

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

I. ABDÜLHAMİD'İN KIZI ESMA SULTAN'IN HAYATI (1778–1848)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türkan DURAN

İSTANBUL 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

I. ABDÜLHAMİD'İN KIZI ESMA SULTAN'IN HAYATI (1778–1848)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türkan DURAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali AKYILDIZ

İSTANBUL 2007

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Türkan Duran'ın "I. Abdülhamid'in Kızı Esmâ Sultan'ın Hayatı (1778-1848)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Ali Akyıldız
Üniversitesi Marmara

İmza

Ali Akyıldız

Üye : Prof.Dr. Zekeriya Kurşun
Üniversitesi Marmara

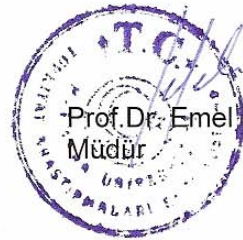
Zekeriya Kurşun

Üye : Prof.Dr. Vahdettin Engin
Üniversitesi Marmara

Vahdettin Engin

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...31.../...12.../ 2007 tarih ve ...22-1 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	I
Tablo Listesi.....	III
Özet.....	IV
Abstract.....	V
Önsöz.....	VI
Kısaltmalar.....	IX
Giriş.....	1

Birinci Bölüm

Esmâ Sultan'ın Doğumu, Eğitimi ve Evliliği

1. Sultan'ın Doğumu ve Bu Münasebetle Yapılan Kutlamalar.....	4
a. Babası Sultan I. Abdülhamid.....	6
b. Annesi Ayşe Sîneperver Kadınefendi.....	7
2. Esmâ Sultan'ın Çocukluğu ve Eğitimi.....	10
3. Esmâ Sultan'ın Evliliği	
a. Nişan ve Nikah.....	12
b. Düğünü.....	15
c. Eşi Hüseyin Paşa.....	17

İkinci Bölüm

Esmâ Sultan'ın Gelirleri, Maaşı, Tayinatı ve Borçlanması

1. Gelirleri ve Maaşı.....	25
2. Tayinat ve Tahsisatı.....	28
3. Sultanın Alışveriş Usulü ve Alışveriş Yaptığı Dükkânlar.....	29
4. Sultan'ın Borçlanması ve Annesinin Tepkisi	
a. Sultan'ın Borçlanması.....	32
b. Sultan'ın Harcamalarına Annesinin Tepkisi.....	37

Üçüncü Bölüm

Esma Sultan'ın Sarayları ve Hanehalkı

A. SARAYLARI

1. Divanyolu Sarayı ve Mefruşatı.....45
2. Eyüp Sahilsarayı.....49
3. Tırnakçı Yalısı.....60
4. Maçka Sarayı.....62
5. Çamlıca Kasrı (Sarıkaya Köşkü) ve Diğer Emlaki.....63

B. HANEHALKI

- a. Saraydaki Görevliler.....64
- b. Saraydaki Görevlilerin Aylık Tayinatları.....67
- c. Sultanın Sarayında Bazı Hırsızlık ve Yangın Olayları.....70

Dördüncü Bölüm

Esma Sultan'ın Devlet İşlerine Müdahaleleri ve Kişiliğinin Bazı Özellikleri

1. Giyimi, Kır Gezintileri ve Hakkındaki Bazı Dedikodular.....76
2. Esma Sultan'ın Devlet İşlerine Müdahaleleri.....79

Beşinci Bölüm

Esma Sultan'ın Ölümü Ve Muhallefatı

- a. Ölümü.....89
- b. Muhallefatı ve Borçları.....90

Değerlendirme ve Sonuç.....94

EKLER.....96

KAYNAKÇA.....120

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 2.1	Esma Sultan'ın Evliliğinden Sonraki Yıllara Ait Senelik Gelirleri.....26
Tablo 3.1	Sultanın Hademelerine Verilen Aylık Maaş ve Yıllıklar.....66
Tablo 3.2	Sultanın Hademelerine Verilen Aylık Tayinat.....67
Tablo 3.3	Ramazan Bayramı'nda Esma Sultan ve Hademeleri İçin Hazırlanan Meyve Şeker ve Şukûfe Tablaları.....70
Tablo 4.1	Esma Sultan'ın Alacaklılarının İsimleri, Alacaklarının Miktarı ve Ödenme Tarihleri.....91

ÖZET

Sultan Abdülhamid'in yedinci çocuğu olarak dünyaya gelen Esmâ Sultan, diğer sultanlar gibi iyi bir eğitim almıştı. III. Selim, Esmâ Sultan on dört yaşına geldiğinde çok sevdiği çukadar Hüseyin Ağa'yı Kapdân-ı Deryâlığa yükselterek sultanla nişanladı. Düğünleri nişandan yaklaşık yedi ay sonra yapıldı ve çift Esmâ Sultan'ın Divanyolu'nda bulunan sarayına taşındı. Ancak bu evlilik çok uzun sürmedi; zira, on bir yıl sonra Hüseyin Paşa vereme yakalanarak vefat etti ve Esmâ Sultan bundan sonra mutadın aksine bir daha evlenmedi.

Esmâ Sultan Hüseyin Paşa'nın ölümünden sonra saray kadınlarına nazaran daha özgür bir hayat sürmeye başladı. Babası Sultan I. Abdülhamid, kendisine Divanyolu'nda bulunan sarayı, Eyüp ve Tırnakçı Yalılarını tahsis etti. III. Selim döneminde ise bunlara Çamlıca Köşkü eklendi. Ayrıca sultanın Maçka ve Cağaloğlu'nda da sarayları vardı. Çok şık giyinen Esmâ Sultan, kendisi gibi maiyetindeki cariyeleri de aynı güzellikte giydirerek mesire yerlerine gezmeye giderdi. Rivayete göre sultanın her giydiği moda olurdu. Ancak onun bu rahat yaşamı, delikanlılara düşkünlüğü yönünde bir sürü dedikodu çıkmasına neden olmuştu.

Sultanın bu ilgi çekici yönleri yanında asıl dikkati çeken onun devlet işlerine müdahaleleriydi. Esmâ Sultan, yeniçeriler tarafından tahta aday gösterilmiş bir sultandı. IV. Mustafa'nın tahta çıkması için hayli çaba sarf eden Esmâ Sultan, Kabakçı Mustafa isyanında rol oynadığı gibi, II. Mahmud dönemindeki yeniçeri isyanının da müşevviklerindendi. Sultan bu nüfuzuyla bazı adamlarını istediği yerlere getirebilmişti.

Hanedanın diğer üyelerine göre daha uzun yaşayan Esmâ Sultan yetmiş iki yaşında vefat etti. Son zamanlarında yaşlılığa bağlı olarak hafıza kaybına uğrayan sultanın naaşı, Divanyolu'nda bulunan II. Mahmud türbesine gömüldü.

ABSTRACT

Esma Sultan was the seventh child of Sultan Abdülhamid. She had been well-educated like other Sultans. Selim III promoted Çukadar Hüseyin Ağa, whom he liked, to be the Kaptân-ı Deryâ and engaged Esma Sultan to him when she was fourteen. They were married seven months later and moved to Esma Sultan's Palace which was situated in Divanyolu. However Hüseyin Pasha died of tuberculosis after only eleven years of marriage and extraordinarily, Esma Sultan didn't get married again.

After the death of Hüseyin Pasha, Esma Sultan started to lead a care free life compared to the other women of palace. Her father Abdülhamit assigned the Palace in Divanyolu and Eyüp and Tırnakçı Yalı's. Selim III also assigned the Çamlıca Köşk. Sultan also had palaces in Maçka and Cağaloğlu. Esma Sultan, who dressed so chic, made the concubines in her entourage dressed as she did and would go to picnic's just to walk around. Reportedly; by all counts, everything she wore came into style. However her free life caused much gossiping. There was also talk of her having a taste for young men.

Besides her different lifestyle, the most interesting facet of Esma Sultan is her political intermeddlings to the state affairs. She was nominated for the throne by the Janissaries. She played an active role in Mustafa IV.'s acceding to the throne, and also in the rebellion of Kabakçı Mustafa. She was one of the provocators of the Janissary rebellion in the time of Mahmud II. She would post some of her men to the positions that she wanted using her ascendance.

Esma Sultan led a very long life compared to the other members of the Dynasty. She passed away when she was seventy two years old. She suffered from memory loss caused by her old age. Esma Sultan was burried into the Sultan Mahmud II's Tomb that is located in Divanyolu.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu, I. Abdülhamid'in kızlarından Esmâ Sultan'ın hayatı teşkil etmektedir. Esmâ Sultan'ın çalışma konusu olarak tercih edilmesinin izahı, şüphesiz ki önemlidir. Esmâ Sultan, hem karakter, hem de Osmanlı saray haremının önemli özelliklerini üzerinde toplayan bir figürdür. Tez incelendiğinde de görüleceği üzere, evlenmeden önce annesiyle birlikte dairelerinde ve evlendikten sonra da sarayında dönemin diğer saray kadınlarının geneli gibi sessizce hayatını sürdürmeyi tercih etmek yerine, adı iktidar mücadelelerine karışmış (IV. Mustafa), hatta yeniçeriler tarafından Osmanlı tahtına aday gösterilmesi bile düşünülmüş bir sultandır. Yeniçerilerin tahta geçirilecek bir haneden mensubu düşünürken Esmâ Sultan'ın akıllarına gelmesi bile onun faal ve cevval kişiliğini aksettirmektedir. Öte yandan Esmâ Sultan, söz konusu serâzat ve başına buyruk kişiliğinin muhtemel bir yansıması olarak hakkında acımasız dedikodular çıkarılan saray kadınlarının başında gelir. Sultanın, kimsesiz gençlerle gönül eğlendirdikten sonra onları zehirletip, ücra mezarlara gömdüğü veya sırf iri yarı bir delikanlının öldüresiye dayak yiyişini izlemekten zevk duyan bir sadist olduğu yönündeki dedikodular hakkındaki rivayetlerden bazılarıdır. Eşinin vefatından sonra bir daha evlenmemesi, süs, musiki ve eğlence merakı, olağanın dışına taşan kişiliği ve karakteri, muhtemelen bu dedikoduların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İşte bu renkli ve çok yönlü kişiliği dolayısıyla Esmâ Sultan çalışmamıza konu olarak seçildi.

Esmâ Sultan hakkındaki literatür azdır. Sultanın hayatı hakkında en geniş ve diğerlerine nazaran doğru bilgiyi M. Çağatay Uluçay vermektedir.¹ Sultanın Tırnakçı Yalı'sı mefruşatı ve eğlence hayatı hakkında Miss Julia Pardoe, sultanı görmüş biri olarak değerli bilgiler vermektedir.² Yine sultanın sarayında bulunmuş olan Melek Hanım da abartılı ifadelerle de olsa hakkındaki dedikodulara yer vermiştir.³ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey⁴ ve Nahid Sırrı Örik⁵ de sultanın Çamlıca Köşkü ve kır gezintileri hakkında kısa fakat orijinal bilgiler veren hatıratlardır. Hatıratlarda verilen bu bilgilerin doğruluk

¹ Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1980, s. 111-112.

² Miss Julia Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. yy.da Osmanlı Yaşamı*, (çev. Banu Büyükkal), Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 172-183.

³ Melek Hanım, *Harem'den Mahrem Hatıralar*, (çev. İsmail Yerguz), Oğlak Yayınları, İstanbul 1996, s. 22-25.

⁴ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (haz. Ali Şükrü Çoruk), Kitabevi, İstanbul 2001, s. 100-101, 120-121, 333-334.

⁵ Nahid Sırrı Örik, *Eski Zaman Kadınları Arasında*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1958, s. 13-14.

derecesinin tespiti mümkün olmadığından dikkatli kullanıldı. Sultan saraylarını araştıran Tülay Artan, Esmâ Sultan'ın Eyüp ve Kuruçeşme'de bulunan yalıları hakkında geniş ve orijinal bilgiler vermektedir.⁶ Diğer araştırma eserlerinde Uluçay'ın ve yukarıda zikredilen eserlerin verdiği bilgiler tekrarlanmış; Esmâ Sultan, daha ziyade hatıratlarda yer alan dedikoduların gölgesinde anlatılmıştır.

Esmâ Sultan'ın hayatına dair literatür bilgisinin sınırlı olması, tezin büyük ölçüde arşiv kaynaklarına dayanmasını zorunlu hâle getirmiştir. Hayatı hakkındaki belgeler Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dolmabahçe Sarayı Müzesi Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Ancak Esmâ Sultan'ın hayatının ayrıntılarına dair en önemli ve teferruatlı bilgiler, sultanın Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan dosyalarında mevcuttur. Ayrıca konu hakkında bilgi veren bazı yazma eserler ve hatıratlar da, arşiv belgeleriyle mukayeseli bir şekilde kullanılmıştır. Çalışma esnasında karşılaşılan problemlerden birisi, tarihsiz vesikaların döneminin tespit edilmesiydi. Bu sorun, belgelerde geçen isim, rakam ve olaylardan faydalanılarak aşılmaya çalışıldı. Arşiv çalışmaları esnasında karşılaşılan bir diğer problem de araştırmacılar tarafından daha önce yayımlanmış ve konumuz açısından önemli olan bazı belgelerin numaralarının daha sonraki arşiv çalışmaları esnasında değiştirilmiş olmasıydı. Bu belgelerin bir kısmına ulaşılamadığı için, daha önce araştırmacılar tarafından yayımlanan biçimlerinin kullanılması, zorunlu olarak tercih edildi. Dolayısıyla orijinali görülemeyen belgeler, hatalarına rağmen araştırma eserlerinde verildiği şekliyle kullanıldı. Çalışmayla ilgili zikredilmesi gereken bir husus da, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan Esmâ Sultan'ın saraylarıyla ilgili temliknamelere ulaşılamamış olmasıdır. Bu arşivdeki çalışma şartları yüzünden, tespit edilen temliknameler arşiv görevlileri tarafından çıkartılmadığı için varlıklarını bildiğimiz bu belgelere ulaşılamadı.

Çalışmada verilen bazı rakam ve değerlerin okuyucular açısından bir anlam ifade edebilmesi için işçi yevmiyesi ve bazı mal ve eşyaların fiyatları gibi birtakım kriterler kullanıldı. Ele alınan orijinal metinlerde mevcut eksiklikleri tamamlamak, -varsa- yanlışlıkları düzeltmek ve metni daha anlaşılır kılmak üzere açıklamalar yapmak amacıyla metne yapılan müdahalelerde köşeli parantez kullanıldı. Yöntemle ilgili bir hususa daha vurgu yapılması gerekir ki, o da, dönemin tanıklarından olan Vasıf Efendi'nin eseriyle ilgilidir. Vâsıf Efendi'nin Millet Kütüphanesi'nin Ali Emirî kısmı, nr. 608'de kayıtlı olan *Tarih*'inin Esmâ Sultan'ın eşi Hüseyin Paşa'dan bahseden kısımları kim tarafından

---

⁶ Tülay Artan, "Boğaziçi'nin Çehresini Değiştiren Soylu Kadınlar ve Sultan Efendi Sarayları", *İstanbul*, S. 3 (Ekim 1992), s. 112–113.

yapıldığı belli olmayan zeyiller şeklindedir. Ancak sorun, kitaba sonradan eklenmiş olan bu kısmın sayfa numarasının bulunmamasıdır. Dolayısıyla s. 197'den sonra ilâve edilen bu kısım referans gösterilirken, s. 197 vd. şeklinde verilmiştir.

Tez, giriş, beş bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Esmâ Sultan'ın doğumu, eğitimi ve evliliği; ikinci bölümde, gelirleri, maaşı, tayinatı ve borçlanması; üçüncü bölümde, sarayları ve hanehalkı; dördüncü bölümde, sultanın devlet işlerine müdahaleleri ve kişiliğinin bazı özellikleri; beşinci ve son bölümde ise, ölümü ve muhallefâtı ele alındı.

Tez konumu tavsiye eden ve çalışmamın her aşamasında, değerli zamanını ve bilgisini benden esirgemeyerek satır satır okuyan, belgeleri değerlendirmeyi ve yazı yazmayı bana öğreten, yalnızca çalışmalarımda değil hayattaki tecrübeleriyle de kendinden örnekler vererek yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Ali Akyıldız'a şükran ve minnet borçluyum. Çalışmam boyunca benden ilgilerini esirgemeyen Şöhret Badem, Hüsnîye Duran ve Cihan Duran'a sevgi, saygı ve minnetle teşekkür ederim.

Türkân Duran

KISALTMALAR

A.AMD.	Bâb-1 Âsafî Amedî Kalemi
A.DVN.MHM	Bâb-1 Âsafî Mühimme Defterleri
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.mlf.	adı geçen müellif
ay.yer	aynı yer
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
çev.	Çeviren
D.	Defter
D.DRB.	Darphane Defterleri
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
E.	Evrak
ed.	Editör
HAT	Hatt-ı Hümayûnlar
haz.	Hazırlayan
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Mekezi
İ.DH.	İrade Dahiliye
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

nr.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
vd.	ve devamı
vr.	Varak

GİRİŞ

Padişahın eşleri, çocukları, hizmetlileri ve cariyeleriyle birlikte yaşadığı ve aynı zamanda saray kadınlarının yetiştirildiği bir eğitim kurumu olan⁷ haremde kapalı bir şekilde hayat süren saray kadınları, ara sıra düzenlenen halvetler, mesire yerlerine yapılan beylik geziler⁸ ve nakl-i hümayûnlar vasıtasıyla dışarı çıkabilir; düğünler dışında haftada bir iki defa düzenledikleri oyun ve saz gecelerinde eğlenirlerdi. Bu gecelerde, cariyelerden kurulu saz takımı musikî fasılları düzenler; karagöz ve meddah oynatılır; ayrıca bekiz, kös, sürme (dokuztaş) gibi oyunlar oynanırdı.⁹

1718 Pasarofça Anlaşması'ndan sonra başlatılan ve muahhar dönemde Lâle Devri (1718–1730) olarak nitelenen devir, Osmanlı tarihinde bir zevk, eğlence, barış, yenileşme ve sivil reform döneminin başlangıcı olarak görülür. Batı ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirildiği bu dönemde Sadrazam Damat İbrahim Paşa, Sultan III. Ahmed'e sakin ve neşeli bir ortam hazırlamaya özen göstermiş; bu doğrultuda çeşitli eğlenceler düzenlemiş; gezi ve eğlenceler için İstanbul'un değişik yerlerine köşkler inşâ edilmişti. Bunlar içerisinde en gözde mekân Kâğıthane'ydi. Nitekim, IV. Murad devrinden beri meşhur bir gezinti yeri olan ve Sâdâbâd Kasrı'nın da bulunduğu Kâğıthane'de¹⁰ derenin etrafı devlet adamları tarafından inşa ettirilen beyaz köşkler ile donatıldı.¹¹

Bu devirde yapılan eğlence ve şenliklerin merkezinde lâle çiçeği olup sadece bahçelerde değil pencere pervazlarında dahi yetiştirilen bu çiçeğin 839 türü geliştirilir.¹² Eskiden beri İstanbul yaşamında bilinen çerağan âlemleri ve helva sohbetleri, yaz, kış ve bahar mevsimlerinin özelliklerine göre zengin programlarla icra edilmeye başlanır. Kışın helva sohbetleri, ilkbaharda teferrüçler, seyrana çıkışlar, akşam piyasaları, sulara gidişler,

⁷ Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devleti'nde Harem”, *DİA*, XVI, 135.

⁸ Halvet ve beylik gezilerin yapılacağı yer, dışarıdan görünmemesi için çadırlarla örtülür, oturmak, gezmek, namaz kılmak ve oyun oynamak için ayrı ayrı çadırlar kurulurdu (Çağatay Uluçay, *Harem*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971, s. 148).

⁹ Ç. Uluçay, *Harem*, s. 148–155.

¹⁰ Ahmet Refik Altınay, *Lâle Devri*, (haz. Haydar Ali Diriöz), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Ankara 1973, s. 29.

¹¹ Kâğıthane'ye Sâdâbâd, Salıpzarı'na Eminâbâd, Cağaloğlu'na Ferahâbâd, Alibeyköy'e Hüsvâbâd, Bebek'e Hümayûnâbâd, Defterdar'a inşa edilen Neşetâbâd kasırları bunlardan bazılarıdır (Abdülkadir Özcan, “Lâle Devri”, *DİA*, XXVII, 82–83).

¹² A. R. Altınay, *a.g.e.*, s. 40.

çerağan eğlenceleri, yazın Boğaz ve Haliç sularında mehtap seyri, sonbaharda âb âlemleri ile saray ve İstanbul halkında dışa dönük eğlence kültürü gelişir. Sultan III. Ahmed, ilkbaharda zamanının çoğunu Sâdâbâd'da geçirir; sadrazama ve yabancı devletlerin elçilerine ziyafetler verir; ziyafetin sonunda nişan talimleri, at yarışları, pehlivan güreşleri, ayı ve köpek dövüşleri yaptırır.¹³ Özellikle Beşiktaş'taki sahilsarayda¹⁴, saz ve oyun fasılları eşliğinde, üzerlerine mum konmuş eğitilmiş kaplumbağaların lâle bahçelerinin arasına bırakılması şeklinde icra edilen çerağan fasılları¹⁵, zamanla İstanbul'un bahçe kültürünü, mimarisini, edebiyatını ve müziğini etkileyen özel bir eğlence kültürü hâlini alır. Lâle mevsimi sona erip kış soğukları başlayınca helva ziyafetleri ve sohbetleri başlar; yapılan şöenlere şairler, edipler, mûsikişinaslar katılırdı. Hanedan mensuplarının düğünleri de günlerce sürer; her gün değişik bir eğlence düzenlenirdi.¹⁶

Bu eğlence kültürü doğal olarak toplumsal değerler, yaşayış ve adetlerde bazı değişimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar; buna paralel olarak da lüks tüketim ve israf artar. Nitekim, hanımlar mesire yerlerine giderken, uzun yakalı feraceler giymeye ve yüz hatlarını belli edecek derecede ince yaşmak kullanmaya başlar. Süslenme sevdası ve israf o dereceye varır ki, devlet ricaline mahsus kürklerin başkaları tarafından giyilmemesi ve hanımların uzun yakalı ferace ve ince yaşmak kullanmamaları konusunda padişah ferman çıkarmak zorunda kalır.¹⁷

1730'da ortaya çıkan Patrona Halil isyanıyla bu devrin sona ermesine ve söz konusu eğlenceler kesintiye uğramasına rağmen, artık saray ve İstanbul halkının eğlence ve giyim kuşam kültürü değişmeye başlamış; tâbir-i diğerle ok yaydan çıkmıştı. Nitekim, zevk ve eğlenceye düşkün bir insan olarak ön plana çıkan Sultan III. Ahmed'in oğlu ve çalışmamızın konusunu teşkil eden Esmâ Sultan'ın babası olan I. Abdülhamid dönemi, bu devirle, 19. yüzyılın daha dışa dönük olan saray yaşama biçimi arasında âdeta bir geçiş dönemi idi. Nitekim I. Abdülhamid'in cariyelere ve gözdelere müzik aleti ve musikî dersleri vermek için yabancı müzisyenler getirtmesi¹⁸, huzurunda cariyeler tarafından icra edilen piyesler oynatması bu tutumunun ilk işaretleriydi. Bu oyunlarda, yabancı elçilerin kabulü, rahibe kıyafetleri giydirilerek canlandırılan Rum cenaze törenlerinin, padişahın

¹³ A. R. Altınay, *a.g.e.*, s. 51-52.

¹⁴ Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın Ortaköy'deki sahilhanesi olup zamanla Çerağan Sarayı adını almıştır (Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, *Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı*, Deniz Bank, İstanbul 1999, s. 104).

¹⁵ *Ay. yer.*

¹⁶ N. Sakaoğlu, N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁷ A. R. Altınay, *a.g.e.*, s. 77-78.

¹⁸ Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 45.

doğum şenlikleri ve kıyafetler için yapılan aşırı harcamalara getirdiği yasağın bile hicvedildiği¹⁹ ve padişahın bütün bu hiciv ve eleştirilere müsamahayla yaklaştığı bilinmektedir.

Çok sıkı olmayan böyle bir ortamda yetişen Esmâ Sultan'ın, daha sonra da aynı ortamda yetişen ve saray kadınlarının mesire yerlerine gitmelerine izin veren kardeşi II. Mahmud döneminde ve sonrasında alıştığı serbest ve dışa dönük hayat tarzını sürdürdüğü görülüyor.

---

¹⁹ F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 10.

Birinci Bölüm

ESMA SULTAN'IN DOĞUMU, EĞİTİMİ VE EVLİLİĞİ

1. Sultan'ın Doğumu ve Bu Münasebetle Yapılan Kutlamalar

Sultan I. Abdülhamid'in kızı olan Esma Sultan 17 Temmuz 1778²⁰ (21 Cemaziyelahir 1192) perşembe günü alaturka saat 9,5'u 12 geçe doğdu.²¹ Annesi, Abdülhamid'in ikinci kadını Ayşe Sîneperver Kadın Efendi'ydi.²² Abdülhamid genelde çocuklarına peygamber ve onun ailesinin isimlerini vermeyi tercih ederken²³, Esma Sultan'a ise çok sevdiği ve kendisinden yaklaşık bir yaş küçük olan kardeşi Esma Sultan'ın adını verdi.²⁴ Bundan dolayı kardeşi Büyük, kızı ise Küçük Esma Sultan olarak bilinir.

Padişah çocuklarının doğumu ilk olarak Darüssaade Ağası ve Silâhtar Ağa vasıtasıyla sarayda ilân edilirdi. Doğumun devlet ricaline ve halka duyurulması için saraydan, günde beş defa top atışı yapılır; ayrıca İstanbul sokak ve çarşılarında tellâllar dolaştırılırdı. Diğer taraftan musahip veya cücelerden birisi sadrazama gönderilerek doğum müjdesi verilir; Anadolu ve Rumeli halkına da üçer koldan (sağ, sol ve orta) fermanlar gönderilerek doğum haberi bildirilirdi.

Ayrıca haremde ve İstanbul sokaklarında eğlenceler tertip edilir; valide sultan ve sadrazam tarafından ayrı ayrı beşik alayı düzenlenirdi. Valide Sultan, doğacak çocuk için beşik, beşik örtüsü ve değerli taşlarla bezeli bir yorgan yaptırarak Bayezid'deki Eski Saray'a gönderirdi. Doğum gerçekleştiğinde beşik, alay eşliğinde Topkapı Sarayı'na

²⁰ Tarih çevirmede Başbakanlık Osmanlı Arşivi internet sitesindeki (www.devletarsivleri.gov.tr) tarih çevirme kılavuzundan yararlanılmıştır.

²¹ TSMA, D. 6364, E. 12360/1, vr. 1a; Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, 100.

²² 24 Nisan 1783 (21 Cemaziyevvel 1197), TSMA, E. 12360/1, vr. 1a.

²³ Sultan Abdülhamid'in çocuklarının isimleri şöyleydi: Abdullah, Hatice, Mehmed, Ahmed, Ayşe, Abdürrahim, Esma, Süleyman, Abdülaziz, Mustafa, Râbia, Ayn-Şâh, Melek-Şâh, Mehmed Nusret, Fâtıma, Murad, Seyfullah, Âlem-Şâh, Mahmud, Saliha, Âmine, Hibetullah (F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 15–18).

²⁴ I. Abdülhamid sık sık tebdil-i kıyafetle kardeşi Büyük Esma Sultan'ı ziyaret ederdi; buluşma yerlerinden biri sultanın Kadirga Limanı'ndaki sarayıydı. Padişah buraya manzara seyretmek, iftar açmak ve dinlenmek gibi değişik sebeplerle giderdi. Diğer buluşma yerleri ise sultanın kışın kullandığı Maçka Sarayı ve Davud Paşa Sarayı yakınındaki eviydi. Ayrıca padişah ve kardeşi Esma Sultan birbirlerine hediyeler gönderirler, nedim takdim ederler ve birlikte Karaağaç, Kâğıthane ve Levend Çiftliğine giderlerdi. Abdülhamid'in kardeşine olan muhabbetinden olacak ki, onun bazı tayin ve azillere müdahale etmesine ses çıkarmazdı (F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 157–158.).

getirilirdi. Valide Sultan'ın kahvecibaşısı tarafından getirilen beşik, darüssaade ağasına teslim edilir; törene katılanlara padişah adına ihsanlarda bulunulurdu. Sadrazamın beşik alayı ise valide sultanınkine nazaran daha kalabalık ve debdebeli olurdu. Çocuk doğar doğmaz valide sultanınki gibi bir takım yaptırır, çocuk erkekse buna bir de sorguç ilave ettirilirdi. Doğumun altıncı günü yapılan bu tören, beşiğin Paşakapısı'ndan alay eşliğinde alınmasıyla başlar; darüsaade ağasına teslimi ile sona ererdi.²⁵

Esmâ Sultan'ın doğumunda da diğer pek çok kardeşinde olduğu gibi, doğum şenlikleri uzun tutulmadı.²⁶ Doğumun müjdelenmesi için deniz kıyısından top atışı yapıldı ve padişahın hizmetlilerinden Cüce Abdullah Ağa sadrazama gönderilerek doğum haberi verildi. Enderun ve Birûn mehterleri tarafından arefe vaktine kadar marşlar çalındı. Ertesi gün cuma namazı için Sinanpaşa Camii'ne giden padişah, namazdan sonra Çinili Köşk'e²⁷ geçti ve burada Sadrazam Mehmed Paşa, Rumeli kazaskeri Esad Efendizâde Mehmed Şerif Efendi ve Anadolu kazaskeri Mehmed Efendi, Nakibü'l-eşraf Seyyid İbrahim Efendi ile Yeniçeri ağası, defterdar ve reisülküttabın tebriklerini kabul etti. Bu merasimden sonra ikinci vaktine değin fasıl dinleyen padişah, ikinci namazının ardından hareme döndü.²⁸

Padişah çocuklarının doğumlarında uygulanan bir âdet de, doğumu tebrik için gelen devlet adamları ve bürokratlara padişah adına şerbet sunulmasıydı. Sadrazam ve şeyhülislamın şerbeti gümüş maşrapa ile ikram edilirdi. Ayrıca devrin âlim, şair ve tarihçileri tarafından doğum olayına ebcet hesabıyla tarih düşülürdü. Tarih düşenler şiirlerini öncelikle Babıâli'ye takdim ederler; burada padişaha sunulmaya layık olanlar belirlenerek saraya gönderilir; diğerleri ise alıkonurdu. Padişah da buna mukabil tarih düşen şairlere yüklü atıyyeler verirdi.²⁹ Büyük ihtimalle bu usul Esmâ Sultan'ın doğumunda da işletilmiştir; ancak bütün araştırmalarımıza rağmen sultanın doğumunda düşülen tarihlere rastlanılamamıştır.

---

²⁵ Ç. Uluçay, *Harem*, s. 75–79.

²⁶ İ. Abdülhamid genelde, vilâdet-i hümayûn kutlamalarının yapılmasına veya bu şenliklerin uzatılmasına pek sıcak bakmıyordu. Yirmi dört çocuğundan yalnızca beş tanesinin (Şehzade Mahmed, Şehzade Ahmed, Hatice, Râbia, Âmine) doğumunda kutlamalar yapıldı (N. Sakaoğlu, N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 73-75; F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 20).

²⁷ Diğer bir adı Mabeyn-i Hümayun Kasrı'dır. İ. Abdülhamid'in Beşiktaş Sahilsarayında vakit geçirdiği yerlerin başında gelmekteydi. Biniş olmadığı günlerde buraya iner, kabul ve oturmaları burada gerçekleştirirdi (F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 40).

²⁸ TSMâ, E. 12360/1, vr. 6b–7a.

²⁹ Ali Akyıldız, *Mü'min ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 8–11.

a. Babası Sultan I. Abdülhamid

Sultan I. Abdülhamid, 20 Mart 1725 (5 Receb 1137)'te Karaağaç yazlık sarayında doğdu. Babası Sultan III. Ahmed, annesi Râbia Şermî Kadınefendi'ydi. Şehzade Abdülhamid henüz ergenlik çağına gelmeden öksüz ve yetim kaldı; yedi yaşında annesini, on bir yaşında da babasını kaybetti. Üçüncü Ahmed'in 1730 yılında Patrona Halil isyanı sonucu tahttan indirilmesiyle henüz beş buçuk yaşında iken başlayan kafes hayatı, 21 Ocak 1774'te 50 yaşında iken padişah olmasıyla sona erdi.

Çok eşli ve çocuklu padişahlar arasında yer alan Abdülhamid, kadınlarına karşı cömert ve iltifatkardı. Onların haremde eğlenceye yönelik faaliyetlerine de imkân tanırırdı.

Çocuklarına karşı ilgili bir baba olan Abdülhamid, hastalandıkları zaman hemen sadrazama durumu bildirir; gerekenin yapılması için talimat verir ve ondan dua isterdi. Altı çocuğunu çiçek hastalığından kaybeden padişah, bu tür salgın hastalıklardan kurtuluş için sadakalar dağıtır; hapishanelerde borçlarından dolayı tutuklu olanların borçlarını ödeyerek, hafif suçlardan yatanların bazılarını da merhameten tahliye edilmelerini sağlardı. Salgın etkisini arttırdığında ise sürgün ve kürek cezalıları ile on-on beş senelik mahkûmları da affettiği olurdu. Yine çocuklarının sık sık hastalanması nedeniyle sütine/dâye seçiminde de hassas davranırdı. Tüm çabalarına rağmen çocuklarının vefat ettiği durumlarda da üzüntüsünden musiki dinlemeyi keser; saraydan dışarı pek çıkmazdı.

Davranış ve sözlerinden dindar bir insan olduğu anlaşılan Abdülhamid'in, peygamber sevgisi de açıkça gözlenebiliyordu. Kılıç kuşanma merasiminde Hz. Ömer yerine Hz. Peygamber'in kılıcını kuşanmayı tercih etmesi, tebdil gezilerinde seyyid-şerif kıyafetini seçmesi, Hırka-i Saadet Dairesini ve Eyüb Sultan'ı sık sık ziyaret edişi ve çocuklarına genelde Hz. Peygamber ve onun ailesinin isimlerini koymayı tercih etmesi bunun açık göstergelerindendi.

Devlet adamları ve halkın dinî konularda hassasiyet göstermemelerinden de şikâyet ederdi. I. Abdülhamid, 1787 seferi açıldığında bütün İstanbul tekkelerinde dualar edilmesi ve Fetih suresinin okunmasına dair fermanlar gönderdi.

Hassas ve bir o kadar da fedakâr bir insan olan Sultan I. Abdülhamid, 1768'den beri devam eden Rus savaşında cephelerden gelen olumsuz haberleri okurken gözyaşlarını tutamaz; bu yüzden uykusuz geçirdiği geceler olurdu. Onun bu hassasiyeti sebebiyledir ki Özi'den sonra 6 Nisan 1789 (8 Receb 1203)'da Anapa'nın da işgali haberinin gelmesi ile felç geçirdi ve ertesi gün vefat etti. Cenazesi Bahçekapı'da bulunan türbeye defnedildi.³⁰

---

³⁰ F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 15-80.

b. Annesi Ayşe Sîneperver Kadın Efendi

Sultan I. Abdülhamid'in şehzade iken evlendiği dört kadından biri olan Ayşe Sîneperver Kadınefendi'nin³¹ 1759–60 (1173)'ta³² doğduğu tahmin edilmektedir. Cariye kökenli diğer saray kadınları gibi, padişahın kadını olmadan önceki hayatı hakkında bilginiz sınırlıdır. 1776'da doğan ilk çocuğu şehzade Ahmed'in 1778'de hummaya yakalanarak vefat etmesi üzerine onun adına Üsküdar'da bir çeşme yaptırdı.³³

Ertesi sene Şehzade Mustafa'yı doğuran Sîneperver Kadın Efendi, onun da Ahmed gibi hastalanıp ölmesinden korkuyordu. Şehzade Mustafa'nın bir gün rahatsızlanması sonrasında kethüdasını çağırarak Mustafa'ya dua etmeleri kaydıyla zindanda bulunan ve muhtemelen borcundan dolayı hapsedilmiş olan mahkûmların borçlarının ödenerek tahliye edilmelerini istedi ve bunun için 4.000 kuruşluk bir fon tahsis etti.

“Saadetlü kethüda efendi huzurlarına selâm olunur, Hüdâ'ya emanet olasınız. Benim kethüdam tarafınıza bin kuruş irsaldır. Tanrı emaneti pek çokdur, zindan[da] aciz olan adamları çıkartasınız. Lakin altı kîse dahi benim sehimlerimden bu 1.000 kuruş üzerine zam edip yekûnu sekiz kîse akçe ile zindandan garipleri çıkartasınız. Allah Allah emaneti oğlum Sultan Mustafa Efendi'nin ismi ile mahsus çıkan adamlara söyleyüb dua etdiresiniz. Ziram malumunuz bu defa pek ziyadece nahoş olmuş idi. Böyle nezîr eyledim. Canım kethüda efendi göreyim seni pek eyi mukayyet olasınız. Allah emaneti (?) pek eyi yerine götüresiniz. Efendinin ismince dua ettiklerini isterim. Vücuduna sıhhat, ömrüne berekât deyu dua eylesünler. Bu sekiz kîse mücebince ne kadar adam çıkar ise gine temessüklerini gönderesiniz. Göreyim seni benim kethüdam pek mukayyet olasınız. Kendin elin ile kendin gözün ile olduğunu isterim. Sana havale eyledim. Efendi hazretlerinin ismi için hiç gocunmayasınız, ismince Sultan Mustafa deyu dua ettiresiniz.

Esma Sultan Validesi.”³⁴

Mustafa henüz on üç yaşındayken ve III. Selim tahtta iken mektupta “Sultan Mustafa” ifadesini kullanması, gayet ilginçtir.

³¹ Abdülaziz dönemine kadar şehzadelerin evlenmeleri yasaktı. Ancak Fikret Sarıcaoğlu, Tayinat defterlerini takip ederek, Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra 27 Nisan 1774'te dört kadını olduğunu iddia etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 7-14.

³² Kiraz Hamdi Paşa, *Âl-i Osman ve yahud Hanedân-ı Osmanî Hazerâti*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Kısmı, nr. 2173 (Müellif Hattı), s. 67. Kiraz Hamdi Paşa kaynak göstermediği için verdiği bilginin doğruluğu sorgulanamamaktadır.

³³ Çeşme, Üsküdar'da Cedid Valide Camii ile Bedesten kapısı yakınında, atıl kalmıştır. Üçüzlü ve tamamen mermer kaplanmıştır. Üstü kurşun kubbelidir. Ortadakinde altı, iki yan tarafında da dörder mısra olan kitabesi Galata gümrüğü başkatibi Sabih Ahmet Efendi tarafından söylenmiştir. Düşülen tarih şu şekildedir: “Atşâna işrâb eyledin tarih-i itmamın Sabih, Merhum Sultan Ahmed'in nev çeşmesinden mâ zülâl. 1194” (İ. Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri: Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*, Maarif Vekaleti, Ankara 1945, II, 380).

³⁴ 24 Şubat 1792 (1 Receb 1206), TSMA, E. 197/82.

Ayşe Sîneperver Kadınefendi, Şehzade Mustafa'nın 29 Mayıs 1807'de padişah olmasıyla birlikte valide sultanlığa yükseldiyse de, IV. Mustafa'nın yaklaşık bir yıl gibi kısa bir süre sonra 28 Temmuz 1808'de tahttan indirilmesiyle birlikte onun iktidarı da son buldu.

Gelenek olduğu üzere tahttan indirilen padişahların kadınları, cariyeleri, yaşıyorsa anneleri hülâsa bütün mensupları eski saraya gönderilirken Sîneperver Kadınefendi oğlu tahttan indirildikten sonra bir müddet daha Topkapı Sarayı'nda kalmaya devam etti.³⁵ Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, oğlu IV. Mustafa'yı tekrar tahta çıkarmak için çalışan Sîneperver Kadınefendi'nin Eski Saray'a naklini istediye de II. Mahmud'a kabul ettiremedi. Bunun üzerine tekrar bir takrir veren Alemdar, IV. Mustafa'nın geceleri tebdilen odasından çıkıp haremde annesi ile buluştuğunu iddia ederek şikâyetle bulundu. Muhtemelen bu şikâyet ve tahrıkların bir sonucu olarak bir müddet sonra 17 Kasım 1808'de IV. Mustafa idam edildi.³⁶

IV. Mustafa'nın ölümünden sonra Sîneperver Kadınefendi'nin yaşantısına dair yeterli bilgiye sahip değiliz ancak II. Mahmud'a gönderdiği tarihsiz bir mektuptan bir müddet Kasımpaşa'da bir evde kaldığı anlaşılıyor. Mektubunda sıkıntısını dile getiren Sîneperver Kadınefendi, padişahın bir ev istiyordu:

“Şevketlü, kudretlü, kerâmetlü, padişahım, efendim, sultanım hazretlerinin mübarek hâk-pâ-yı şeriflerine yüzüm, gözüm sürdüğümünden sonra, benim efendim, sultanım arzuhal-i kulları budur ki, ben cariyenize bir ev kerem edesiz. Ziram alacak kudretim yoktur. Siz efendimden rica niyazım budur. Ben kulunuzu sevindiresiz. Hak azimü'ş-şan, efendime tûl ömürler ihsan eylesin. Bir gününüzü bin eylesin. Rabbim Sultan Selim³⁷ Efendimizi ve Sultan Mehmed Efendimizi size ve bize bağışlasın. Nice şehzadeler ile dahi sevindirsin. Âmin! Ben kulunuzu bir hane ile mesrur edesiz. Vallahü'l-azim alacak kudretim yoktur. Rabbi Tealâ'ya malûmdur ki siz efendim dururken hâlim kime bildireyim? Vallahi hicab ederim, ancak hâlim efendime malûm. Benim efendim sultanım baki kerem inayet siz efendimden, Kasımpaşa bucağında kaldım. Benim efendim sultanım,

³⁵ Tahsin Öz, Selim III., Mustafa IV. ve Mahmud II. Zamanlarına Ait Birkaç Vesika, *Tarih Vesikaları Dergisi*, I, 20-29. II. Mahmud'un, Sîneperver Kadınefendi'yi Eski Saray'a göndermeyişinde, babası I. Abdülhamid'in de tahta geçtiği zaman Şehzade Selim'in annesini Eski Saray'a naklettirmemesinin (F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 73) etkili olabileceği gibi, padişahın bir erkek kardeşi olmaması da etkili olmuş olabilir.

³⁶ T. Öz, *a.g.m.*, s. 21.

³⁷ Sîneperver Kadın Efendi mektubunda şehzadelerden birinin adını “Selim” olarak yazmış ancak o dönemde bu isimde bir şehzade bulunmamaktadır. Kanaatimizce II. Mahmud'un oğullarından “Süleyman”ı kastetmiş veya Süleyman'ı yanlışlıkla Selim olarak yazmış olmalıdır. Çünkü yazdığı diğer bir isim de yine II. Mahmud'un oğlu Mehmed'tir.

padişahım inayet buyurasız, bir hane ile mesrû eyleyesiz.”³⁸

Sîneperver Kadınefendi'nin bu mektubu hangi tarihte yazdığını bilemiyoruz; ancak ilk yıllarda maddi durumunun iyi olduğu şu iki örnekten anlaşılıyor. 18 Şubat 1810'da İstanbul Atpazarı yakınlarında bir mektep ve çeşme yaptıran Sîneperver Kadınefendi bunların giderlerini karşılamak maksadıyla da birçok dükkân ve çiftlik gibi bazı gelir kalemleri tahsis etti.³⁹ Daha sonra, 23 Şubat 1814'te de vakfiyesine ilâveler yaptırdı.⁴⁰ Ancak bu tarihten sonra maddi durumunun bozulduğu ve Kasımpaşa'da bir evde kalmaya başladığı anlaşılıyor. Mektupta ismi geçen Şehzade Mehmed 18 Şubat 1822'de doğduğuna göre bu mektubun söz konusu tarihten sonra yazıldığı tahmin edilebilir. II. Mahmud'un bu mektuba ne cevap verdiğini bilemiyoruz. Ancak Sîneperver Kadınefendi'nin 1825'te Hırka-i Şerif ile Karagümrük arasında kendi adına bir çeşme yaptırması⁴¹ padişahın, yardım isteklerine olumlu cevap verdiğini ortaya koymaktadır.

Ayşe Sîneperver Kadınefendi, kızı Esmâ Sultan'ın her işi ile ilgilenir; olumsuz bir durum gördüğünde hemen müdahale ederdi. Esmâ Sultan'ın daha sonra izah edilecek olan müdahaleci ve mücadeleci karakterini annesinden tevarüs ettiği anlaşılıyor. Sultanın saraylarının yapımında büyük maddi destekte bulunan ve eşya gönderen Sîneperver Kadınefendi⁴², işi gevşek tutan kalfaları da sık sık yazıyla uyararak hızlanmalarını ve işlerini iyi yapmalarını tenbih eder; hatta zaman zaman onları azarlardı. Ayrıca gizlice kethüdasını göndererek yapının durumu hakkında bilgi alırdı.⁴³ Özellikle Esmâ Sultan'a tahsis edilen Eyüp Yalısı'nın tamirinin uzun sürmesine ve istediği gibi yapılmamasına çok kızmıştı.⁴⁴

Sîneperver Kadınefendi, kızı Esmâ Sultan'dan sürekli bir şeyler isteyerek onu rahatsız eden hizmetçilerine kızar; sultanı da her şeye izin vermemesi konusunda

³⁸ TSMA, E. 11842/1.

³⁹ Sîneperver Kadınefendi'nin vakfiyesinden anlaşıldığına göre, İstanbul Atpazarı yakınlarında bir mektep ile aynı yerde çeşme, tatlı su ve masuralar vakfetti. Bu hayratlarının giderlerini karşılamak amacıyla da İstanbul'da dört dükkân, üç taş tekke, bostan, tarlalar, evler, ambarlar, içinde büyük ve küçük baş hayvanlar bulunan bir çiftlik ve müstemilatı, Havass-ı Refia kazasında bir han, büyük bir menzil ve dört çiftlik vakfetti (*Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri* (ed. Tülay Duran), İstanbul 1990, s. 391-427).

⁴⁰ Sîneperver Kadınefendi, önceki vakıflarına ilâve olarak bir menzil, bir hanın ve on dükkânın üçte bir hissesi, dükkânlar, ambarlar ve alet edevat vakfetti. Ayrıca 5 Kasım 1824'te yaptırdığı mektebin Kur'an ve yazı hocasına, müderrise, vakfın câbisine ve kâtibine kurban bayramından önce kurban parası verilmesini şart koştu (T. Duran, *a.g.e.*, s. 485-528).

⁴¹ Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s. 106.

⁴² Sultan'ın Eyüp yalısının tamamlanmasından sonra hazırlanan bir deftere göre annesi tarafından 774 kese 100,5 kuruş gönderilmiştir (15 Haziran 1798/1 Muharrem 1213 TSMA, E. 61/2).

⁴³ 31 Ocak 1798 (13 Şaban 1212), TSMA, E. 197/613.

⁴⁴ TSMA, E. 197/1736.

uyarırdı.⁴⁵ Zira kızının müsrifliğinden şikâyetçiydi.⁴⁶ İlgili kısımda izah edildiği üzere, kethüdası aracılığıyla onu sık sık uyarır, israfını önlemeye çalışırdı.⁴⁷ Bu müdahalelerin zaman zaman sultanı gücendirmesi karşısında Sîneperver Kadınefendi bir daha ilgilenmeyeceğini söyler; fakat yine de kendini tutamazdı.⁴⁸

11 Aralık 1828'de vefat eden Sîneperver Kadınefendi, Eyüb Sultan haziresine defnedildi. Mezar taşında şöyle yazmaktadır. “Hüve'l-Bâki, hüdavendigar-ı sabık cennet-mekan, Firdevs-âşiyân Sultan Mustafa Han İbn Sultan Abdülhamid Han tâbe serâhumâ hazretlerinin vâlîde-i muhteremeleri merhume ve mağfîret-nişân Âyşe Sîneperver Valide Sultan hazretlerinin ruh-ı şeriflerîçün rızaen lillahi Tealâ fatiha. Fi 3 Cemaziyelevvel sene 1244”

2. Esmâ Sultan'ın Çocukluğu ve Eğitimi

Padişah çocukları doğduklarında, annesiyle birlikte sarayda kendilerine tahsis edilen bir daireye yerleştirilir; dışarıdan, iyi bir aileden, genç ve bebekli bir kadın sütüne (dâye) olarak atanır ve anneye destek olarak çocuğu emzirirdi. Ayrıca sarayda yetişmiş deneyimli, iyi huylu ve zeki cariyelerden bir de dadı tayin edilirdi.⁴⁹ I. Abdülhamid, bazı çocuklarını çiçek hastalığı yüzünden kaybetmesi sebebiyle sütüne seçiminde çok hassas davranırdı.⁵⁰ Gelenek üzere, Esmâ Sultan doğduğunda da kendisine bir oda ayrıldı ve annesiyle birlikte burada kalmaya başladı.

Okuma çağına gelen sultan ve şehzadeler için bir hocalık takımı⁵¹ hazırlanır ve yapılan bir törenle hocaların nezaretinde, derse başlanırdı. Genellikle bu merasim esnasında besmeleyi padişah çektirir; dersler, Topkapı Sarayı'ndaki şehzadeler dershanesinde yapılırdı.⁵² Esmâ Sultan'ın eğitimiyle ilgili her ne kadar kayıt ve bilgilere sahip değilssek de mektupları ve sipariş pusulalarındaki ifade ve yazısının

⁴⁵ TSMA, E. 197/1315.

⁴⁶ TSMA, E. 197/1437.

⁴⁷ TSMA, E. 197/1758.

⁴⁸ 25 Aralık 1793 (21 Cemaziyelevvel 1208), TSMA, E. 197/292; E. 197/1439.

⁴⁹ Osmanlılar'da kullanılan sütüne/daye terimiyle dadı karıştırılmaktadır. Sütüne çocuğu emzirme süresi olan iki-iki buçuk yıl kadar sarayda kalır, çocuk süttten kesilince ayrılırdı. Dadı ise saraya daha önce alınmış, saray terbiyesini öğrenmiş, iyi ahlaklı ve akıllı cariyelerden seçilirdi. Çocuğun süt verme dışındaki hizmetlerini dadı kalfa görürdü; banyosunu yaptırmak, giydirmek, uyutmak, dolaştırmak dadının göreviydi (Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları*, Aygaz, İstanbul 2001, s. 151 vd).

⁵⁰ F.Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 24.

⁵¹ Hocalık takımında genelde şunlar bulunurdu: Bir Elifbâ ve bir amme cüzü, kapakları tuğralı, inci, sırma ve tırtıl işlemeli bir atlas minder, iki tane pırlanta elmalı altın hilâl, biri sade diğeri sırma işlemeli, sırma saçaklı kadife kaplı yaldızlı ağaç rahle, kılaptan saçaklı, gümüş bürümcük, telli rahle örtüsü, beş tane pırlanta elmalı iğne, inci, sırma ve tırtıl işlemeli elbise, yine aynı şekilde işlemeli mor atlastan baş örtüsü, bir tane fermayış şal ve bir tane de telli bohça (Ç. Uluçay, *Harem*, s. 86).

⁵² Ç. Uluçay, *Harem*, s. 86.

düzenliliğünden iyi bir eğitim aldığına hükmedilebilir.

Sultanlar çocukluklarında haremde diğer kardeşleriyle birlikte oynar; dadılarının nezaretinde arabalarla gezmeye götürülürdü.⁵³ Esmâ Sultan'ın bu yaşlarında nasıl vakit geçirdiğine dair yeterli bilgiye sahip değiliz; ancak 9–10 yaşlarına geldiğinde kendi dairesinde cariye ve köçeklerden oluşan bir sâzende ve hânende takımının mevcut olduğu görülmektedir.⁵⁴ Haremde bu tür eğlenceler Sultan İbrahim devrinde (1640–1648) zirveye çıkmıştı. Müzik ve dans dersleri alan cariyeler tarafından çeşitli piyesler sahnelenir; çengiler ve köçekler tarafından değişik oyunlar oynanır ve müzik aletleri kullanılırdı.⁵⁵ Sultan I. Abdülhamid de kendi özel harem dairesinin Aynalı Sofa'sında cariyelerinden şarkı dinler bazen de karagöz oynattırırdı.⁵⁶

Yukarıda da belirtildiği gibi Esmâ Sultan'ın haremdeki dairesinde de çengi, köçek ve tavşan ustalarından oluşan bir saz ve oyun takımı bulunmaktaydı. Civan lakaplı bir çengi cariyelere ve köçeklere⁵⁷ dans etmeyi ve *matrak* oyununu öğretirdi. Bu oyunda sofaya dört ayaklı, uzun ve parlak bir sopa dikilir; sopaya eşit uzunlukta ve değişik renklerde ipek kurdeleler bağlanırdı. Müziğin başlamasıyla beraber oyuncular kendi kıyafetleriyle aynı renkte olan kurdelenin ucundan tutar ve dans ederek sopaya sararlar; tamamen sarılınca da yine aynı şekilde dans ederek çözerlerdi.⁵⁸ Gerdan Kıran Tavşan lakaplı usta ise koşma ve sıçrama şeklinde tavşan taklidi yapılan bir çeşit dans olan tavşan oyununu öğretiyordu.⁵⁹ Ancak bu güç ve yorucu bir oyun olduğundan dolayı saraylarda bile nadiren oynanırdı. Oyuncular çuha üstüne kılardan bükme ve pullarla işlenmiş geniş şalvar ve elbiseler giyerler; bellerine de şal bağlarlardı.⁶⁰ Diğer bir tavşan ustası da cariyelere lavta ve kemeçe dersleri veriyordu. Sultanın dairesinde Avrupalı tarzda oyunlar da oynanmakta ve bu eğitimi vermek için bir de Avrupalı hoca bulunmaktaydı. Bu hoca sultanın dairesindeki cariyelere keman ve kitar,⁶¹ İsmail Şeyda isimli âma bir

⁵³ H. Tezcan, *a.g.e.*, s. 155.

⁵⁴ 17 Temmuz 1787 (1 Şevval 1202), TSMA, E. 247/46; 2 Ağustos 1788 (Selh-i Şevval 1202) E. 247/47.

⁵⁵ Ud, ney, tef, çeng, rebab, tanbur, santur, çöğür vb. birçok çalgı aleti mevcuttu (İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı", *Belleten*, XLI/161, Ocak 1977, s. 79-114; N. Sakaoğlu, N. Akbayan, *a.g.e.*, s. 57).

⁵⁶ N. Sakaoğlu, N. Akbayan, *a.g.e.*, s. 58.

⁵⁷ Genç dansçı erkeklere köçek denirdi. Bunlar kız gibi giyinirler ve saçlarını uzatırdı. Sırma işlemeli saçaklı ipek kumaştan bir elbise, altın suyuna batırılmış kemer, işlemeli ipek gömlek, onun üzerine sırma işlemeli kadife, başına hasır fes, üzerine de ipek ve kenarları sırma ile süslenmiş çevre giyerlerdi (Metin And, "Eski Temaşa Oyuncularımızdan Çengiler ve Köçekler", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/6, Temmuz 1968, s. 25–29).

⁵⁸ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, II, 422.

⁵⁹ 2 Ağustos 1788 (Selh-i Şevval 1202), TSMA, E. 247/47.

⁶⁰ M.Z. Pakalın, *a.g.e.*, III, 425.

⁶¹ Ud'a benzeyen bir tür telli saz (İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 94).

Mevlevi dervişi⁶² de beste ve girift⁶³ dersleri veriyordu.⁶⁴

Bu hocalara sultanın gelirlerinden maaş ödenirdi. Nitekim İsmail Şeyda'nın 50, Civan Çengi'nin 30, tavşan ustalarının 60'ar, Avrupalı hocanın da 100 kuruş maaşı vardı. Öte yandan sultanın harcama defterlerinde, müzik aletleri ve oyunlarda kullanılan taş ve çalpare⁶⁵ ciddi bir masraf kalemiydi.⁶⁶ Bunun nedeni eğlencelerin sık tertip edilmesinden aletlerin yıpranması ihtimali olabileceği gibi, cariyelerin aletleri kullanmayı öğrenirken yaptıkları hatalar da olabilir.

Esma Sultan henüz küçük olduğu için dairesindeki bu eğlenceleri büyük ihtimalle annesi Sîneperver Kadınefendi idare ediyordu. Esma Sultan'ın evlendikten sonra da aynı şekilde Avrupalı hocaların olduğu bir sâzende ve hânende takımını sarayında bulundurduğu görülmektedir.⁶⁷

3. Esma Sultan'ın Evliliği

a. Nişan ve Nikâh

Osmanlı geleneğinde sultanların evlenecekleri kişiler padişah tarafından seçilirdi. Dolayısıyla bunlar çoğu kere siyasi konjonktür göz önüne alınarak yapılan evliliklerdi. Yani padişah gücünden yararlanmak istediği bir paşayla veya bir paşa oğluyla, kızını veya yeğenini evlendirirdi. Burada gelin veya damadın seçme hakları yoktu. Önceki yıllarda padişahların sultanları nişanlama yaşı beşiğe kadar inmekteydi. Bebek veya küçük yaştaki nişanlanmalar, yukarıda söz konusu edildiği üzere damatların siyasi gücünün bir an önce kullanımı gerekçesiyle olabildiği gibi, eğlenceye düşkün bazı padişahlara eğlence vesilesi olmasından dolayı da yapılabiliyordu. Çocuk yaştaki evliliklerde gelenek olduğu üzere zıfâf, sultanın bulûğa ermesi şartına bağlanırdı.⁶⁸ Öte yandan padişahın damatlığına seçilen şahıs, eğer başka kadın veya kadınlarla evliyse, sultanla nişanlandıktan sonra bu kadını/kadınları boşamak zorundaydı.⁶⁹ Bundan başka, sultanlarla nişanlanan veya

⁶² Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikîsi Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, I, 301.

⁶³ Girift, boyu Şah ve Davud adındaki neylerin yarısı kadar, kamıştan yapılmış, sesi neye göre daha yüksek çıkan bir tür üflemeli çalgı (M.Z. Pakalın, *a.g.e.*, I, 671).

⁶⁴ 2 Ağustos 1788 (Selh-i Şevval 1202), TSMA, E. 247/46.

⁶⁵ Çalpare, dört veya iki parça ağaçtan kaşık hokkası gibi yapılan müzik aletidir. Madeni olanlarına zil denirdi (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, I, 223-224).

⁶⁶ TSMA, E. 247/46; E: 247/47.

⁶⁷ Küçük Nikolaki adındaki bir ustanın birkaç aylığının verilmemesi nedeniyle şikayet etmesi üzerine sultan, kethüdasına yazarak 750 kuruş ödeme yapılmasını istedi (14 Haziran 1800/21 Muharrem 1215, TSMA, E. 60/119; 9 Mart 1797/10 Ramazan 1211, TSMA, E. 247/38; 8 Mart 1799/1 Şevval 1213, TSMA, D. 2270; 29 Temmuz 1794–17 Temmuz 1795/1209, TSMA, D. 1376; 19 Mart 1798/1 Şevval 1212, TSMA, D. 6728).

⁶⁸ A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 26.

⁶⁹ Bu boşanmalar bazen problem olabiliyordu. Nitekim Sokullu Mehmed Paşa'nın öldürülmesinden sonra

evlenen kişilerin rütbeleri de yükseltildi. Çünkü padişaha damat olma imtiyazına kavuşan şahsın düşük rütbe ve memuriyette bulunması, padişahın ve hanedanın şerefine dokunurdu.⁷⁰

III. Selim, 4 Ağustos 1791'de Avusturya ile yapılan Zıştovi ve 9 Ocak 1792'de Rusya ile yapılan Yaş anlaşması⁷¹ sonrasında devletin biraz rahatlamasıyla amcasının kızı olan Esmâ Sultan'ı evlendirmeye karar verdi. Esmâ Sultan için seçtiği damat adayı olan başçukadar Hüseyin Ağa'ya, gelenek olduğu üzere, 10 Mart 1792 (6 Recep 1206)'de vezaret rütbesi vererek Kapudân-ı Deryalığa yükseltti ve aynı hatt-ı hümayûnla, 14 yaşında olan sultanı kendisine nişanladı:

“Benim vekil-i mutlakım ve serdar-ı ekremim,

Ammim merhumun kerimesi Esmâ Sultan yetişti ve bihamdillah sefer dahi bertaraf oldu. Şimdi heman tezvici için vakti gelmekle bu gaile dahi aradan çıkup nizam-ı devlete şuru' olunsun fikrinde iken, tersanenin bazı nizamına dair hususlar kapudân paşaya (Giritli Hasan Paşa) ihale olundukça kendisi kaptanlıktan gelme olduğundan tersane nizamsız idareye alışmış olmakla müceddeden nizamını murad eylediğimden, hususuna müsamaha eyleyüb tervice sây eylediğimden, bunu azl ve yerine bir aheri nasb olunması dahi iktiza eylemekle sana yazacak iken heman hatır-ı hümayunuma bir güzel suret geldi ve senin dahi gayet münasib göreceğini mülahaza eyledim. Zira hem tersane hususuna elvereceğini hem bu husus senin istiklal-i tammına sebep olacağını etrafı ile düşündüm ve başçukadar Hüseyin Ağa'yı rütbe-yi vezaret ihsan eyleyüb kapûdan paşalık ile çırağ eyledim ve tersaneye irsal eyledim. Esmâ Sultan'ı dahi kendisine namzed edeceğim. İktiza eyleyen beratım gönderesin. İki işi bir eyledik. Zann-ı galibim sen bu sureti ihtihsan eylersin⁷², ancak senin istiklalini muhafaza için oldu. Hak Tealâ muvaffak-bi'l-hayr eyleye.”⁷³

Esmâ Sultan'ın Hüseyin Paşa ile nikâhı, nişanın ilanından üç ay sonra 29 Mayıs

---

hanımı İsmihan Sultan'ın nişanlandığı Budin Valisi Kalaylıkoz Ali Paşa'nın eski eşinin acı ve üzüntüsü Budin'de halkın tepkisine neden olmuştu (Ç Uluçay, *Harem*, s. 90).

⁷⁰ A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 27.

⁷¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, V, 14–21.

⁷² Padişahın, sadrazama hitaben “Senin dahi münasip göreceğini düşündüm; sen bu sureti ihtihshan eylersin.” gibi ifadeleri ilginçtir. III. Selim'in bu tavrında amcası Sultan I. Abdülhamid'in bazı uygulamaları etkili olmuş olabilir. Abdülhamid de, kardeşi III. Mustafa'nın kızları Şah, Beyhan ve Hatice Sultan'ı evlendirirken sadrazama danışmıştı (Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 160).

⁷³ Çalışmamız için çok önemli olan bu belge, Enver Ziya Karal'ın, “III. Selim'in Hatt-ı Hümayûnları” adlı kitabında (Enver Ziya Karal, *III. Selim'in Hatt-ı Hümayûnları: Nizâm-ı Cedid 1789-1807*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1942, s. 164) E. 7014 numarada gösterilmiş ancak araştırmalarımız esnasında Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bu numarada böyle bir belge bulunamadığından çalışmamızda kitapta verildiği şekliyle yer almıştır. Karal'ın verdiği metinde bazı cümlelerin bozuk olmasına rağmen elimizde orijinal metin olmadığından düzeltme yapılamadı. Ayrıca nişan için bkz. *III. Selim'in Strkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, (haz. V. Sema Arıkan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 63–64.

1792 (7 Şevval 1206) tarihinde darüssaade ağasının odasında kıyıldı. Nişan ve nikâh merasimleri III. Selim'in isteğiyle aynı gün yapıldı. Damat paşanın nişan takımlarını hazırlamasından sonra, şeyhülislam nikâhtan bir gün evvel belirlenen saatte kendi odasında bulunmak üzere darüssaade ağası tarafından saraya davet edildi. Nikâh günü Sultanın Divanyolu'ndaki sarayı'nda bulunan nişan takımını almak üzere vezir ağaları, alay çavuşları, teşrifatçı ve kesedarlar ile diğer bazı görevliler gönderildi. Nişan takımı alayla Babîâli'ye nakledilerek Kum Meydanı'na konuldu. Mücevherat sadrazam tarafından görüldükten sonra nişan takımı, tertip edilen bu alay⁷⁴ eşliğinde Bâbîâli'den çıkıp Soğukçeşme yoluyla saraya getirildi ve gelenek olduğu üzere Harem kapısı önüne dizildi. Sağdıç tayin edilen Valide Sultan kethüdası Yusuf Ağa ve damat paşa vekilinden sonra diğer davetliler de darüssaade ağasının odasına girdi. Bu arada nişan takımı hareme nakledildi ve bu iş için görevli olanlara çeşitli hediyeler verildi.⁷⁵ Nişan bohçasının damat paşaya gönderilmesi ve müneccimbaşı tarafından belirlenen eşref saatinin gelişiyile birlikte nikâh merasimi başladı. Damadın vekili, şahitler, teşrifatçı, telhisçi, kesedar ve kethüda bey dışındaki herkes odadan çıkarıldı. Esmâ Sultan'ın vekili darüssade ağası idi. Şahitler dinlendikten sonra şeyhülislam nişanları taktı ve mihr-i müccel olarak 15.000 kuruş tespit edildi. Şeyhülislamın duasından sonra şerbet, gülâb ve buhur ikram edildi ve nikâha katılan devlet erkânına damat paşa ve sultan adına değerli hediyeler verildi.⁷⁶

Nikâh günü damat paşa tarafından gönderilen nişan takımının az veya çok olması damadın maddi durumuna bağlıydı. Ancak maddi durumu ne olursa olsun, mihr-i muaccel, yüzük, kuşak, bir çift küpe, bilezik, ayna, inci ve mücevherli pabuç, mest ve nalın

⁷⁴ Nişan alayı şu şekilde idi: En önde kılavuz çavuş, divan çavuşları, atlı olarak yemişçi başı, mücevveze denilen kavuk ve samur kürk giyinmiş olan teşrifatçı kesedarı ve halifesi bulunmakta, orta kısımda meyve ve çiçek tablaları, kırmızı fesli görevliler tarafından küçük nahıllar, çiçekler, kürklü vezir ağası tarafından valide sultan bohçası, kırmızı fesli görevliler tarafından billur bahçeler, orta kuşak vezir ağaları tarafından şeker kutuları konulmuş tablalar, orta kuşak ağalar tarafından askı ile akçe keseleri, büyük ve kırmızı fesli görevliler gümüş nahıl, mücevvezeli ve kürklü görevli tarafından nişan yüzüğü tepsisi, mücevvezeli kürklü görevliler ve yanlarında ikişer muhafız tarafından mücevher aynalar ve mücevherat tepsileri taşınmakta, yedekçi tarafından padişah için hazırlanmış süslü bir at getirilmekte ve arka kısımda da dört kapıkethüdası, ikişer sıra halinde gümüş çevgânlı, kadife şalvar ve kaftan giyinmiş alay çavuşları, kürklü ve mücevvezeli alaybaşçavuşu, teşrifatçı ve telhisçi, samur kürk giyinmiş olan damat paşa vekili, başında selimî denilen bir çeşit kavuk, üzerine samur kürk olan Valide Sultan kethüdası Yusuf Ağa da at üzerine gelmekte, iki şahit, mücevvezeli ve kürklü on adet Bâb-ı Asafi ağaları da yine atlı olarak arka tarafta bulunmaktaydı (TSMA, D. 9830/6.)

⁷⁵ Nişan takımının hareme tesliminden sonra Valide Sultan kethüdası Yusuf Ağa'ya erkân samur kürk, teşrifatçıya, teşrifatçı kesedarına, teşrifatçı halifesine, telhisçiye, karakulak bostancıya, karakulak kethüdasına, damat paşa mirahuruna, damat paşa silahşörüne, sersıracına, seryedekçisine, yemişçibaşına, Âsafi ağalarına, çavuş alayına, kapıkethüdalarına ve top atanlara birer hilat, yağlık ve boyama verilmişti (TSMA, D. 9830/6.)

⁷⁶ (TSMA, D. 9830/6) Esmâ Sultan tarafından verilen hediyelerin koyulduğu sandıkların dışı kadife, içi canfes olup, kenar şeritleri ve bazı kısımları gümüşten yapılmıştı. 707 kuruş olan sandık masrafı, sultanın iradından ödendi (TSMA, D. 644). Nikâh sonrasında gelin ve damat tarafından verilen hediyeler için bkz. Ek-1.

göndermesi şarttı.⁷⁷ Bu gelenek üzere Hüseyin Paşa da Esmâ Sultan'a eksiksiz bir nişan takımı gönderdi. Padişah için süslü bir at, 6.000 kuruş mihr-i muaccel, mücevher kutu içerisinde elmas yüzük, kelime-i tevhid resmedilmiş başörtüsü, elmas sorguç, zümrüt küpe, mücevher yüz örtüsü, mücevher ayna, inci, la'l ve zümrüt ile işlenmiş papuç, yine aynı değerli taşlarla süslenmiş ayakkabı ve gümüş nahıllar ile meyve, çiçek ve şeker sepetleri nişan takımına konulan eşyalardan bazılarıydı.⁷⁸

Damat paşanın sultanın annesine hediyeler göndermesi de âdetti. Hüseyin Paşa da nişan takımı ile beraber Esmâ Sultan'ın annesi Sineperver Kadınefendi'ye çiçekli ve altın işlemeli şallarla, meyve ve şekerleme tablaları hediye etti.⁷⁹

b. Düğünü

Esmâ Sultan ile Hüseyin Paşa'nın düğünlerinin yapılacağı esnada, Cezayir-i Bahri Sefid (Bu günkü Ege adaları)'de korsanlar sahil halkını ve tüccar gemilerini rahatsız etmeye başlamışlardı. Sorunu çözmek Kapudân-ı Derya olarak Hüseyin Paşa'nın görevi olduğu için, düğün de donanmanın seferden dönüşüne kadar ertelendi.⁸⁰ Dört ay boyunca Ege'de kalan Hüseyin Paşa, Karakaçan lakaplı korsanı on beş kadar gemisi ile birlikte esir alarak, 29 Eylül 1792 (12 Safer 1207)'de İstanbul'a döndü ve 19 Aralık 1792 (5 Cemaziyelevvel 1207)'de düğünleri yapıldı.⁸¹

Sultan düğünleri, gelenek olduğu üzere çarşamba günleri, çeyiz alayının, çiftin oturacakları yere gönderilmesiyle başlar ve o günün akşamı yapılan kına gecesi ile devam ederdi.⁸² Kına gecesinde odacıbaşı, kemeñçeci başı, başkâtip, ikinci kâtip ve kethüda kadına birer şal, geri kalan bir kısım görevlilere de yine kumaşlar hediye edilirdi. Kethüda kadına gece üstüfe⁸³ ve gündüz ise çiçek takılırdı. Kına gecesine ileri gelen devlet adamlarının hanımları davet edilir ve padişahın kadınefendileri tarafından haremde ağırlandırlardı. Gelen hanımlar, kocalarının makam ve mevkileriyle uygun olarak hediyeler getirirlerdi. Harem halkı ve davetliler, gece geç saatlere kadar eğlenirlerdi. Dışarıdan gelen davetli hanımlar o gece haremde misafir edilir ve ertesi günkü gelin alayı törenine de

⁷⁷ Ç. Uluçay, *Harem*, s. 99.

⁷⁸ TSMa, D. 9830/6. Damat Paşa tarafından gönderilen nişan takımı için bkz. Ek-2.

⁷⁹ TSMa, D. 9830/6.

⁸⁰ Vâsıf, *Tarih*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri kısmı, nr. 608, s. 216; Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1892, V, 123.

⁸¹ 19 Aralık 1792 (5 Cemaziyelevvel 1207), TSMa, D. 9830/2; Vâsıf, *a.g.e.*, s. 233; Cevdet, *a.g.e.*, 268.

⁸² Ç. Uluçay, *Harem*, s. 97.

⁸³ Sırma tel ve ipekle dokunmuş değerli bir cins kumaş (Abdulaziz Bey, *Osmanlı Âdet Merâsim ve Tabirleri(İnsanlar, İnanışlar, Eğlence, Dil)*, (haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, II, 508).

katılırlardı.⁸⁴

Esmâ Sultan'ın düğünü de bu gelenek üzerine çarşamba günü başladı ve tertip edilen çeyiz alayı sultanın Sultanahmet'teki Divanyolu Sarayı'na gönderildi.⁸⁵ Çeyiz alayındaki arabalara telli ve sade olmak üzere dibâ ve hatâi⁸⁶ kumaşlar asılmıştı.⁸⁷ Nişan töreninde olduğu gibi, çeyizi götürünlere de padişah tarafından atıyyeler ihsan edildi.⁸⁸

Esmâ Sultan'ın bütün bir çeyiz defteri bulunamadı. Ancak çeyizi için hazırlanan birtakım eşyalar ile padişahın verdiği çeyizlik eşyanın bazı müteferrik kayıtları mevcuttur.⁸⁹ Çeyizin bir bölümünü oluşturan bu listeler bile sultanın çeyizinin ihtişamı hakkında bize fikir vermektedir.

Çeyiz alayından sonra gelenek olduğu üzere perşembe günleri gelin alayı düzenlenirdi. Bu alay çeyiz alayından daha zengin ve muhteşem olup, güzel bir araba içerisinde gelin, alayın arkasında ve harem kadınlarının önünde yer alırdı. İstanbul'da bulunan devlet erkânı ve ulemâ gelin alayını görebilmek için Topkapı Sarayı'na giderlerdi.⁹⁰ Esmâ Sultan'ın gelin alayı için de aynı şekilde bütün "erkân-ı devlet ve hademe-i saltanat-ı seniyye" sarayda toplandı.⁹¹ Gelinin Divanyolu'nda bulunan sarayına götürülmesinden sonra padişah, alayı götürünlere de ihsanlarda bulundu.⁹²

Gelin alayından sonra davetlilere âdet olduğu üzere ziyafet verildi. Bu konuda çok titiz davranan III. Selim, düğünden bir ay önce akranlarınınkine uygun bir ziyafet tertip edilmesini istedi ve kız kardeşi Şah Sultan'ın düğününde verilen ziyafetin⁹³ emsal olarak seçilmesini emretti.⁹⁴ Düğün gecesi padişah tarafından bazı kıdemli görevlilere hilat giydirilmesi âdeti gereği, sultanın sarayında, darüssaade ağası huzurunda hassa

⁸⁴ A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 29.

⁸⁵ Vâsıf, *ay. yer.*

⁸⁶ Dibâ, çiçek nakışları dokunmuş lüks bir ipekli kumaş olup, çiçek motiflerinin arasına bazen altın teller de atılırdı. Heftrenk, Venedik dibâsı, İstanbul'un telli kırmızı dibâsı gibi çeşitleri de vardı. Hatâi ise, zemini siyah ve sırmadan bir çeşit ipekli kumaş olup, sade, telli ve nevezuhur gibi çeşitleri bulunmaktaydı (Mine Esiner Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", *İÜEF Tarih Dergisi*, İstanbul 1982, S. 33, s. 291-340).

⁸⁷ Bu örtüler için toplam 6.250 kuruş harcandı (TSMA, D. 9830/3).

⁸⁸ TSMA, D. 9830/2. Çeyiz alayını götürünlere padişah tarafından ihsan edilenler için bkz. Ek-3.

⁸⁹ 1201 (1792), TSMA, D. 9830/3, D. 9830/4, D. 9830/5. Padişahın sultan için hazırlattığı eşyalar için bkz. Ek-4.

⁹⁰ Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s. 105.

⁹¹ Vâsıf, *a.g.e.*, s. 234.

⁹² TSMA, D. 9830/2. Gelin alayını götürünlere padişahın ihsanları için bkz. Ek-5.

⁹³ Sultan'ın annesi Sîneperver Kadınefendi, sultanla ilgili her konuda olduğu gibi bu konuda da kethüdasından bilgi almak için şöyle bir mektup yazmıştı: "... İsmetlü kerimemin zıfaf günü içeriye ve dışarıya verilen taam masrafı ceman yekûnu padişah tarafından mı, sultan efendiden mi, paşa hazretlerinden mi masrafı görüldü? Hiç haberim olmadığında size sual eyledim. Rüsümü ne günâdır? Padişahın mı kimden olmuştur haberini isterim. Hem valide sultan kerimemin sarayına geldikde sana bir hediye gönderdi mi? Hem sultan efendinin dışarı dairesine aççıya ve saire verince her kime ne verildiyse haberini isterim" (TSMA, E. 197/201).

⁹⁴ 8 Aralık 1792 (23 Rebiülâhir 1207), BOA, Cevdet Saray, nr. 4918.

tabipleribaşısı, masraf-1 şehriyarî, vekilharç ağa, tabipler halifesi, çaşnigirbaşı, serasker, damat paşa mirahuru, rahnevan ağa, kandilcibaşı, yedekçibaşı ve bazı görevlilere birer hil'at giydirildi ve değişik miktarlarda atıyye ihsan edildi. Ayrıca padişahın huzurunda hizmet eden ve buhurdan çeken bazı hizmetlilere değişen miktarlarda atıyyeler verildi.⁹⁵

Cuma günü ise padişahın tebrikleri kabul etmek üzere sultanın sarayına gitmesi usuldeni. III. Selim de bu gelenek gereği Divanyolu Sarayı'na gitti ve burada yine mutad olduğu üzere Esmâ Sultan tarafından kendisine gayet süslü takımlarla donanmış bir at hediye edildi. At takımı kırmızı kadife üzerine gümüş işlemeli, lale desenli, altın zincir ve püsküllü idi.⁹⁶ Akşama kadar sarayda kalan padişah, damat paşaya havlu kaplı samur sırtı erkân kürkü hediye ederken, hizmet eden gedik ağalarına 1.000, bazı harem görevlilerine 1.500 ve buhurdan çekenlere de 175 kuruş ihsanda bulundu.⁹⁷

Esmâ Sultan'ın düğününde Mihrişah Valide Sultan tarafından da değerli hediyeler gönderildi. Valide Sultanın hediyeleri şöyleydi: ortasında bir adet orta büyüklükte ve 706 adet küçük roza elmas ile etrafı kırmızı yakut ve elmaslarla süslü bir adet avize; sultanın Divanyolu'nda bulunan sarayı için 18 adet Avusturya dibâsı yastık, 3 adet Leh yapımı şeritli ve saçaklı, som telli üstüfe oturma minderi, 3 adet hasa şilte, dibâ murakkamlı çukadan 13 adet pencere, bir adet de kapı perdesi, 2 adet tel işlemeli canfes yüz yastığı, 4 adet som telli üstüfe sedir.⁹⁸

Esmâ Sultan'ın düğünü bu şekilde üç gün sürdü. Sultan düğünlerinin çok uzun sürdüğü de olurdu. III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'ın düğünü uzun süren düğünlerden biri olup on beş gün boyunca İstanbul'da şenlikler yapılmıştı. Genellikle padişahların ilk kızlarının düğünleri uzun ve müdebbet olup, babası tahtta olmayan padişah kızlarınınki ise sönük geçerdi.⁹⁹ Böyle olmasına rağmen III. Selim, Esmâ Sultan'ın düğününün akranlarınınki gibi olması konusunda çaba sarf etmiş; gerek çeyizi için gerekse de düğüne katılan davetlilere bol bol ihsanlarda bulunmuştu.

c. Eşi Hüseyin Paşa

Damad-1 Şehriyarî Hüseyin Paşa'nın doğum tarihini kesin olarak bilemiyoruz.

⁹⁵ TSMA, D. 9830/2.

⁹⁶ 21 Aralık 1792 (7 Cemaziyelevvel 1207), BOA, Cevdet Saray, nr. 7566.

⁹⁷ TSMA, D. 9830/3.

⁹⁸ Valide sultanın hediyelerinin miktar ve fiyatları şöyleydi: 36 top Avusturya dibâsı 1.800 kuruş, 646 top Leh yapımı saçak 430,5 kuruş 20 para, 233 top Leh yapımı şerit 155,5 kuruş 20 para, 30 top hasa 111 kuruş, 35 top çuha 166 kuruş 30 para, 36,5 top telli dibâ 198,5 kuruş, 15 top ...? 195 kuruş, 13 top ...? 36 kuruş, 12 top burgazî 32 kuruş, 43 top üstüfe 817 kuruş ve terzi ile kazzaz üstadıyesi 150 kuruş olmak üzere toplam 13.252 kuruş 10 para (TSMA, D. 9830/3).

⁹⁹ Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s. 96.

Ancak öldüğünde 46 yaşında olduğu¹⁰⁰ göz önüne alınırsa 1758–59 (1172) tarihlerinde doğmuş olması gerekir. Çerkez asıllı olup hamisi vezir Silahtar İbrahim Paşa tarafından 1767–68 (1181) senesinde saraya takdim edildi ve III. Selim'in kardeşi şehzade Mehmed'in hizmetine girdi. Enderun'da iyi bir tahsil gördükten sonra, III. Selim'in cülusunda (7 Nisan 1789) Has oda'ya mabeynci ve tebdilci oldu ve beş altı ay kadar sonra da başçukadar yapıldı.¹⁰¹

Hüseyin Ağa gerek İhlamur'da yapılan nişan talimleri esnasında ve gerek Nizam-ı Cedid konusunda Fransız elçisi General Sebastiani ve İshak Bey ile yapılan görüşmelerde bulunarak III. Selim'e kendisini sevdirdi ve şahsî kabiliyetlerini gösterme imkânı buldu.¹⁰² Padişah ile yakınlığı dolayısıyla sütkardeşi olduklarını iddia edenler olmuşsa¹⁰³ da, Hüseyin Ağa'nın aslen Silahtar İbrahim Paşa tarafından getirilen bir köle olması nedeniyle bu mümkün gözükmemektedir.

III. Selim, bu yakınlığın bir neticesi olarak yukarıda da belirtildiği gibi Başçukadar Hüseyin Ağa'yı 10 Mart 1792 (16 Receb 1206)'de vezaret rütbesiyle Kapan-ı Deryalığa getirdi ve aynı hatt-ı hümayûnla Esmâ Sultan'ı kendisine nişanladı. Kısa süre sonra da nikâhları kıyıldı ve Kapdan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa 10 Haziran 1792 (19 Şevval 1206)'de korsanlarla mücadele etmek üzere Ege denizine açıldı ve korsanları esir alarak geri döndü. III. Selim, bu başarısından dolayı Hüseyin Paşa'yı değerli taşlarla süslü bir hançer ve samur kürk ile taltif etti.¹⁰⁴ Sefer dönüşü 19 Aralık 1792 (5 Cemaziyelevvel 1207)'de Esmâ Sultan'la evlendi.

Hüseyin Paşa gerek İstanbul'da, gerekse de Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde gemiler inşa ettirerek buradaki donanmayı takviye etti;¹⁰⁵ bir yandan İngiltere ve Fransa'dan mühendisler getirterek tersaneyi yeniden düzenlerken¹⁰⁶ bir taraftan da Doğu Akdeniz'de korsanlarla mücadeleyi sürdürdü.¹⁰⁷

Hüseyin Paşa, 1797'de isyan eden Pasvantoğlu Osman'ı idam etmek üzere¹⁰⁸ serasker olarak Vidin'e gönderildi.¹⁰⁹ III. Selim kendisine göndermiş olduğu hatt-ı hümayunuyla ona olan güvenini şu şekilde ifade eder: "Sen ki kapudan-ı deryâm ve serasker-i zafer-rehber Hüseyin Paşa'sın. Sana her veçhile hüsn-i nazar-ı şahânem ber-

¹⁰⁰ Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s. 197 vd.

¹⁰¹ Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s. 198.

¹⁰² Nejat Göyünç, "Kapudân-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa", *İÜEF Tarih Dergisi*, II/3–4, 36.

¹⁰³ Zarfî Ongun, *Tarih Vesikaları Dergisi*, İstanbul Maarif Vekâleti, 1941–1961, II, 136.

¹⁰⁴ Vâsıf Efendi, *a.g.e.* s. 211–216.

¹⁰⁵ BOA, HAT, nr. 4497; TSMA, E. 5422/12.

¹⁰⁶ 2 Eylül 1797 (10 Rebiülevvel 1212), BOA, Cevdet Bahriye, nr. 12232.

¹⁰⁷ BOA, A. DVN. MHM, nr. 201.

¹⁰⁸ 2 Nisan 1798 (15 Şevval 1212), BOA, Cevdet Bahriye, nr. 1820.

¹⁰⁹ BOA, HAT, nr. 8779.

kemal olmağla, göreyim seni memur olduğun iş bu maslahat-ı ehemmi-i sabıka itmamına bezl-i maddûr eyleyesin. Cenâb-ı Hak muvafik eyleye. Âmin."¹¹⁰

Hüseyin Paşa, Vidin çevresinde Pazvantoğlu'nun adamlarının bulunduğu mevkiileri ve Vidin kalesini kuşattı. Ancak asker ve cephane eksikliği ile havanın soğuk olması nedeniyle muhasara uzamış ve Hüseyin Paşa ile diğer devlet adamları arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Hatta Pazvantoğlu'nun bir baskını esnasında Küçük Hüseyin Paşa yaralanmıştı. Bu sebepten, hakkında idam fetvası bulunmasına rağmen Pazvantoğlu'nun affedilmesini ve kapıcıbaşılık rütbesi verilmesini sağladı.¹¹¹ İdam etmesi gerekirken onu affettirmesi Hüseyin Paşa için başarısızlık sayılmış ve hatta bunun en büyük sebebi de çabuk öfkelenen bir karaktere sahip olması ve bu yüzden diğer devlet adamlarıyla arasının açılması olarak görülmüştür.¹¹²

Napolyon'un 2 Temmuz 1798'de Mısır'a çıkması üzerine geri çağrılan Hüseyin Paşa hemen donanma ile Akdeniz'e açıldı. Mısır sahillerini kuşatan İngiliz donanması ile birleşerek 27 Haziran 1801'de önemli bir zafer kazandı ve Fransızlarla barış anlaşması imzaladı.¹¹³ III. Selim onun bu başarısına şöyle bir hatt-ı hümayunla karşılık verdi: "... Milk-i mevrûsum olan Mısır'dan Fransalı'yu zar zor âmâna getirip ihraç ve müceddeden istihkâm verdiği bu kadar kale ve palankaları birer birer feth ve teshîr ve zapt eyleyince, olunan cenk ve harbi ve asâkir-i nusret-meserimin merdane hareketleri ve emr u rızama itaatleri ve cenk yoldaşları olan İngiltereli dostlarımızla hüsn-i ülfetleri, velhasıl her bir tahriratında bunların meth ü senalarının yazup rikâbıma bildirdikçe gözlerimden yaş akıtarak cümlesine dualar eylemişimdir. Sen maiyetinde kalan zabitanına ve ocaklarım neferatı küçük ve büyük cümleliz bana ve devletime güzel hizmet eyleyip hakk-ı nân ü nemeki tamam yerine getürdünüz. Mertlik ve yiğitlik olursa bu kadar olur. Cümleliz berhudar olup kılıçlarımız keskin ve dünya ve ahirette yüzleriniz güneş gibi ak olsun."¹¹⁴ Padişah bu takdirkar ifadelerinin yanında çeşitli hediyelerle de paşayı taltif etti.¹¹⁵ Hüseyin Paşa'nın bu başarısına sevinenlerden biri de eşi Esmâ Sultan'dı. Mısır'ın Fransızlardan kurtarıldığı haberini alınca kethüdasına şöyle

¹¹⁰ 6 Nisan 1798 (19 Şevval 1212), BOA, HAT, nr. 12262.

¹¹¹ BOA, HAT, 12505.

¹¹² Vâsıf Efendi, *ay. yer.*

¹¹³ TSMA, E. 3979/2; E. 1426; E. 1469; E. 980/3; 28 Temmuz 1801 (17 Rebiülevvel 1216), E. 1173/94; 31 Temmuz 1801 (20 Rebiülevvel 1216), E. 1173/97; 24 Ağustos 1801 (14 Rebiülâhîr 1216), E. 1173/98; 18 Temmuz 1801 (7 Rebiülâhîr 1216), E. 1173/100; 12 Mart 1802 (8 Zilkade 1216), E. 1173/119; 10 Nisan 1802 (7 Zilhicce 1216), E. 1173/120.

¹¹⁴ TSMA, E. 7240.

¹¹⁵ III. Selim sefer dönüşü Hüseyin Paşa'ya bol yenli samur kürk, bir adet mücevher çelenk, bir kıta murassa kılıç ve nişan tevcih etmiş ve İngiliz subaylara da hilat ve nişanlar verilmiştir (TSMA, E. 7240; 1215/1840, E. 5019).

yazdı. "...Kethüdam Elhamdülillah şümu'l-hamdullah paşa efendi Mısır'ı almış, dünyalar kadar memnun oldum..."¹¹⁶ İskenderiye'nin alınmasında da yine aynı şekilde sultan kendisine bu müjdeyi getiren kişiyi, 5 kese vererek ödüllendirdi.¹¹⁷

Ocak 1802'de İstanbul'a dönen Hüseyin Paşa bir yıl kadar da Ege adaları ve Mora sahillerinde görev yaptıktan sonra 6 Kasım 1803'te (21 Receb 1218) İstanbul'a dönüşünde hastalandı. Vâsıf Efendi'nin bildirdiğine göre hastalığı veremdi.¹¹⁸ İstrabı gittikçe artan paşa hasta yatağında vasiyetnamesini hazırladı ve bir mektupla beraber padişaha gönderdi. Padişaha hitaben yazdığı vasiyetnamesinde, eski Galata Kadısı el-Hac Halil Efendi'yi vâsi tayin ettiğini ve geriye kalan mallarının, borçlarını karşılamaya yetmeyeceğini belirterek iki senelik mukataa faizinin borçlularına verilmek üzere kendisine ihsanını rica etti; ayrıca padişahın Eyüp civarına defnedilmesini istedi.

“Bismillahirrahmanirrahim

Elhamdü Lillahi Rabbi'l-âlemin ve's-salâtü ve's-selâmu alâ seyyidinâ Muhammed ve alâ âlihi ve sahabihi ecmaîn.

Bâis-i tastîr-i hurûf budur ki,

İllet-i mizacım derkâr olmak hasebiyle ömr-i mukadderim münkazî oldukda üzerimde olan hukuk-ı ibâdın te'diyesi ve hayrât-ı sâirenin icrasîçün Mekke-i Mükerreme payesiyle mükerrerem sabıka Galata kadısı saadetlü, faziletlü el-Hac Halil Efendi hazretlerini vasi-i muhtar nasb eyledim. Hasbetillahi Tealâ vasiyetim üzere kâffe-i umûrumun tanzimine himmet buyurular ve vakt-i mukadderim tamam oldukda Ebu Eyyüb Ensârî hazretlerinin civarına defn ettireler ve düyûn-ı müteferrikam ahirete kalmayıp dünyada ashab-ı hukuka tamamen teslim ile irzâ ve istihlal olunmak ehass-ı niyâzım olup ancak emvâl-i mevcûdem deynimi edâya vâfi olmadığına binaen kaffe-i emval-i mevcûdem deynime tahsis buyrulması ve te'diye-i deynime medâr için mutasarrıf olduğum mukataalarımın iki senelik faizi dahi ihsan-ı hümayûn buyurulması şevketlü, mehâbetlü, kerâmetlü, velînimetim efendim padişahım hazretlerinden rica-i mahsusum olmaktan nâşi işbu vasiyetnâmemi mübarek rikâb-ı hümayûn-ı hazret-i cihandârîye takdim eyledim. Velînimetim, şevketlü efendim hazretlerinin şimdiye dek hakkımda erzan buyrulan ni'am-ı bî-nihâyesine ilaveten bu kölelerini huzur-ı Rabbü'l-âlemînde ashâb-ı hukuk yedlerinde kalmaktan sıyaneten ve merhameten niyâz-ı acizâneme müsaade-i hümayûn buyrulup iş bu vasiyetnâmem bâlâsınâ muceb-i icrasîçün mübarek hatt-ı hümayûn-ı mülûkâne erzân buyrulduktan sonra mümaileyh

¹¹⁶ 18 Temmuz 1801 (7 Rebiülevvel 1216), TSMA, E. 197/981.

¹¹⁷ 4 Kasım 1801 (27 Cemaziyelahir 1216), TSMA, E. 197/999.

¹¹⁸ Vâsıf Efendi, *ay. yer.*

el-Hac Halil Efendi hazretleri kâffe-i emvâl-i mevcûdemi ve mukataatımın iki senelik faiziyle ashâb-ı hukukun cümlesini irzâ ve deynimi edâ ederek istihlâle dikkat eyleye ve imkân müsait olduğu miktar meblâğ ile ıskat-i salât ve kefâret-i savm ve yemin ve vecde-i sâirenin icrasına ve'l-hasıl mûceb-i zuhr-i uhreviye olan i'mal ve âsâr-ı hayriyenin icrasına himmet eyleye deyu takririmi müstemi' mestûrî'l-ism şahitler dahi bu vechile edâ-yı şehâdet ile vesayâ-yı muharrerimin icrasına sâ'î olalar.

Kapıkathüdamız
Selim Sabit Efendi

Kethüdamız
Mehmed Ağa

Hazinedarımız
Mehmed Emin Ağa

Sabık Kıbrıs Muhassılı
El-Hac Hüseyin Ağa

el-Hac Ahmed Bican Bey

Hazinedar Yamağımız
Abdi Ağa

Silâhtarımız
Şâkir Ağa

İleş'sifâa el-muhtac
Gâzi Hüseyin
Kapudân-ı Deryâ¹¹⁹

Hüseyin Paşa, mektubunda ise insan olması hasebiyle günahlarının çokluğunu ve sürekli seferlere çıkması nedeniyle de borçlarının çok olduğunu belirterek, günahlarının ancak Allah tarafından bağışlanabileceğini; borçları hususunda da kendisine yardım edebilecek tek kişinin padişah olduğunu belirtir. Ölüm döşeğinde, ahirete borçlu gitme endişesiyle yazdığı bu mektubunda padişaha olan yakınlığı bir kez daha anlaşılmaktadır.

"Cenâb-ı Mevlâ-yı Müteal menze-i ani'l-menzir ve'l-misal, Şevketlü, kerâmetlü, kudretlü, azimetlü, velînimet bi-minnetim, merhametkânî efendim padişahım hazretlerinin mübarek vücûd-ı mesûd-ı mülûkanelerin cem-i âlâm ve ekdârdan emin ve salim ve devletimiz ömürler ihsanıyla, serîr-i saltanatlarında ilâ yevmi'l-kıyâme kâim eyleye. Âmin! Bi'n-nebiyyü'l-emin. Şevketlü efendim, bu kulunuz ne mertebe mübtelâ-yı illet olduğum malûm-ı şahâneleridir. Bi hasebi'l-beşeriyye günaha müstağrak olduğumdan başka kîtî vâfir düyûnum dahi terâküm etmekle sair günahlarım

¹¹⁹ N. Göyünç, *a.g.m.*, s. 46-47. Nejat Göyünç'ün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 6693 numarada olduğunu belirttiği bu vasiyetnâme ve mektup, çalışmamız esnasında arşiv görevlileri tarafından çıkarılmadığından makalede verilen matbu metin kullanıldı.

Cenâb-ı erhamer-rahimîn'in afv ve mağfiretine menûl olup ancak kul borcundan kurtulmak beher hal sahiplerine edâ eylemeye muhtaç olduğundan, ömr-i mukadderim tamam oldukça düyûnumu edâ ve hususât-ı sairemi tanzim Mekke-i Mükerreme payesiyle mükerrerem sabıka Galata kadısı el-Hac Halil Efendi kullarını vâsi-i muhtar nasb ve bir kıt'a vasiyetnâme dahi tahrir eyledim. Ancak mecmu-ı emvâlîm düyûnuma tahsis olursa da vefâ etmeyip yine medyun kalacağım hasebiyle mukataatımın dahi iki senelik faizi ihsan-ı hümâyûn buyrulur ise düyûnumun edâsına medâr olacağına binaen, vasiyetnâme-i çâkerânem kemâl-i hicab ile mübarek rikâb-ı hümâyûnlarına takdim olundu. Şimdiye dek hakkım olan inâyet ve ihsan-ı hümâyûnlarının bir zerresinin şükrüne kâdir değilim ve ömrüm oldukça çalışsam ve başımı secdeden kaldırmasam yine mükâfatına kudretim yoktur. Bu bâbda kul borcundan halas olmaklığım dahi şevketlü efendimin merhamet ve şefkat-i hümâyûnlarına kalmıştır. Vallahü'l-azim şevketlü efendime itminan etmek değil, işbu düyûnum seferler sebebiyle terâküm edip, edâsına muvaffak olamadım. Bana velînimet efendimden gayrı kim merhamet eder? Efendimin bir âciz kuluyum. Aman efendim Allah aşkına, Resûlullah hürmetine, aziz, şerif başımız için devletlü veliye-i ni'metim valide sultan efendimizin mübarek başı için olsun ahirete medyûn gitmemi ve huzur-ı Rabbü'l-âlemînde borçlu elinde zelil olmaklığımı revâ buyurma! Evvel ve ahir efendimden gayrı kimsem yoktur. Ömrüm var ise canım tende oldukça efendimin her hizmetine yüzüm üstüne çalışırım. Vakt-i mukadderim gelmiş ise Allah efendime çok ömür versin. Şevketlü efendimin merhametine kalmıştır. Aman efendim kulunu mahzûn etme! Lütuf ve ihsanınızı bu bâbda dahi mebzul buyurub vasiyetnâme-i çâkerânem bâlâsına mübarek hatt-ı hümâyûnlarıyla bu kölelerin mesrûr buyurmanızı hâllü'l-hey zuhurunda emvâl-i çâkerâneme ferd-i kimesnenin müdahalesini tecviz buyurmayub hazine kethüdası ağa kullarını tayin-birle mumaiyleh Hacı Halil Efendi kullarıyla beraber tahrir ve tanzîm-i inâyet-i aliyyenizi niyaz ederim. Bazı maddeleri efendi-i mumaiyleh kullarına lisanen ifade eyledim. Rikâb-ı hümâyûnlarına yüz sürdüğünde takririnden malûm-ı şahâneleri olur. Allahu Tealâ efendimin ömr ü ikbalini müzdâd ve iki cihanda şâd ve ber-murad eyleye. Âmin! Her halde lütf ve merhamet ve inâyet ve şefkat şevketlü, mehabetlü, kerametlü, kudretlü, azimetlü, velînimetim, merhametkânî efendim padişahım hazretlerindir.

Bende

Gazi Hüseyin

Kapudân-ı Deryâ"

Sultan III. Selim de mektuba cevaben kaleme aldığı hatt-ı hümayûnuyla çok sevdiği bu vezirini teselli etmeye çalışmış ve borçlarının da ödeneceğini ifade etmişti:

"Kapudân-ı Deryâ Paşa Hazretlerine,

Selam ederim, nicesin Hûda'ya emanet olasin. Heman Hak Tealâ şifalar ihsan eyleye. Kâğıtlarını gördüm; niçün böyle vesveseye zâhin olmuşsun? Alimallah hekimbaşı yemin ediyor, havf olunacak bir şey yoktur deyu. Hem maazallah öyle bir şey olsa ben seni borçlu yatırtır mıyım? İnşallah sen bana çok hizmet edersin. Böyle kuruntuları derûnundan çıkarıp, ilaca dikkat, hekimlerin sözlerine mümaneat etmeyesin. Kendini sıcak tutasin, inşaallah sıhhat bulursun."¹²⁰

Hekimbaşı gerçekten böyle mi söylemiştir, yoksa bunlar hassas padişahın vezirini teselli etmek için söylediği sözler midir bilinmez ama Hüseyin Paşa kısa süre sonra 8 Aralık 1803 (23 Şaban 1218)'te vefat etti ve Eyüb'te Mihrişah Valide Sultan türbesi yanına defnedildi. Mezar taşında Vâsıf Efendi'nin düştüğü tarih yazılıdır:

Hüve'1-bâkî,

Bûl-kerem Gâzî Kapudân Hüseyin Pâşâ'nın

Küşte-i rûhî dümen tutdı yem-i ukbâya,

Sûy-ı tersânede ol merd-i uluvvu'ş-şânın,

Hâl idi fülk-i teni sanki leb-i deryâyâ,

Yelken-i revnâk-i cismin kapadup bâd-ı ecel,

Oldı gark âb-ı muhît-i kerem-i mevlâyâ,

İrcîi emrini gûş eyleyicek ahar kâr,

Oldı bin cânile gâzî İrem-i a'lâyâ,

Vâsıfen Hakk'a niyâz eyle didim târîhin,

Gülşen-i Adn ola mesken Kapudân Pâşâ'ya

1218

Yan tarafında da "hüve'1-baki cennet-mekân merhum ve mağfûru'1-muhtac ilâ rahmet-i Rabbi'l-gafûr Kapudân-ı Deryâ Gazi Hüseyin Paşa ruhiçün el-fatiha. Fi 23 Şaban sene 1218" ibaresi bulunmaktadır.

Fransızların Mısır'ı terk etmesinden sonra Osmanlı-Fransız ilişkilerinin dostane bir şekil almasında büyük rol oynayan Hüseyin Paşa'nın vefatından dolayı Napolyon tessürünü şu şekilde ifade etmişti. "...Devlet-i Aliyye'de bizim büyük ve sadık dostumuz merhum Hüseyin Paşa idi. Anın hayatında düşmanlarımız bizim için fena söz söylemeye cesaret etmezler idi. Şimdi o vefat etti. Bizim yalnız Sultan Selim

¹²⁰ N. Göyünç, *a.g.m.*, s. 45-46.

hazretlerinden gayri dostumuz kalmadı..."¹²¹

Hüseyin Paşa vefat edince muhalefatına hazine-i hümayûn tarafından el konularak tamamı satıldı; ancak mektubunda ifade ettiği gibi terekesi borçlarını karşılamaya yetmedi. Neticede 75.000 kuruş borcu kaldı. Bunun karşılanabilmesi için Kasımpaşa'da bulunan konağının mukataa olarak verilmesi düşünüldüyse de müşteri çıkmaması üzerine, yıkılarak enkazının satılması teklif edildi; ancak III. Selim bu öneriye karşı çıkarak gerekli meblağın hazine-i hümayundan ödenmesini istedi.¹²² Ayrıca borçlarının bir kısmı da Esmâ Sultan tarafından karşılandı.¹²³ Hüseyin Paşa her ne kadar borçlarının fazlalığını seferlerle izah ederse de Vâsıf Efendi onun, müsrif bir insan olduğunu belirtir.¹²⁴

Sert mizaçlı ve çabuk öfkelenen bir yapıya sahip olan Hüseyin Paşa kendisinden başka kimsenin padişaha yakınlaşmasını istemez; yakınlaşmayı başarabilenler ise onun düşmanlığını kazanırdı. Padişah indinde sözü geçen biri olduğundan yakınlarının yükselmesini sağlayabiliyordu. Mısır seferinden sonra eski kethüdasını Mısır valisi yaptırdı. Bu tür davranışlarından dolayı sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile arası açıldığı gibi devlet adamlarından da birçok muhalif kazanmıştı.¹²⁵

Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Bölümü'nde Hüseyin Paşa'nın Kapudan-ı Deryâ olduğu sene yaptırılan bir mührü bulunmaktadır. Şekli oval olan mühürde sülüs hatla şunlar yazılıdır: "Bi-kurreti'l-ayneyni rasülü's-sakaleyn, afv fermâ ilâhi cürm-i Hüseyin Receb 1206."¹²⁶

---

¹²¹ BOA, HAT., nr. 5766.

¹²² 20 Temmuz 1804 (11 Rebiülâhîr 1219), Cevdet Saray, nr. 2791.

¹²³ TSMİA, E. 198/102-107.

¹²⁴ Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s. 197 vd.

¹²⁵ Vâsıf Efendi, Hüseyin Paşa'nın kethüdasını tecrübesiz, ne yapacağı belli olmayan ve pek akıllı sayılmayacak biri olarak nitelemiştir (Vâsıf, *ay. yer.*).

¹²⁶ *Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi (GuideBook of the Seals Section of Topkapı Sarayı Museum)*, (haz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı), Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 1959, s. 39.

İkinci Bölüm

SULTANIN GELİRLERİ, MAAŞI, TAYİNATI ve BORÇLANMASI

1. Gelirleri ve Maaşı

Evlenmeden önce annesi veya anneliğiyle beraber haremdeki dairelerinde yaşayan padişah çocuklarının maaşlarının dışında çeşitli tayinatları vardı.¹²⁷ Sultan I. Abdülhamid özellikle kızlarının doğumlarından itibaren gelir sahibi olmalarına özen gösterir; mahlûl mukataalar olduğunda kendisine bildirilmesini ister ve peşinlerini öderdi.¹²⁸

Esmâ Sultan'a da doğar doğmaz Alasonya, Kemeredremid, Bâc-ı Bazar-ı Nefs-i Edremid¹²⁹, Biga, Ergılaştı ve İzdin mukataalarıyla, Girit adasının zeytinyağı (revgan-ı zeyt) ve sabun gelirlerini (resmi) tahsis etti.¹³⁰ Senelik ortalama 128.500 kuruş faizi olan bu mukataaların, daha sonra sultanın masraflarına yetmeyeceği düşünülerek, çeşitli zamlar yapılmak ve ek haslar tayin edilmek suretiyle geliri senelik 150.000 kuruşa çıkarıldı.¹³¹ Alasonya'ya 6.500, Kemeredremid'e 2.000, Biga'ya 1.000 ve Ergılaştı mukataa faizine de 2.500 kuruş zam yapıldı, ayrıca Midilli Adası'ndan da 15.000 kuruşluk has tayin edildi.¹³²

Buna rağmen bir yıl sonraki masraf defterinde sultanın annesi Sîneperver Kadınefendi'nin fazla para talep etmesi ve mukataalarının iki yıllık cebelû bedellerinin aynı anda ödenmesi nedeniyle, gelirin giderlerine yetmediği görülünce Abdülhamid, masrafların azaltılması konusunda sultanın kethüdası Darphane Emîni Yusuf Ağa'yı

¹²⁷ A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 18.

¹²⁸ F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 24-25.

¹²⁹ 15 Kasım 1780 (18 Zilkade 1194), TSMA, E. 7837/12. Sultan'a temlik edilen Nefs-i Edremid mukataasının beratı için beş deste altın varak kullanılmıştı (BOA, Cevdet Saray, nr. 8110).

¹³⁰ 13 Ekim 1778 (21 Ramazan 1192), TSMA, E. 168/2.

¹³¹ Bu zamlar uygulanırken reyaya yük olmamasına özen gösterilmişti. Nitekim padişah, zam teklifinde bulunan sultanın kethüdasına şu hatt-ı hümayunu yazmıştır: “Senden her vechile sadakat me'mul ettiğimden bizzat seni kerime-i mükerrememe kethüda nasb eyledim. İrad-ı muayyenesine fukarâ ve zuafâya zulm olmamak şartıyla mukataaların iltizamlarına tahammülleri var ise zam oldukça, evvelki iltizamları üzere deruhte kaldığı sadrazamıma taraf-ı hümâyûnumdan me'zun olduğun veche üzere, düşen münasib mukataaların kerime-i muhteremem tarafına nizam-ı senevî irad-ı muayenesi üç yüze iblağ olunca himmet gereği Cenâb-ı Hakk-ı Azimüşşân sadakat ile bana ve devletime hizmet eyleyenlerin afiyetlerini haber eyleye...” (TSMA, E. 2444/56). Belge tarihsizdir. Ancak kethüdanın arzında, sultanın gelirlerinin 257 keseye ulaştığı ancak yetmeyeceği için 300 keseye çıkartılabileceğini belirtilmesinden, 8 Ağustos 1786 tarihli masraf defterine göre belgenin 1786 öncesine ait olduğu düşünülebilir (TSMA, E. 247/46).

¹³² 8 Ağustos 1786- 14 Ağustos 1787 (12 Şevval 1200- Selh-i Şevval 1201), TSMA, E. 247/46.

uyardı.¹³³ Padişah, bu şekilde uyarıda bulunmasına rağmen, aynı ay içerisinde kızına ek gelirler temin ettirmeyi de ihmal etmeyerek, senelik toplam 1.800 kuruş faizi olan Golos memlehası¹³⁴ ve Biga koyun vergisini de ona tahsis etti.¹³⁵ Böylelikle sultanın geliri senelik 184.500 kuruşa yükseldi.

Sultan ve şehzadelere doğumlarıyla birlikte tayin edilen bu tahsisatlar, nişanlanma, evlenme ve kendi saraylarını açmalarıyla birlikte arttırılırdı.¹³⁶ Nitekim III. Selim, amcasının kızı Esmâ Sultan'ı evlendirirken, sultanın iradındaki artıştan anlaşıldığı kadarıyla bu hususta da ona babasının yokluğunu pek aratmadı. Evliliğini müteakip yıllarda Alasonya ve Kemeredremid mukataalarına 7.500'er, Biga'ya da 3.000 kuruş olmak üzere toplam 36.000 kuruş zam yapılarak sultanın mukataa gelirleri 2.500 liranın üzerine çıkarıldı. Evlendiği yıla ait masraf defterinde ise tarihini tespit edemediğimiz bir artış görmekteyiz. Buna göre Biga koyun vergisine 3.000, Midilli hassına da 15.000 kuruş zam yapılmıştı. Evlendiği yıl olan 1792'de ise bu rakamlar yeniden arttırıldı. Buradan sultan nişanlandığında da mukataa faizlerine zam yapıldığı düşünülebilir.¹³⁷

TABLO 2.1. Esmâ Sultan'ın Evliliğinden Sonraki Yıllara Ait Senelik Gelirleri

Mukataaları	14 Mart 1793	22 Mart 1795	19 Mart 1798	8 Mart 1799
	12 Mart 1794	9 Mart 1796	7 Mart 1799	14 Mart 1800
	kuruş	kuruş	kuruş	kuruş
Alasonya	39.000	39.000	40.000	40.000
Kemeredremid	33.000	33.000	38.000	38.000
Biga	38.000	38.000	32.500 ¹³⁸	40.000
Ergılaştı	25.000	32.500	32.500	36.000
Girit adası zeytin yağı ve sabun resmi	17.800	17.800	20.000	20.000
İzdin	21.833,5	21.833,5	25.000	25.000
Biga Âdet-i Ağnam Mukataası	12.000	12.000	15.000	15.000
Golos Memlehası	9.000	11.000	14.000	14.000
Midilli Nezareti Hassı	30.000	30.000	30.000	30.000
Edremit Zeytin yağından başka hediye bedeli		1.500	1.500	1.500
Genel Toplam	225.633,5 ¹³⁹	236.633,5 ¹⁴⁰	256.000 ¹⁴¹	259.500 ¹⁴²

¹³³ 2 Ağustos 1788 (Gayet-i Şevval 1202), TSMA, E. 247/50.

¹³⁴ Sultanın kethüdası Darphane Emîni Yusuf Ağa, Golos Memlehası muaccelesinin Darphaneden verilebileceğini arz etmiş, Abdülhamid, "Giden akçenin taraf taraf haddi hesabı yok, memleketleri kafir istila ediyor, bizden akçe gidiyor." Şeklinde ilginç bir cevap verdi. Yusuf Ağa'nın tekrar sorması üzerine "Vallahü'l-azim meslûbu'r-raheyim, encâmı hayrola" diyerek rahatsızlığını ifade etmiş; fakat kararını belirtmemişti. Esmâ Sultan'ın bu yıla ait masraf defterinde böyle bir giderin yansımamasından, peşinin darphane tarafından ödenmiş olabileceği düşünülebilir (12 Kasım 1787–10 Aralık 1787/Safer 1202, TSMA, E. 2444/54).

¹³⁵ 3 Ağustos 1788- 20 Eylül 1789 (1 Zilkade 1202- Gayet-i Zilhicce 1203), TSMA, E. 247/48.

¹³⁶ A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 18.

¹³⁷ 14 Mart 1793–12 Mart 1794 (1 Şaban 1207–9 Şaban 1208), TSMA, E. 247/51.

¹³⁸ Buradaki azalmanın nedenini tespit edilemedi; ancak, kıtlık veya reayanın toprağını terk etmesi gibi nedenlerle verginin tamamının tahsil edilememesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

¹³⁹ 14 Mart 1793–12 Mart 1794 (1 Şaban 1207–9 Şaban 1208), TSMA, E. 247/51.

¹⁴⁰ 22 Mart 1795–9 Mart 1796 (1 Ramazan 1209-Niyahet-i Şaban 1210), TSMA, D. 3176.

¹⁴¹ 19 Mart 1798–7 Mart 1799 (1 Şevval 1212-Gayet-i Ramazan 1213), TSMA, D. 6728.

¹⁴² 8 Mart 1799–14 Mart 1800 (1 Şevval 1213- 17 Şevval 1214), TSMA, D. 2270.

Sultana tahsis edilen bu mukataa faizleri aylık taksitler halinde ödenmekteydi. 1786'da aylık 1.500 kuruş olan maaşı, III. Selim'in tahtta çıktığı tarih olan 1789'da 2.000 kuruşa, evlenmesiyle birlikte de 3.000 kuruşa yükseltildi. Sultan, bu aylık taksitler dışında ihtiyaç halinde hesabından para talep edilirdi. Örneğin Kurban Bayramı ve aşure günü için 1.000'er ve hazinedar kadının yalısına hatır sormaya gideceği için 3. 000 kuruş istemişti.¹⁴³

Sultanın sarayında çalışan hizmetlilere 8 Mart 1799–14 Mart 1800 yılları arasında ödenen bir yıllık maaşın 9.481 kuruş olduğu göz önünde bulundurulursa, iradının ne boyutta olduğu açıkça görülebilir.¹⁴⁴

Tanzimata kadar geçen süre içerisinde sultanın maaşında yapılan değişikliklere dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır; ancak 1845'te 150.000 kuruş olan aylık maaşın 20 Haziran 1847'de 15.000 kuruş zam yapılarak 165.000 kuruşa yükseltildiğini biliyoruz. Esmâ Sultan ile beraber Âdile ve Atiye Sultanlar'ın maaşları da arttırıldı.¹⁴⁵ Tanzimattan sonra da mukataa bedelinden ödenen maaştaki bu ciddi artışın iki nedeni vardı. Birincisi II. Mahmud dönemindeki para tağşişi; diğeri de piyasadaki nakit sıkıntısını gidermek amacıyla çıkarılan kaimenin piyasalarda yarattığı enflasyonist etkiydi.

II. Mahmud devrinde Yeniçeri ordusunun kaldırılarak yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin kurulması ve uygulamaya konulan reformların getirdiği mali yük hazinenin iyice açık vermesine neden oldu. Bu açığı kapatmak amacıyla sikkelerdeki değerli maden oranı düşürülerek tağşiş edildi. Paranın değerinin düşmesine ve enflasyonun yükselmesine neden olan bu uygulama Osmanlı tarihinde en çok II. Mahmud devrinde yapıldı. 1808–1839 yılları arasında altın sikke 35, gümüş de tam 37 kere tağşiş edildi. Bunun sonucunda, II. Mahmud tahta çıktığı zaman 19 kuruş olan bir sterlin, öldüğü tarih olan 1839'da 106 kuruşa ulaşmıştı.

Hazineye gerekli paranın sağlanabilmesi için düşünülen diğeri bir tedbir ise sikke yerine geçerli olabilecek esham kamesi çıkarmaktı. Kaimelerin çıkarıldıktan kısa bir süre sonra kalpazanlar tarafından taklit edilmesi ve taklidi önlemek için 1844 ve 47 senelerinde şekilleri ve nominal değerleri değiştirilerek yeni kaimelerin çıkarılması piyasada tedavül eden kaime miktarının artmasına ve paranın iyice değer kaybederek enflasyonun yüzde yüzlere fırlamasına neden oldu.¹⁴⁶

¹⁴³ 27 Nisan 1798 (11 Zilkade 1212), TSMA, E. 60/41; 9 Ağustos 1794 (12 Muharrem 1209), TSMA, E. 60/12; 10 Ağustos 1794 (13 Muharrem 1209), TSMA, E. 60/13.

¹⁴⁴ Hizmetlilere, 22 Mart 1795–9 Mart 1796 yılları arasında 7.859, 19 Mart 1798–7 Mart 1799 yılları arasında 7.546 kuruş maaş ödenmişti (TSMA, D. 3176; D. 6728; E. 2270).

¹⁴⁵ Aynı belgede Âdile ve Atiye Sultanların 125.000 kuruş olan maaşlarına da 15.000 kuruş zam yapıldığı görülmektedir (BOA, Cevdet Saray, nr. 8856).

¹⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 35–54.

Sultanların maaşlarına zam yapılmasının nedeni enflasyondaki bu ciddi artış olmalıdır.

2. Tayinat ve Tahsisatı

Yukarıda ifade edildiği üzere sultanların maaşlarının dışında, aynî, yani mal olarak verilen günlük ve aylık tayinatları da vardı. Verilen maddeler ve miktarları, sultanın yaşına, evli olup olmadığına ve zamana göre değişiklik göstermekteydi. Sultanların kışlık olarak odun ve kömür tayinatları mevcuttu. Ayrıca et, balmumu, soğan, tuz sade yağ, pirinç, kar ve buz, Kurban Bayramlarında kurbanlık koç, Ramazan ayında iftariye tahsisatları vardı.¹⁴⁷

1790 yılı Kurban Bayramı'nda Esmâ Sultan dairesine 6 koç verildi. Ayrıca sultanın baş ağasına 1, dadı ve dayesine de 3 koç verilmişti. Bir sonraki yıl da bu miktarlar değişmedi. Aynı sene Ramazan ayında iftariye olarak İngiliz yapımı bardak (15 adet), ...(?) kavanoz (3 adet), içecek (6 çeşit), reçel (6 çeşit), elma zeytini (4 kavanoz), terbiye zeytini (4 kavanoz), gömeç balı (4 kutu), pastırma (4 sepet), kaşkaval (4 sepet), güden (4 sepet)¹⁴⁸ verildi.¹⁴⁹

Sultanlar evlendiklerinde Enderun'dan verilen tayinatları kesilir; masraflarının artışı göz önüne alınarak günlük, aylık ve yıllık olmak üzere kendilerine tayinat tahsis edilirdi. Gelenek olduğu üzere Esmâ Sultan da evlendiğinde Enderun'dan verilen tayinatı kesilerek, akranlarınınkine denk olacak şekilde yeniden düzenlendi. Buna göre günlük 7 çift nân-ı has ednilen iyi kalite ekmek, nân-ı fodla (20 çift), koyun eti (30 kıyye¹⁵⁰) ve yoğurt (1 tas); aylık un (10 keyl) , siyah balmumu (20 kıyye), zerde balmumu (20 kıyye), şeker (40 kıyye), pirinç (20 keyl), sadeyağ (100 kıyye), bal (60 kıyye), biber (1 kıyye), nohut (40 kıyye), çekilmiş buğday (20 kıyye), zeytinyağı (9 kıyye), tavuk (150 adet), yumurta (150 adet), limon suyu (4 kıyye), sirke (10 kıyye), soğan (200 kıyye); senelik, odun (550 çeki¹⁵¹) verilmekteydi. Bundan başka sultan ve ağalarının atları için arpa ve saman tayinatı da vardı. Buna göre Esmâ Sultan'a 12, başağasına, 2, başgulamına ve üçüncü ağaya birer kesim¹⁵² arpa ve saman, 12 kesim nağıl-ı has ile 2.000 kıyye kuru otluk

¹⁴⁷ A. Akyıldız, *Refia Sultan*, s. 23–24.

¹⁴⁸ Kalın bağırsağın, kör bağırsak denilen kısımdan yapılan bir çeşit yemek (Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağ Yayınları, İstanbul 1999, s. 1192).

¹⁴⁹ TSMİA, D. 10067, vr. 3b, 5a.

¹⁵⁰ 1kıyye yaklaşık 1.300 gr. Ağırlık ölçülerini değiştirmede Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Harita ve Kadastro Mühendisleri Odasının verilerine dayanılarak hazırlanan www.osmanlicaturkce.com adlı internet sitesinden faydalanılmıştır.

¹⁵¹ 1 çeki 225 kg 798 gr.

¹⁵² Kesim bir alan ölçüsü olup ortalama 3.000 m²' dir.

veriliyordu.¹⁵³

3. Sultanın Alışveriş Usulü ve Alışveriş Yaptığı Dükkânlar

Saray kadınları ve sultanlar alışverişlerini doğrudan dükkân veya mağazalara giderek yapmazlardı. Mal veya eşya alışverişini ya adamları vasıtasıyla yaparlar veya tüccarları eşya numuneleriyle beraber saraya çağırarak gerçekleştirirlerdi. Çünkü sultanların ve saray kadınlarının dışarıyla doğrudan teması sarayın kurallarına aykırıydı. Aracı kullanarak yaptıkları alışverişlerde, istedikleri eşyalar liste halinde bir kağıda yazılarak harem ağasına veya görevlilerden birisine verilir; o da emri yerine getirmesi için hademeye bildirirdi. Bir-iki gün sonra, istenilen eşyalar süslü paketler içerisinde çeşitleri ve fiyat listeleri ile birlikte gelirdi. Sultanlar bunların arasından beğendiklerini alıkoyar; geri kalanını iade ederlerdi. Bu tarz dolaylı alışveriş doğal olarak pahalıya mal olurdu. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bunun nedeni saray kadınlarının dışarıyla doğrudan temaslarının yasak olmasıydı.¹⁵⁴

Şadiye Sultan'ın¹⁵⁵ bu şekilde ayrıntılarını verdiği sultanların alışveriş tarzı, I. Abdülhamid döneminde de aşağı yukarı aynıydı. Nitekim Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Esmâ Sultan'a ait yüzlerce sipariş pusulası bulunmaktadır. Bunların neredeyse hepsi kethüdasına hitaben yazılmıştır. Esmâ Sultan'ın sipariş pusulalarındaki fark, istediği kumaş veya eşyayı liste halinde değil de metin içerisinde miktarını ve rengini belirterek vermesiydi. Kethüda da istenilenleri, üzerinde fiyatları yazılı bir kâğıtla birlikte getirir; sultan beğendiklerini alıkoyar; diğerlerini geri gönderirdi. Aldıklarını kâğıt üzerinde de işaretlerdi. Örneğin bir sipariş pusulasında sultan, kardeşi için bayramda hediye etmek üzere bir tane alâ şal istemekte; bundan başka, kenarlı kenarsız olmak üzere yavruağzı, güvezî ve beyaz renklerde yeni çıkma beldârî şallar, güvezî veya pembe üzerine mor olmak üzere ağır işlemeli bir top şal istemektedir.¹⁵⁶

Sultan bazen gelen eşyayı beğendiği halde fiyatını pahalı bulmakta ve istediği fiyatı pusulaya yazarak geri göndermekteydi. Aynı zamanda kethüdasına da sıkı pazarlık ederek fiyatta indirim gitmesi hususunda tenbih ederdi. Örneğin bir top tülbent sipariş eden sultana 100 kuruş fiyat verilmiş; sultan bunu pahalı bularak 80 kuruşa indirilmesini

¹⁵³ 28 Kasım 1792 (13 Rebiülahir 1207), BOA, Cevdet Saray, nr. 6312; 17 Ekim 1792 (1 Rebiülahir 1207), TSMA, D. 5483, vr. 9b.

¹⁵⁴ Şâdiye Osmanoğlu, *Hayatının Acı ve Tatlı Günleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1966, s. 22.

¹⁵⁵ II. Abdülhamid'in kızı, 1 Aralık 1886–20 Kasım 1977 (Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 180–181).

¹⁵⁶ TSMA, E. 99/127.

istemişti.¹⁵⁷ Fiyatlar indirilmediği takdirde bazen verilen fiyattan satın alır; bazen de geri gönderirdi.¹⁵⁸

Sultanın kethüdası alınan eşyayı, kimden aldığı, miktarını ve tutarını bir deftere kaydederdi. Alınan eşyaların ücretleri her zaman peşin verilmezdi. Yüksek meblağ tutanlar taksitler halinde ödenirdi. Ödemeler yapıldıkça satıcıdan makbuz alınır¹⁵⁹; ya da kethüdanın tuttuğu deftere ücretin alındığına dair, satıcı bizzat kendisi notunu düşerek mühürlendi.¹⁶⁰

Sipariş pusulalarından anladığımız kadarıyla Esmâ Sultan giyimine çok önem verirdi. İhtiyacı olan havlu, futa, seccade, kuşak gibi eşyalarla canfes, yağlık, boyama ve bürümcük gibi kumaşları Hafız İbrahim Efendi'den alırdı.¹⁶¹ Sultanın en çok satın aldığı aksesuar olan yağlıkların fiyatı 2,5 ilâ 20 kuruş arasında değişiyordu.¹⁶² En fazla sipariş ettiği kumaşlardan biri de şaldı. Şallar, Sarı lakaplı bir Yahudi satıcıdan alınırdı. Daha ziyade pembe, güvez ve mavi renkleri tercih eden sultanın, saraylarının mefruşatı için gerekli olan bazı kumaşları da buradan temin ederdi.¹⁶³ Sultanın ve eşi Hüseyin Paşa'nın arabasının biniş takımları, ağalarının dairelerindeki oturma minderleri ile sultanın feracelik çuhaları¹⁶⁴, sarayındaki cariyelerle oyuncuların giysileri de Toros isimli bir gayrimüslimden alınırdı. Yalnız Hüseyin Paşa ve kendisi için getirttiği çuhalar İngiliz yapımı çuhalardı.¹⁶⁵ Daha sonraki yıllarda Dülbendçi Karabet ve Fularcı Artin isimli

¹⁵⁷ TSMA, E. 60/136. Buradan sultanın fiyatlardan haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Yine bir başka belgede de 350 kuruş tutan şalların bu değerinde olmadığını söyleyerek 240 kuruşa indirilmesini istemişti (19 Kasım 1800/2 Receb 215, TSMA, E. 60 /101).

¹⁵⁸ Esmâ Sultan'a ait çeşitli sipariş pusulaları için bkz. TSMA, E. 60; E. 99; E. 197; E. 247.

¹⁵⁹ TSMA, E. 247/200–250.

¹⁶⁰ TSMA, D. 3219/2.

¹⁶¹ Tüm araştırmalarımıza rağmen sultanın alışveriş yaptığı esnafın dükkanlarını tespit edilemedi; yalnızca masraf defterleri ve sipariş pusulalarında yer aldığı kadarıyla isimlerini vermeye çalışıldı.

¹⁶² 17 Ekim 1792 (1 Rebiülevvel 1207)'de, buradan 4.872 kuruşluk alışveriş yapılmış ve 28 Ocak 1794 (25 Cemaziyelahir 1208)'de, baltacılar kethüdası tarafından alınan 110 kuruşluk bir yağlığın ücreti de eklenerek toplam 4.982 kuruş ödenmiştir. Birkaç ay sonra sultan yine aynı yerden 7.043,5 kuruşluk alışveriş yapmış ve 28 Temmuz 1795 (11 Muharrem 1210)'te bunun 3.500 kuruşu ödenmişti (TSMA, D. 3219/2, vr. 5b-6a). Yeni alışverişlerle birlikte 10.797 kuruşa yükselen meblağın daha sonra taksitler halinde ödeneceği notu düşülmüştür (TSMA, D. 3219/2, vr. 5b, 6a, 12b).

¹⁶³ 12 Kasım 1793 (7 Rebiülahir 1208)'te buradan tanesi 140 kuruştan 20 tane rızayî şal, tanesi 105 kuruştan 6 tane donluk şal ve tanesi 30 kuruştan 6 tane Hint çitarisi (Bir teli ipek, iki teli pamuk olan nakış dokumalı bir çeşit kumaş olan çitari bazen dibâ adıyla da kullanılmıştır) alınmış ve toplam 3.610 kuruş ödenmişti. 17 Eylül 1794 (21 Safer 1209)'te de Tırnakçı yalısı için tanesi 150 kuruştan 15 tane rızayî şal, tanesi 110 kuruştan 6 adet pullu sevayî, 55 kuruştan 4 tane sade sevayî ve 110 kuruştan 3 adet telli, 60 kuruşa da bir adet sade tâka alındı ve 3.145 kuruş ödeme yapıldı (TSMA, D. 3219/2, vr. 4b, 10a).

¹⁶⁴ Çuha, yünden, sık dokunmuş, dayanıklı ve havlı bir kumaş. Bilhassa erkek giyiminde kullanılan bu kumaş dokuyanlara çulha denirdi. Kırmızı rengi makbul olan bu kumaşın en meşhurları Üsküp ve Selânik'te dokunurdu (M. E. Özen, *a.g.m.*, s. 309).

¹⁶⁵ 24 Aralık 1794'te, 1.665 kuruş tutan alışverişin ayrıntıları şu şekildeydi: Hüseyin Paşa'ya güvezî ve mor biniş takımı 165 kuruş, İngiliz yapımı çuhadan mor biniş takımı 55 kuruş, İngiliz yapımı cebelik 134 kuruş, Sultana İngiliz şalından feracelik mor çuha 44 kuruş, harem çadırı mehterbaşı Hacı Ahmed'e Fransız çuhası 18 kuruş, Çengi cariyeler için İngiliz yapımı elvan çuha 330 kuruş, Hüseyin Paşa'ya İngiliz

esnaftan da kumaş ve giyim eşyası aldığı görülmektedir.¹⁶⁶

Esmâ Sultan, saraylarının mefruşatına da önem verir ve bu konuda yaptığı harcamalar masraf defterlerinde önemli bir yekûn tutardı. Perde, oturma minderi, yastık gibi döşemelik malzemeleri İskerlet isimli bir mefruşatçıdan alınır;¹⁶⁷ Sofra puşîdeleri, yastık kılıfları gibi mefruşat malzemeleri de ceyyidci Solomon'dan temin edilirdi.¹⁶⁸ Oturma minderlerine dikilen Tire işi beyaz püsküller ise Koyunoğlu lakaplı bir Yahudi satıcıdan alınır;¹⁶⁹ alınan yastık kılıfları ve perdelerin dikimi ise, Arslan Yorgi adında bir terziye yaptırılırdı.¹⁷⁰ Saraylarının hasırları ise Seyyid Mehmed isimli bir hasırcıdan alınıyordu.¹⁷¹

Sultanın saraylarında bulunan saatler ise Süleyman Paşa Hanı'nda dükkânı olan saatçi Mısırlıoğlu Tatya'dan alınır; tamir ve bakımları da burada yapılırdı. Tatya, bu hatırlı müşterisine zaman zaman indirim yapmayı da ihmal etmezdi. Nitekim 1792'de 1.600 kuruş tutan tamir masrafından 200 kuruş;¹⁷² bir başka seferde de 1.140 kuruşluk alışverişten 40 kuruş indirim yapmıştı.¹⁷³

Verilen rakamların bir anlam ifade etmesi için bazı ölçütlerin tespiti gerekmektedir. Bunun için verilebilecek ilk ölçüt sultanın ağa ve hademelerinin maaşlarıdır. Sultanın en yüksek maaş alan başağasının yıllık toplam 400 kuruş; en az maaş alan hamamcısının da 25 kuruş aldığı¹⁷⁴ göz önünde bulundurulursa verilen rakamların boyutları daha iyi anlaşılır. Zikredilebilecek bir diğer ölçüt de köle fiyatlarıdır. Bu dönemde bir köle 2.550 kuruşa satın alınabilmekteydi. Nitekim Esmâ Sultan 13 Aralık 1794 (20 Cemaziyelevvel 1209) tarihinde satın aldığı Abaza asıllı cariyeye 2.550 kuruş ödemişti.¹⁷⁵

şalı çuhadan binişlik ve cebelik 522,5 kuruş, tavşan elbisesi için İngiliz yapımı çuha 396,5 kuruş, toplam 1.665 kuruş (21 Ocak 1795/Selh-i Cemaziyelahir 1209, TSMA, D. 3219/2, vr. 4b).

¹⁶⁶ 5 Haziran 1848 (2 Receb 1264), TSMA, E. 247/196.

¹⁶⁷ Evlendiği yıl Tırnakçı yalısının mefruşatı için İskerlet'ten 40.317 kuruşluk eşya alındı (TSMA, D. 3219, vr. 2b, 3b, 5a, 6b, 10a, 11a).

¹⁶⁸ Tırnakçı yalısının bazı eşyaları Yahudi asıllı ceyyidçi Solomon'dan alınmış ve 1.378 kuruş ödeme yapılmıştı (TSMA, D. 3219, vr. 2b).

¹⁶⁹ Böyle bir alışveriş için 1792'de 5.683 kuruş ödenmişti (TSMA, D. 3219, vr. 3a).

¹⁷⁰ Tırnakçı yalısı için alındığını belirttiğimiz eşyaların dikimi için Arslan Yorgi'ye 9.629 kuruş verildi (TSMA, D. 3219, vr. 3b, 4a, 7b, 14b).

¹⁷¹ Evlendiği yıl Tırnakçı yalısının hasırları yenilenmiş ve bunun için 4.950 kuruş tutarında hasır alınmıştı (TSMA, D. 3219/2, vr. 3b, 5a, 7b, 10b, 13b).

¹⁷² 29 Ekim 1793 (23 Rebiülevvel 1208), TSMA, D. 3219/2, vr. 4a.

¹⁷³ 16 Ağustos 1795 (Selh-i Muharrem 1210), TSMA, D. 3219/2, vr. 12a.

¹⁷⁴ Sultanın 40 civarındaki hademesine yıllık toplam 4.560 kuruş ödeniyordu (12 Nisan 1793–11 Mayıs 1793/Ramazan 1207, TSMA, D. 5483, vr. 4b, 5a, 5b).

¹⁷⁵ Sultan bu cariye için eski bostancıbaşı Hacı Halil Ağa'nın kızı Ayşe Hanım'dan almıştı. Ayşe Hanım'ın parayı tamamen aldığına dair makbuzu için bkz. TSMA, E. 127/7.

4. Sultan'ın Borçlanması ve Annesinin Tepkisi

a. Sultanın Borçlanması

Sultanların doğumlarından itibaren kendilerine ve dairelerine; evlendiklerinde de saraylarının giderlerine rahat rahat yetecek kadar, maaş, tayinat ve tahsisatları olmasına rağmen lüks harcamaları nedeniyle maddi sıkıntı içine girerek borçlanabiliyorlardı. Nitekim Esmâ Sultan'ın bütçesi de evlendiği yıl açık vermeye başlamıştı. 1792'ye gelinceye kadar masrafları, mukataa gelirleriyle doğru orantılı olarak artmasına rağmen yine de bir sonraki yıla fazla parası kalabiliyordu.¹⁷⁶ Aynı şekilde 1791 senesi bütçesinden de bir sonraki yıla 341.100 kuruş devretmiş;¹⁷⁷ ancak aradan geçen iki yıl zarfında sultanın mukataa gelirlerinde 41.000 kuruş zam yapıldığı halde 14 Mart 1793–12 Mart 1794 bütçesi açık vererek 48.864 kuruş kuruş sarrafı Şimanto'ya borçlandı.¹⁷⁸

Daha sonraki yıllarda giderlerindeki artış gelirlerine oranla hızla arttı ve 1796'da sarrafa olan borcu 94.194 kuruşa ulaştı. Aslında Esmâ Sultan da giderlerinin bu kadar fazla olmasından memnun değildi; fakat kendi ifadesiyle yapacak bir şey yoktu; zira, yapılan masraf gerekiyordu ve aylık 3.000 kuruş yetmiyordu. Buna çözüm olarak yeni mukataaların kendisine tahsis edilmesini istedi:

“Saadetlü kethüdam huzurlarına selâm olunur. Heman Hüdâ'ya emanet olasınız. Kethüdam geçen defa cevabınız vusulünde cümle yazdığınız manzûrum ve malûmum olmuştur ve bu senenin geliri tamam olduktan sonra bu ânın ahirine gelince sarraftan iki yüz kîse borç alınmış¹⁷⁹, malûmum oldu. Sarraf[a] verecek borcum ziyade olmuş. Alimallah böyle ziyade olduğuna endişe ve ekdâr üzere oldum. Fakat ilk altı kîseden kat'an yetişmiyor. Bizim harcımız ziyadedir. Sade aylık ile yetişmiyor. Hakikat sıkça sıkça akçe matlûb ederim ve sair mesârif olduğundan tarafıma borç ziyade oluyor. Ancak iradıma yardım olunmak için İstanbul dairesinden bir han veyahut bir bostan, şöyle bir şeyi bulsanız; vakıan iradıma yardım olur. Ancak kethüdam böyle çokça taraftan borç almaya gine yardım olur. Böyle bir şeyi bulursanız tarafıma haberini iş'ar edesiniz kethüdam.”¹⁸⁰

Sultanın bu talebinden sonra Golos memlehası mukataasına 3.000 kuruş zam yapıldı.¹⁸¹ Ancak Esmâ Sultan harcamalarına aynı şekilde devam ettiği için 4 Nisan 1798 (17 Şevval 1212)'de Sarrafı Şimanto'ya olan borcu 168.000 kuruşa ulaştı. Bu rakam

¹⁷⁶ Sultanın bazı masraf defterleri için bkz. TSMA, E. 247/46; E. 247/47; E. 247/48; E. 127/13.

¹⁷⁷ 10 Eylül 1790–29 Ağustos 1791 (1 Muharrem 1205-Gayet-i Zilhicce 1205), TSMA, E. 127/12.

¹⁷⁸ 14 Mart 1793–12 Mart 1794 (1 Şaban 1207–9 Şaban 1208), TSMA, E. 247/51.

¹⁷⁹ Bu iki yüz kese bir yılda alınan toplam borçtur.

¹⁸⁰ TSMA, E. 60/166. Belgede tarih bulunmamasına rağmen borcunun 200 kese olduğu zamanı masraf defterlerinden takip ederek tahmini bir tarih verilebilir. Bu da büyük ihtimalle 22 Mart 1795–9 Mart 1796 tarihleri olmalıdır. Bu yıla ait masraf defteri için bkz. TSMA, D. 3176.

¹⁸¹ 19 Mart 1798–7 Mart 1799 (1 Şevval 1212-Gayet-i Ramazan 1213), TSMA, D. 6728.

gelirlerinin yarısından fazlasına karşılık geliyordu.¹⁸² Masraf defterlerini inceleyen Esmâ Sultan, kethüdasına fazla masraf yapmamaya dikkat edeceğini, fakat hep ihtiyaç doğrultusunda talepte bulunduğunu yazmıştı. Sarrafa bu kadar borcu olmasına rağmen üç kese de ihsan etti.¹⁸³ 1800 senesinde 132.559 kuruşa gerileyen borcu bu yıla ait mukataa faizlerinden tamamen ödenmiş;¹⁸⁴ ancak kalan miktar sultana yetmediğinden borçlanmaya devam etmişti.

Esmâ Sultan mukataa gelirlerinin yetmediği durumlarda yalnız sarrafından borç almakla kalmıyor bazen de yüzük, küpe, perde, yastık ve oda takımı gibi eşyalarını sattırıyordu. Yalnız sultanın maiyetindeki görevliler bu satışlarda bazen suistimale tevessül edebiliyor veya satışlardan elde edilen ücreti tam olarak sultana beyan etmeyip eksik ödeme yapabiliyorlardı. Sultan veya annesinin böyle bir durumda çarşıya çıkıp esnafa sormalarına da imkân yoktu. Aşağıda verdiğimiz belgelerde geçen olay bu türden bir alışverişin problemlerini yansıtmaya açısından güzel bir örnektir. Esmâ Sultan bir gün, bir tane incili kahve örtüsü, dört tane sırmalı büzme, dört tane sırmalı yastık, mavi atlasan üç tane kapı perdesi, yine atlas kumaştan bir tane sırmalı kapı perdesi ve dört tane de mavi renkte sırmalı yastıktan oluşan bir grup eşyasının satılmasını istedi. Baltacılar kethüdası tarafından yapılan alışverişte eşyalar toplam 10.000 kuruşa (20 kese) satıldı. Üç ay sonra yine aynı hademesi tarafından kılabledan kenarlı bir döşeme halı, oturma minderleriyle beraber üç oda takımı; bir takım güvez kılabledanlı atlasan, iki takım mavi atlas üzerine sırmalı, bir tane güvez atlas üzerine altın sırmalı takım ve dört tane etrafı sırmalı duvar zarı 41,5 keseye satılıp bedeli sultana teslim edildi.¹⁸⁵ Buraya kadar her şey normal görünüyordu; ta ki sultanın annesi Sîneperver Kadınefendi bir buçuk yıl sonra durumu fark edene kadar. Kadınefendi bu alışverişte bir hile olduğunu anlayıp, sultanın hademelerine satıştan elde edilen paranın ne kadar olduğunu sordu. Aldığı cevap üzerine sultanın kethüdasına bir mektup yazarak paranın nereye verildiğinden kimsenin haberi olmadığını, eğer parayı kendileri aldıysa baltacılar kethüdasına satıştan dolayı verilecek paranın kesilmesini ve hazinedar ustanın da gelirlerine sultan tarafından el konulmasını isteyeceğini yazdı. Ancak bunun dedikoduya meydan vermesinden çekiniyordu.

“Saadetlü kethüdam huzurlarına selâm ederim. Mevlâyâ emanet olasız.

...Şimdiki baltacılar kethüdasına, çıkan hazinedar ustanın vaktinde fûruht olunan

¹⁸² 4 Nisan 1798 (17 Şevval 1212), TSMA, E. 60/44. 19 Mart 1798–7 Mart 1799 (1 Şevval 1212–Gayet-i Ramazan 1213) yıllarına ait mukataa gelirleri toplam 2.650 liraydı. Bu yıla ait masraf defteri için bkz. TSMA, D. 6728.

¹⁸³ 4 Nisan 1798 (17 Şevval 1212), TSMA, E. 60/44.

¹⁸⁴ 24 Mart 1800 (27 Şevval 1214), TSMA, E. 60/71.

¹⁸⁵ 1796/1797 (1211), TSMA, E. 197/537.

sırma takımı sual ederim. Bana yazmış ki, benim yedim ile altmış kîselik şey fûruht olunmuş idi. Lakin bu altmış kîse akçe neye verildi, asla temessükü yoktur! Çıkan hazinedar usta ile baltacılar kethüdasının mabeyninde zayi olmuş, neye verildiğini içeriden ve dışarıdan bilen bir can yoktur. Eğer evlâdına bir ihanetlik eylediler ise Allahu Teâlâ gayya[ya] götürsün. Ben de şimdi şöyle gazaba geliyorum ki, baltacılar kethüdasına verilecek esâme akçesi on yedi kîse akçenin on kîsesini baltacı kethüdasına yükletip yedi kîse akçe versem pek münasip olur. Lâkin şundan ar ediyorum ki, bu baltacılar kethüdasının ihanetliğini bilmezler, evlâdımı ve beni dile düşürürler deyu havf ediyorum. Biz de gidip çarşılılara ahvali soramayız. Bizim zulüm-kârlığımız çekerler, kimse onların hâlini bilmez. Napayım heman Allah cümlesine insaf versin. Çıkan hazinedar ustanın üç yüz kuruş iradı var imiş. Şimdi ânı da sultan efendiye zapt ettireceğim. Ziram evladına ihânetlik etmiş.”¹⁸⁶

Sîneperver Kadınefendi'nin bu şekilde öfkelenerek alışverişi sorması üzerine baltacılar kethüdası alışveriş pusulası ile birlikte bir de mektup gönderdi. Mektubunda satışın sultanın emriyle yapıldığını, eşyaları kime ne kadara sattığını, kabahati varsa her türlü cezaya razı olduğunu, ancak Esmâ Sultan'ın bu fiyatlara rıza gösterdiğini yazmış; devamında da yirmi seneden beri ihanetinin görülmediğini belirterek, hakkındaki bu suçlamdan dolayı gece gündüz gözyaşı döktüğünü, kendisi hakkında kadınefendiye yalan söylendiğini yazarak, kendisini bu durumdan kurtararak temize çıkarması için Sîneperver Kadınefendi'ye yalvarmıştı.

“Benim devletlü, ismetlü, iffetlü, inayetlü, kemâl-i merhametlü, veliyyü'n-ni'am ve kesirü'l-kerem efendim hazretleri,

Hakkı subhânehu ve Teâlâ hazretleri ol mübarek vücûd-ı hümayûnlarınızı cümle hatalardan masun ve mahfuz eyleyüb, ömr-i devletlerinizi yevmen fe-yevmin ziyade eylesin. Amin! Benim inayetlü, atûfetlü kemal-i merhametlü efendim hazretleri, kulunuzun yediyle fûruht olunan şeylerin pusulasın nazar buyurasız. Ben bunları kendiliğimden alıp satmadım. Sultan efendimiz hazretlerinin emr u fermanı ile bir aydan ziyade gezdirdim. Evvelki takımı Varakçılar Hanı'nda Aslan derler Yahudi'ye verdim, yirmi kîse akçeye. Def'a sonraki takımları Sarrafçılar Hanı'nda Bağdasar derler kefereye verdiğimiz, kırk bir buçuk kîse akçe. Kulunuzu devletlü efendime yanlış ağnatmışlar. Bir kulunuz emir buyurun tashih eylesinler. Allah aşkına aziz başınız için tashih eyleyüb, kabahatim var ise her ne ceza ederseniz kulunuza eyleyesiz. Beklim yirmi-otuz kere ismetlü sultan-ı aliyyetü'ş-şân efendimiz hazretlerine ifade olundu. Ziyade bulundu; ismetlü efendimiz razı

¹⁸⁶ 19 Mart 1798–16 Nisan 1798 (Şevval 1212), TSMA, E. 197/559.

oldu bu pahalara, akçesini gönderdiler. Kulunuza akçesini gönderdim, hâk-pây-ı devletlerine teslim eyledim. Kaldı ki teskere niçün çıktı deyu ferman buyurmuşuz. Mukataa satılmadı ki teskere alıp verildi, bilmeyizki siz efendimiz bir buçuk seneden sonram suâl edeceğiniz bilmeyiz. İsmetlü efendimizden teskere alır idim. Eğer emr-i hümâyûnunuz olursa ismetlü sultan efendimiz hazretlerinin taraf-ı devletlerinden altmış bir buçuk kîse teskere kağıdını isteyim, emr-i hümâyûnunuz olursa. Benim efendim kulunuz ol vakit cevap eylediği ‘Devletlü kadınefendimizin haberi var mı?’ deyu, sual eyledim, ‘Mâlumudur’, deyu cevap eylediler. Kerem lutf edip efendim yirmi seneden berü bir hıyanetliğim zuhur etmedi, şimdi bundan mı zuhur eyledi? Kulunuza böyle şey kabahattir. Kerem lutf edip aziz başınız için olsun necâbetlü, şecaatlü efendi hazretlerinin başı için, mübarek günler hürmetine kulunuzu bu şeyden halâs eyleyesiz. Hıyânetliğim yoksam efendim, sıyânetliğim tashih edip kulunuzu emir buyurasız. Ziram kulunuz gece gündüz gözyaşı döküyorum. Efendime kulunuzu yanlış anlatmışlar. Kavil de sizin, akçe de sizin, emir sizin, ferman sizin.”¹⁸⁷

Baltacılar kethüdasının verdiği bu cevap, Sîneperver Kadınefendi’yi tam anlamıyla çileden çıkarmış ve onu astırmayı bile düşünmüştü. Cevaben yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla kadınefendi sultandan talep ettiği bazı eşyaların satıldığını öğrenince bilgisi dışında bir şeyler olduğunu fark etmişti. Oysaki kadınefendi yalnızca oda takımlarının satıldığını zannediyordu. Aslında satılanların 160 keselik eşya olduğunu ve içeriye sadece 30 kese verildiğini öğrenince zararın tamamını baltacılar kethüdasına ödetmeye karar verdi. Ayrıca Esmâ Sultan’ın o sıralar rahatsız olması nedeniyle bu olanlardan haberdar edilmemesini istedi. Baltacılar kethüdasına hitaben yazdığı cevap şöyleydi:

“Kâğıdınız vusulünde tahririn cümle malûmum oldu. Afferim sana sualime iyi cevap etmişsin. Sen başından korkmadın mı ki, bana istihza tarafı karşılık ettin. Alimallah şöyle gazaba geldim ki, dara çektirecek kadar. Senin bu kadar kabahatin var iken nice bana böyle karşılık ettin? Sen ne kadar inkâr etsen ben bir gûne itimat etmem. Kaldı ki cevap etmişsin ki, ‘Ben ne bileyim siz bir buçuk seneden sonram sual edeceğinizi.’ demişsin. Ben evlâdımın yanında mıyım ki, nasıl olduğunu görüp ve ne kadar pahaya fûruht olunduğunu görüp, ol saat karşılık edeceğim. Allahu Tealâ benim bildiğim[i] eksik etmesin. Şimdi bu yakında kendim matlub eylediğim şeyleri ararım; fûruht olundu deyu cevap ettiler. Benim bildiğim yalnız oda takımı idi. Nasıl bu kadar şeyin fûruht olunduğunu görürüm ise taaccüb ettim. Senin yedin ile fûruht olunan şeyler yüz elli, yüz altmış kîselik maldır. Sen içeriye otuz kîse akçe demişsin. Giden hazinedar usta ile sen evlâdımın malına bu kadar

¹⁸⁷ TSMA, E. 197/537.

ihanelik etmişsin. ‘Yirmi senedir kapuda hizmet ederim, benim ne ihaneliğimi gördünüz?’ demişsin. Yirmi sene senin yedin ile alım verim olunmadı. İşte şimdi senin yedin ile alım satım oldu, sahtekârlığın bilindi. Şöyle ki evvelki ol esamilerin nısfını ödetecek idim, şimdi gazabımdan ceman yekûnu esamileri sana ödettireyim. Öyle malûm olsun, bâ-husus ki bir inci örtü on kîse akçeliktir. Onar kîse fûruht ettik. Kaldı ki, bir güvezî atlas perde fûruht etmişsin. Vücuda gelmesi elli kîse olur. Fûruht olundukda otuz kîse olur idi. Her bir kapı perdeleri onar kîseliktir. Evlâdımın bu kadar malını telef eden sen ile giden hazinedar ustadır. Bu fûruht olunan şeyler değer-i bahasına fûruht eder idi, gelir defter kapamak değil ki, irad olunur idi. Az şey fûruht etmemişsin, bu kadar şey fûruht olduğuna göre meydanda akçe yok, onların cümlesi ne pahaya vücuda geldiği ve ne pahaya fûruht olunacağı hep malûmdurlar. İçeride ve dışarıda evlâdına her kim ihanelik eder ise cümlesini haber alıp edecek cezamı ben bilirim. Kaldı ki ‘İzniniz olur ise sultan efendiye kâğıt gönderip defteri götüreyim’ demişsin. Ben sana ettiğimden mi sultan efendiye ifade etmedim? Evlâdım şimdi nâ-mizaçtır. Bunları işitip keder etmesin deyu esirgedim, yoksam ben ne gûnâ cezalar murad etsem evlâdım asla noksan etmez. Evlâdım bilmez mi kendisine hıyanetlik olduğunu? Elbette kat’î cevap bu mecmuada olan esâmiler ceman yekûnu teslimattan nakletmeden kendin bilirsin. Sultan efendi bu şeylerin pahasının aşağı olduğunu ânamaz mı, acep öyle mi? Ziram sultan efendi nazik penbeler içinde, böyle senin malûmudur. Bunların pahalarını ancak ben bilirim, benim elimden çıkmadır. Lâkin sen niçün demedin ki bir kere kethüdaya göstereyim deyu?’¹⁸⁸

Sîneperver Kadınefendi, baltacılar kethüdasına yazdığı bu cevabı, sultanın kethüdasına da göndermiş, açıktan okutularak kendisine işittirilmesini ve satış pusulasındaki miktarın ona ödettirilmesini istemişti. Sultanın kethüdasına her zaman yumuşak davranan, Sîneperver Kadınefendi, eşyaların satışıyla bizzat ilgilenmediği için ona kızmıştı.

“Saadetlü kethüda bey huzurlarına selâm ederim. Hakk’a emanet olasınız. Cevabıma meram budur ki baltacılar kethüdasını defter-i mecmuu[nu] tarafınıza gönderdim. Baltacı kethüdasının çağırıp defter-i mecmuunca kendi malından teslim ettiresin. Baltacılar kethüdasına yazılan kâğıdı âşikâr kâtibinize okutasınız. Kendisine işittiresin. Nasıl ki evlâdımın bu kadar malını fûruht etmişler de aramadınız? Kaç gündür bu şeyler hususundan kâğıdım gidip geliyor! İşte dünkü gün bana eylediği cevap karşılığı tarafınıza irsaldır. Hem fûruht olunan şeylerin hesabı dahi beyandır, nazar edesin. Altmış kîse içeriye verdim deyu cevap ediyor. Lakin içerde olan kızlar ve Sultan Efendi’ye hep

¹⁸⁸ TSMA, E. 197/538.

içeriye gelen otuz kîse akçedir, tamam ziyade gelmedi deyu cevap eylediler. Otuz kîseden sultan efendi, döşenen odaların akçesini verdim, teslim ettirdim, deyu cevap etti. Kaldı ki bunları sakınıp sultan efendi işitmesin. Ziram mualece içindedir, keder etmesin. Darağacına gelicek. Giden paha da bu kadar. Buna sipariş edeceğine, sen göndereydin. Böyle yok pahasına telef olmaz. Alimallah şöyle gazaba geldimki, giden hazinedar usta ile baltacılar kethüdasını dâra çektirecek kadar oldum. Kendisi inkâr ediyor, lâkin itimat etmeyesin. Paşa efendinin dahi malûmudur.”¹⁸⁹

Bu olay, dışarıdan rahat gibi görünen dolaylı alışverişlerin saray kadınlarına çıkardıkları problemleri göstermesi açısından ilginç ve güzel bir örnektir.

b. Sultanın Harcamalarına Annesinin Tepkisi

Zaman zaman ifade edildiği üzere Esmâ Sultan’ın annesi Sîneperver Kadınefendi, sultanın her işi ile ilgilendiği gibi harcamalarını da yakından takip ediyordu. Esmâ Sultan da hesap defterini kontrol etmesi için annesine gönderirdi.¹⁹⁰ Ancak Sîneperver Kadınefendi, sultanın, gelirinden fazla masraf yaparak sarrafa borçlanmasından pek memnun değildi. Sultanın bütçesi açık vermeye başladığı zaman borçla cariyeye almasına izni olmadığını, kethüdasından isterse göndermemesini tenbih etti.¹⁹¹

Sîneperver Kadınefendi, Esmâ Sultan’ın gelirlerinin masraflarına yetişmemesini dünyanın düzeninin bozulmasına ve kızının küçüklüğüne bağlıyor, parasını korumayı bilmediğinden yakınıyordu. Yalnızca kızının değil diğer sultanların da çok para harcadıklarını ancak devletin zor günler geçirmesi nedeniyle gelirleri ne kadar arttırılırsa arttırılsın giderlerine yetişemeyeceğinden şikâyet ediyor; bununla beraber Esmâ Sultan’ın gelirini arttırmak maksadıyla bir mukataa daha alınması için sultanın eşi Hüseyin Paşa’dan yardım istiyordu. Ancak Hüseyin Paşa da muaccesini karşılayacak paranın temin

¹⁸⁹ TSMA, E. 197/539. Bunun dışında da satışı çıkarılacak sultana ait eşyaların olduğu bir defter mevcut olup, ancak ne kadara satıldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu defterin ayrıntılar şöyledir: Bir adet sırma işleme, pullu çuha yeni kesme, bir adet sırma işleme müsta’mel çuha kesme, bir adet güvez atlas sırma işleme yeni kesme, üç adet müsta’mel sırma işleme kesme, bir adet müsta’mel gümüş meşin at takımı, iki adet gümüş at takımı kemeri, iki adet Mısır taklidi gümüş üzengi, dört adet gümüş gaddare, bir adet gümüş eğer, bir adet, güvez çuha kaplı yeni samur kantoş kürk, bir adet yeşil çuha kaplı yeni samur kantoş kürk, bir adet yeşil çuha kaplı müsta’mel samur kantoş kürk, bir adet serhadli kakum kürk, bir adet altın işlemeli kerrake (İnce yünden hafif ve dar elbise), bir adet sade kerrake, bir adet yün kürk kabı, bir adet büyük çekmece saati, bir adet küçük çekmece saati, bir adet yeni gümüş meşin sırma saçaklı at takımı (TSMA, E. 247/93).

¹⁹⁰ TSMA, E. 60/282.

¹⁹¹ “...Kerimem sultan efendi sizden küçük cariyeler istemiş. Benden size izin, yazasınız ki, ‘Efendim, Şaban-ı Şeriften her ne ki masraf olunur ise cümlesini sarraftan borç alıyorum’ deyu yazasınız. Satılık cariyeler ister ise göndermeyesiniz. Sultan efendinin kendisine de yazdım. Sizden de ister ise göndermeyesiniz. Böyle borç ile masraf görülmek size de sıklet bize de zahmet olur...” (23 Aralık 1793 19 Cemaziyelevvel 1208, TSMA, E. 197/291).

edilmesi halinde mukataa bulabileceğini söyleyince iş yine Sîneperver Kadınefendi'ye kalmış; o da çare olarak sultanın bazı mücevherlerini satmaya karar vermişti. Fakat kadınefendi bu konuda da sıkıntılıydı. Çünkü artık mücevher satmak bile zorlaşmıştı, halbuki sultanın babası I. Abdülhamid hatır için değerinden fazla para vererek mücevher satın alırdı.

“...Öbür sultanlar çıktıkları vakit, bu şimdiki dünya gibi değildi; dünya nizamlı idi. Bu şimdiki vakte göre sultanlar şanlarına göre yedişer yüz kîse iradları olsa yetişeceğe benzemiyor. Ne yapayım, ben de mi kerimemin masrafının fikini çekiyorum? Hak Tealâ hazretleri ömrüne bereket versin. Kendisi de daha uşaktır; malını hıfz etmek bilmiyor. Pek naz ü niyaz ile bakılan evlattır. Lakin benden izinsiz öyle masraf görmez; her ne ki olsa bana danışır. Dünya nizamsız olduğundan böyle zahmet çekiyor. Kerimem çıktı çikalı hiç yapısız, az çok meramet eksik olduğu yoktur. Kaldı ki, geçende paşa efendiye söylemiş idim: ‘Kerimemin masrafına göre idare olunan bir satılık malikâne bulsanız’ deyu. Paşa efendi bana cevap eyledi ki, “Siz akçe bulun, satılık malikâne bulurum” deyu söyledi. Sultan efendinin fûruht olunacak mücevherleri vardır; lâkin kıymetince alan bulunmaz. Öbür sultanlar çıktıkları gibi mücevherlerini fûruht ettiler. Benim merhum efendim hatırları için kıymetinden ziyadeye alır idi. Yirmi kîselik bir mücevherlerini hatırları için benim efendim kırk kîse[ye] alır idi. İrad dahi olur ise aşağı pahaya alır idi. Şimdi biz dünyanın alacaklığına rast geldi[k]; bakayım mücevher alan bulunur ise bir iki mücevher fûruht edip bir irad dahi almayınca olmaz. Şimdiki vakte göre idare olmak da güç oldu. Ne yola koyayım ben de şaşıyorum böyle masraf çok olduğuna! Allahu Tealâ ben[im] de burada beklediğimi eksik etmesin. Ne yapayım, aylıktan beş kîseden bir kîse kaldırırsam hiç de yetişmez! Beni artık bîzar ederler. Ne yapayım! Elli kîselik irad olmayınca olmaz. Beş yüz kîse dahi olsa yetiştireceklere benzemiyorlar. İnşaallahu Tealâ paşa efendiye dahi bir kere haber göndereyim bakayım nasıl olur. Allahu Tealâ bize bir kolaylık versin...”¹⁹²

Sultanın gelirlerinin arttırılmasına rağmen 1798’de borcunun 168.000 kuruş gibi yüksek bir rakama ulaşması nedeniyle sarrafı Şimanto, alacağını faizi ile birlikte istemiş, sultan da kabul etmişti. Ancak Annesi Sîneperver Kadınefendi, Şimanto’nun sultanın küçüklüğünden beri sarrafı olduğu için bu isteğine çok şaşırmış ve faiz talebine karşı çıkmıştı. Sultanın masraf defterlerini inceleyen kadınefendi, yeteri kadar maaşı olduğu halde alınanların parasının ödenmemiş olmasını garip karşılamış ve parasını bu kadar çabuk bitirebilmesine bir anlam verememişti. Sultanın kethüdasında yetmiş kese olduğunu öğrenen Sîneperver Kadınefendi, bu parayı korumayı başardığı için kethüdadadan duyduğu

¹⁹² TSMA, E. 60/292.

memnuniyeti ifade etmiş; bu paranın terziye olan borca verilmesini istemiş; ancak sultanın bundan haberdar edilmemesini, daha sonra kendisinin bunu ona bildireceğini yazmıştı:

“Saadetlü kethüda bey huzurlarına selâm ederim. Mevlâ’ya emanet olasınız. Cevabınız vusulünde tahrirleriniz malûm oldu. Kaldı ki, ‘Üç yüz otuz altı kîse akçenin muamelesini kendi tarafımdan veririm’ demiş. Âlimallah pek taaccüp ettim! Bu sarraf sultan efendinin küçükten beri sarrafıdır, muamele almaz idi. Şimdi niçünki muamele alıyor, haberini isterim. Sair sultanların sarrafları ne kadar borç akçe verseler muamele almazlar. Muamele verdiğinizde asla rızam yoktur. Kaldı ki, yirmi dokuz kîse borç için ‘ben vermem, kendiniz bir çare edesiniz’ deyu yazmışsınız. Alimallah sultan efendinin içeriye gelen akçesine taaccüb ediyorum! Bu akçe ile ne alır? Ta’limhane yapılmış defteri duruyor, kömürlük almış defterde duruyor, her ne ki alındı ise cümlesi defterde duruyor! Getirdiği akçeyi neye harc ediyor bir türlü ânamadım. Bu defa ben gittiğim vakit otuz kırk kîse kadar defter üslendim. Elbette borçsuz olmaz, lakin bunlar[ın] harç eyledikleri gayet çoktur. Her zaman mücevher fûruht olmaz, gine iraddan say etmelidir. Kaldı ki yirmi dokuz kîse için sultan efendi size ne ifade eyledi haberini ifade edesiz. Kaldı ki, bir vakit ifade olunmuş idi; yetmiş kîse akçe hıfzınızda vardır. Bu yetmiş kîse akçeden yirmi dokuz kîsesini bu borca veresiniz. Bâki kalan kırk bir kîse akçe[yi] Arslan Terzi’ye veresiniz. Kırk bir kîse mucebince teslim edesiniz. Sakınıp sultan efendiye yazmayasınız. Sonram ben kendim yazarım. Kaldı ki bu yetmiş kîse akçe dahi sizin sadakatınız ile hıfz olunmuştur. Allahu Teâla sizden razı olsun. Keşke sizin gibi bir sadakat[li] hizmetkar içeride de olsa hiç gam çekmez idim. Amma ne fayda bir yaradı mı bu kadar canım kethüda bey, bu yirmi dokuz kîse borç verdiğiniz vakit yapılan şeylerin cümlesini tasrih edesiniz, ona göre veresiniz. Baltacı kısmına inan[mak] olmaz. Malûmunuz ya bu defa bir çekmece hususu için ne kadar hilesi izhar olundu. Onlar ne mümkün sizin gibi sadakat[li] olmak.”

Esma Sultan’ın, annesinin müdahalelerinden rahatsızlık duyduğu da oluyordu. Azat etmek istediği bir cariyesi için, kürk, şal ve 1.000 kuruş harçlık vermek istemiş; ancak, annesi bunların gereksiz olduğunu söyleyince ona gücenmiş ve kethüdasına da sert bir karşılık vermişti. Bu cevap karşısında kethüda da alınmış; Sîneperver Kadınefendi’ye yazarak bu kırgınlığının sebebini sormuştu. Alışveriş meselesi yüzünden böyle davrandığını söyleyerek kethüdayı teselli eden kadınefendi, kendisinin sultanın işlerine karışması nedeniyle de sultanın hayıflandığını, bir daha müdahale etmeyeceğini yazmıştı. Aslında Sîneperver Kadınefendi sultanın rahat alışveriş yapabilmesi için hademelerinin aylıkları ve mutfak masrafı hariç, aylık maaşını 3.500 kuruşa çıkartmıştı. Böylelikle Esma

Sultan borçlanmayacaktı. Ancak evdeki hesap çarşıya uymamış ve bu miktar da sultanın harcamalarına yetmemişti. Borçlarının fazlalığından Esmâ Sultan da sıkılmış; hatta bir ara Topkapı Sarayı'na dönmeyi bile düşünmüş; ancak annesi bu imkânlarla bir daha kavuşamayacağı ihtimalini düşünerek onu engellemişti. Borçlanmaması için sultanın istediklerini de kendisi alıp göndermiş ancak hademelerinin hataları yüzünden böyle olduğunu belirten Sîneperver Kadınefendi, kethüdaya yazdığı mektubunda hademelere beddua etmişti.

“Saadetlü kethüda bey huzurlarına selam ederim. Hüdâ'ya emanet olasınız. Cevabınız vusulünde cümle tahrirleriniz malûm oldu. Sultan efendinin cevabı dahi malûm oldu. Allah insaf versin ne yapayım! Artık gücenmeyesiniz. Şimdi benim[ki] bile biraz infialdir. O efkâriye yazmıştır, gücenmeyesiniz. İnfialimizin sen aslını suâl edersin. Gine masrafı içindir. Şimdi yaşa basdım deyu, bir kul çırak etmiş. Âna verilecek şeyler için infial eyledi. Çünkü benim karıştığımıza hayıflanıyor. Ben bir şeye karışmam, kendi umurunu kendi görsün. Sen de kethüdasısın, sen de hizmetini gör. Tamam, ben bir şeylerine karışmam. Bakalım nasıl ederler? Bu defa ben sultana asla sizi yazmadım. Benim kızım sırf bana arzuhal göndermiş, ‘Artık takatim yoktur, çıkarım’ deyu, yazmış. Ben de rica ettim hatırımız için çıkmayasın, inşallah borcun edâ olunur. Eğer bu tarafa çıkar ise bu günkü tarafı bulamayız. Şimdi ben tarafıyla kavî karar eyledim. Mahiye yedi kîse, harem aylıkları, matbah masrafı, taallüm aylıklarından başka her ay yedi kîse akçe verilecektir. Şal, parça ne ki iktiza eder ise o yedi kîse akçeden alınacaktır. Nakden akçe iktiza eder ise o yedi kîseden harc edeceksiniz. Eğer bu nizamda durursanız sarfı çıkmayacak. Eğer durmazsanız çıkacaktır. Canım kızım sen de bu nizama razı olasin deyu yazmış idi. Ol vakit çok güzel razı olmuş idi. Şimdi bir azar hususunda biraz gücendi. Bana yazmışlar ki, ‘Kendi canım için bir kul çırak ettim’ kürk ve alâ şal ve ağır işleme şal, bundan başka bin kuruş dahi ne ki lazım ise hep matlub etmişler. Ben de yazdım ki, ‘Sultanın kendi giydiği kürklerden bir kürk verin, on senelik cariyedir, kaç tane şal verildi! Şimdi ne hacet, hem bin kuruş verilecektir. Kethüda tarafından başka pazarlık getirmeyin, kavlimiz bozulmasın’ deyu yazmış idim. Anın için gücenmiş. Bunun yanındaki kafirler[in] kabahatidir. Allah belalarını versin! Gücenmeyesiniz ve keder etmeyesiniz. Bana da neler yazıyor, sabrediyorum. Iraklık haldir deyu siz de sabır edin. Napalım, Alimallah bu yedi kîse deyu yazdığım günden beru her ne ki yazdılar ise hep gönderdim. Akçe istediler, sizden gelmesini dahi beklemem heman buradan borç alıp gönderdim. Sonram sizden getirip veriyorum, lakin gözlerinde değildir. Niçün dersin istedikleri gibi pazarlık alamıyorlar, ânın için gözlerinde olmuyor. Vallahi ben buradan ucuz şal bulsam ve bir parça bulsam

hep alıyorum. Evlâdına kolay gelsin deyu say ediyorum. Ne sizin siyanetiniz anaşılıyor ve ne benim siyanetliğim anaşılıyor, ben de taaccüb ediyorum.”¹⁹³

Kethüdasına, yazdıklarından dolayı sultana gücenmemesi için tekrar tekrar tenbihte bulunan kadınefendi, ona nasıl cevap vermesi gerektiğini de anlatmıştı:

“Sultan efendiye birkaç şey yazdığınıza iznim yoktur. ‘Tekdir etmişsin[iz], gerçek kulunuzum, emr u fermanınıza razıyım. Lâkin benim ne kabahatim var? Malınıza mı hıyanetlik ettim, iradlarınıza mı hıyanetlik ettim, akçe isteyip, tedarik olunmayıp sıklet mi çektirdim ki bana bu kadar şeyler yazmışsınız! Elbette valideniz bulunmuştur, sual eyledikde ben de yazdım. Sarrafa altı yüz kîse borcunuz var iken gine her ne vakit akçe matlûb eyleseniz tedarik edip gönderiyorum. Asla efendim hizmetinde bir kusurum olmuyor. Beni Allah’a havale eylemek revâ değildir. Sair sultan[lar] ne gûne kendilerini idare ediyorlar, bir kere tasrih buyurun sonram, kulunuz kabahat etti’ deyu yazsın. Bence gücendiğinizi bilsin. Pek de sıkı alınacak gibi yazmayın. Lakin gine ânatırsınız; ‘sair sultanlar her harçlık aylık ile görürler’ deyu yazasınız. Akçeniz olmadıktan sonram nelerden akçe tedarik edip verirsin? ‘Gerçek böyle şeyler yazdığımı infial ediyorsunuz amma efendim ahvali ânatmalı değil mi?’ deyu yazasın.”¹⁹⁴

Sîneperver Kadınefendi, her ne kadar sultanın işlerine müdahale etmeyeceğini söylese de bunu yapamamıştı. Kethüdası, sultanın hesap durumunu, annesine bildiriyor, o da sultana elinden geldiği kadar yardım ediyordu.¹⁹⁵ Buna rağmen giderlerinin fazlalığına bir türlü anlam veremiyor, bunun için hademeleri suçlu buluyordu. Sultana ait bir hesap defterini inceleyen Sîneperver Kadınefendi, 3.000 kuruşluk kömür, 4.000 kuruşluk mutfak masrafını ve 1.500 kuruşa süsleme takımı alındığını görünce, bu kadar tutmamasına çok şaşırmış Şah Sultan’ın da Esmâ Sultan’ınki kadar hademesi olduğunu ancak bu kadar harcama yapılmadığını belirterek yine sultanın hademelerini kabahatli bulmuştu.

¹⁹³ TSMA, E. 197/1439.

¹⁹⁴ TSMA, E. 197/1431. Bu belge E. 197/1439 numaralı belgenin devamı olmasına rağmen arşivde E. 197/1431 numarada yer almaktadır.

¹⁹⁵ Esmâ Sultan’ın en çok giyim alışverişi yaptığını bilen Sîneperver Kadınefendi, sultanın bir müddet bu tür eşyaları dışarıdan değil de, kendisinden istemesi halinde durumun düzeleceğini; ancak bu düzene uyması gerektiğini, şayet uymazsa ona çok kırılacağını belirten bir yazı kaleme almıştı:

“Saadetlü kethüda bey huzurlarına selâm ederim. Cevabınız vusulünde cümle yazılan malûm oldu. Artık ben de bunların haline taccüb ediyorum. Rabbim insaf versin. Lâkin siz sultan efendiye yazın ki, ‘Efendim, valideniz bana yazmış idi; şimden sonram birkaç vakit sizin tarafınızdan pazarlık alınacak değildir. Her ne ki ister ise benden isteyecektir, deyu tenbih etmiş idi. Şimdi efendim bunların akçesini siz mi irsal edeceksiniz, yoksam valideniz tarafından mı?’ deyu sultana yazasın. Her ne ki karşılık eder ise gine bana yazasın. Geçenlerde ahmer için sizin tarafınızdan beş kîse akçe götürmüş idim. Beş kîselik sade yavrulu şallar aldım; bende duruyor. Bana yazıp isterse gönderir idim. Evlâdım bu kavli kararında durmayıp nizamı bozar ise doğrusu evlâdına ziyade rencide olur; bir işe de karışmam. Yarımşar kîseden altı kîse on iki şal aldım; birbirinden âlâ. Evlâdına lazım olur deyu tarafımdan hazır edip kendisine yazdım. Ne vakit iktiza eder ise ifade edesiniz, gönderirim deyu tenbih etmiş idim” (TSMA, E. 197/1758).

“Kağıdımız vusulünde cümle tahrirleriniz malûm oldu. Bin kuruş dahi vusul buldu, fikir etmeyesiniz. Lakin kömür için altı kîse deyu tahrir etmişsiniz. Aceb sehvenlik mi yazılmış. Asla altı kîse kömür defteri gördüğüm yoktur. Hele matbah mesarifine taaccüb ederim. Şah Sultan’ın her ittibâileri bizim sultan gibidir. Gine bu kadar masraf görmez. Otuz gün içinde sekiz kîse masraf olur mu, bu nasıl şeydir? Bütün hiledir. Kaldı ki donatma için aldıkları akçeden asla âgâh değil idim. Şimdi okudum taaccüb ettim. Üç kîselik nasıl donatma idi. El-aman bütün masraftan hazinedar usta bana yazmış idi ki, ‘Donatma takımını tersaneden getirdim. Sultan efendiye asla masraf göstermedim’ deyu yazmış idi. Meğer üç kîse harc etmişler.”¹⁹⁶

Sîneperver Kadınefendi’nin yazılarından anlaşıldığı kadarıyla Esmâ Sultan’ın canı da bir şeylere sıkılmış; eskisi gibi giyinmiyor; cariyeye almıyor; hatta çocuklarıyla¹⁹⁷ bile fazla ilgilenmiyordu. Hademelerine güvenmeyen Sîneperver Kadınefendi, ellerine geçen parayı gereksiz yerlere vermelerinden dolayı rahatsızlığını dile getirmiş; Esmâ Sultan’ın harcamalarına yalnız kendinin değil başkalarının da şaşırıldığını yazmıştı. Özellikle mutfak masraflarının fazlalığından rahatsız olan kadınefendi, Hüseyin Paşa’nın bir adamının sultanın mutfağı ile ilgilenmek üzere gönderilmesine rağmen bir değişiklik olmadığını, çok harcama yapıldığı halde sultanın lezzetli yemek dahi yiyemediğini ve bunun suçlusunun kalfalar olduğunu iddia etmiş; hizmetlerinden ve sadakatinden dolayı sultanın kethüdasına dua etmeyi de ihmal etmemişti.

“Saadetlü kethüda bey huzurlarına dahi selâmlar olunur. Hüdâ’ya emanet olasınız. ...Sultan efendinin masrafı için tahrirleriniz cümle malûm oldu. Olsun aralık aralık yazdım, daim yazmaktayım. Vallahi ben bunların harçlarına taaccüb ediyorum. Bunlar içerden ne alırlar? Bir baş bennai lazım olsa sizin tarafınızdan alıyorlar. Kezalik her şeyi sizin tarafınızdan aldığı benim malûmumdur. Sultan şimdi evvelki gibi cariyeye almaz; libas giyme dahi evvelki gibi değildir; çocuklara dahi evvelki gibi bakmıyor imiş. Nasıl şeydir, aklım ermiyor! Geçen gün on beş kîse akçe verdi paşa efendi demişsiniz. Borca vermişler deyu söylemişler. Hilâftır, onlar borca akçe vermezler. Allah bilir tersi abuk sabuk şeylere vermişlerdir. Bundan evvel mecmualar için elli kîse verilecek idi. Acep vermedi mi? Bu onbeş kîseyi mi savdı? Edremit mukataasında bir iş zuhur edip, otuz kîse akçe alıp, sarrafa borca vermişsiniz. Pek hazzettim. Allah sizden razı, hoşnut olsun. Siyanetliğiniz her

¹⁹⁶ TSMA, E. 197/1369. Belgede tarih bulunmamakta ancak devamında Esmâ Sultan’ın eşi Hüseyin Paşa’ya kıyafet diktirilmesi için 1.500 kuruş talep edilmesinden, Hüseyin Paşa’nın yaşadığı tarihler arasında yani 1803’ten önceye ait olmalıdır.

¹⁹⁷ Çağatay Uluçay’ın yazdığına göre Hayriye ve Safiye adlarında iki kızı bulunmaktaydı (Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 112).

vechile malûmdur. Allah eksik etmesin. İnşallah hayırlı muradlarımız ile çok zaman evlâtlarımın hizmet-i aliyyelerinde daim olursunuz. Sultan efendiye tahrir etmemişsiniz, isabet oldu. Yazmak hacet değildir. İnşallah hesap görüldüğü vakitte malum olur. Vallahi bu evlâdımın harcını kim işittiyse taacüb ediyorlar. Efendi hazretlerinin bir kâmil kalfalardan tımarı adamı var idi. Şimdi geldi, sultanın taamını vafetti. Bir türlü azalmıyor imiş. Her masraf yerinde olup, bir türlü lezzetli taam olmamak, Allah'tan reva mıdır böyle şey? Arayın, içerde bir kâmil adam yoktur. İçeridekiler pek haylazdırlar. Allah haklarından gelsin. Rabbim beklediğimi eksik etmesin. Bunlar söz ânadır taifesi değildir. Ben hep yazdım, siz de aralık aralık haber yazasınız.”¹⁹⁸

Sîneperver Kadınefendi'nin, kızının masraflarıyla ilgili kethüdasına yazdığı hemen hemen her mektupta sultanın kalfalarını suçladığı görülmektedir. Sultanın da harcama yapmaktan çekinmediğine işaret eden kadınefendi, Beyhan Sultan'ın bin kese fazlası olduğunu yazan kethüdaya ilginç bir cevap vermişti.

“...Beyhan Sultan'ın bin kîse mevcut akçesi var demişsiniz. Ânların evlâdım gibi çok etbâsı yoktur. Her şeyleri hafiftir. Harçları da az olur. Benim evlâdımın her şeyleri çoktur. Gökten su gibi akçe yağsa gine yetişmez. Kendisi de akçe esirgemez. Yanında olanlar da kâfirlerdir. Allah haklarından gelsin, napayım? Benim söz üzerine dursalar hiç zahmet çekmezler, napayım? Allah ıslah etsin.”¹⁹⁹

Sîneperver Kadınefendi Esmâ Sultan'ın alışveriş yaptığı dükkânlarla da muhatap oluyordu. Sultanın Eyüp civarındaki esnafa toplam 160.000 kuruş (320 kese) borcu bulunmaktaydı. Bunlar muhtemelen sultanın Eyüp'teki yalısının yapımında kullanılan malzemenin alındığı dükkânlardı. Çünkü Sîneperver Kadınefendi, yapılan keşfe göre bunların taksitlerini gönderiyor; fakat esnaf haklarının ödenmediği düşünüyordu. Kızının hiç kimse tarafından incitilmesine tahammülü olmayan kadınefendinin, tüm gayretleri Esmâ Sultan'ın mutluluğu içindi:

“Saadetlü kethüda bey huzurlarına selâm olunur. Hüdâ'ya emanet olasınız. Cevabınız vusulünde efendi hazretlerinin kahvecibaşısına elli kîse akçe teslim olunduğu malûm oldu. Sultan efendinin borcu idi, muamele ile alınmış idi. İkişerden muamele olmasın deyu verdim. Kaldı ki, inşallah yarınki gün Eyüb'e gidip yüz kîse akçe esnaflara teslim edeceksiniz. Lâkin şimdi tarafınızda on üç kîse akçe vardır. Lavrense'nin getirdiği akçelerden hatırım için yedi kîse dahi siz tez alın, bu yüz yirmi kîse akçeyi veresiniz. Baki iki yüz kalsın. Aman canım kethüda yok demeyesiniz. Yedi kîse bulasınız. İnşallah birkaç

¹⁹⁸ TSMA, E. 197/1787.

¹⁹⁹ TSMA, E.197/1437.

gün içinde ben tedarik edip, size gönderirim. Böyle yazdığım veche esnaflar pek feryad ediyorlar. Evlâdına inkisar edip bir ah[ü]zarlık etmesin. Hem akçe alır iken Berkuk'a dua etmesin. Ziram evlâdım kahırlanıp keyfini bozmasın. Benim bu kadar say ve gayret eylediğim ancak ânın hoşca canı içindir. Rabbim inşaallah canına bir elem, keder vermesin. Tamam, canım kethüda bey, gayret edesiniz. Kethüdalığınız icar olunacak vakittir. Esnaflar pek şekvâ ediyorlar imiş. Bizim hakkımızı kesiyorlar deyu. Ben ne yapayım? Keşfe göre veriyorum. Az pahaya olmadı mı, zarar görürler deyu merhamet edip ziyade akçe vereyim. Doğrusu ben keşiften ziyade vermem."²⁰⁰

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi Esmâ Sultan'ın annesi Sîneperver Kadınefendi her durumda kızının çıkarlarını gözetiyor; onun hata yapmaması ve hademeleri tarafından aldatılmaması için elinden geleni yapıyordu. Sultanın borçlanmaması için bazen alışveriş yasağı getiriyor; ancak sultanın üzülmeye dayanamayarak bizzat kendisi istediği şeyi alıyor veya para gönderiyordu. Esnafa borçlandığı durumlarda rencide edilmemesi için bazen bizzat kendisi muhatap oluyor ve borçlarını gönderiyordu. Sîneperver Kadınefendi, en çok da sultanın hademelerinden şikâyetçiydi, kethüdası dışında sadık ve dürüst bir adamı olmadığından gelirlerinin yetmediğini düşünüyordu. Bazen hademelerine ve cariyelerine verdiği ihsanlara dahi karışan Sîneperver Kadınefendi'nin bu müdahalelerine sultanın kızdığı da oluyordu. Her ne kadar kırılarak bir daha kızının işlerine karışmayacağını söylese de, çok ilgili bir anne olan Sîneperver Kadınefendi yine de müdahale etmekten kendini alamıyordu.

---

²⁰⁰ TSMA, E. 60/276.

Üçüncü Bölüm

ESMA SULTAN'IN SARAYLARI ve HANEHALKI

A. SARAYLARI

1. Divanyolu Sarayı ve Mefruşatı

Sultan sarayları saray-ı hümâyûn da denilen padişah sarayının küçük bir numunesi gibiydi. Dolayısıyla saray-ı hümâyûnda bulunan görevliler aşağı yukarı aynı vazifelerle sultan sarayında da mevcuttu. Yalnız sultan saraylarındaki görevlilerin sayıları daha azdı. Padişah sarayı doğal olarak gerek iş hacmi, gerekse görevliler açısından sultan saraylarından daha büyük ve gelişkindi.²⁰¹

Gelenek olduğu üzere I. Abdülhamid, kızlarının doğumlarından itibaren gelir sahibi olmalarına özen gösterir; rahat yaşayabilmeleri için hanedandan vefat edenlerin saray, yalı veya konak türü emlakini onlara tahsis eder; eğer uygun bir yapı yoksa yaptırtırdı. Esmâ Sultan doğduğunda da bir saray tahsis etmeyi düşünen padişah, defterdar efendiyi bir kalfa ile beraber Divanyolu'nda bulunan Saliha Sultan (1715–1778)²⁰² Sarayı ile yine aynı civarda bulunduğu anlaşılan Selim Paşa Konağı'nın sultana uygunluğunu araştırmaları için gönderdi. Yanına Yorgi adlı bir kalfayı alarak her iki yeri de gezen defterdar, Selim Paşa Konağı'nın, binasının küçük, bahçesinin dar, kuzey tarafının da kapalı olduğunu; yalnızca Karadeniz'i (Boğaz) görüp, Akdeniz (Marmara) tarafını görmediği için havasının pek iyi olmadığını; selâmlığının ise sultan için dar olduğunu, harem ağaları ve teberdar dairelerinin de yenilenmesi gerektiğinden çok fazla masraf olacağını; Divanyolu'nda bulunan sarayın ise gayet geniş, kuzey tarafının açık; Boğaz'a ve Marmara'ya açık olduğu için havasının gayet hoş, sarayın bulunduğu yerin de güzel ve havadar olduğunu belirtir bir rapor sundu. Saliha Sultan'ın uzun süre yaşadığı bu sarayda, Esmâ Sultan'ın da rahat edeceğini, geniş olduğu için ilerde evlendiğinde de yeterli olacağını belirtti. Ancak sarayın neredeyse tamamının yeniden elden geçirilmesi gerekiyordu.²⁰³

²⁰¹ A. Akyıldız, *Refia Sultan*, s. 109.

²⁰² I. Abdülhamid'in kız kardeşi (Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 89).

²⁰³ TSMA, E. 2444/113.

Bunun üzerine Sultan I. Abdülhamid, Divanyolu'nda Yeşil İmaret bitişiğinde olan Saliha Sultan'a ait bu sarayı kızı Esmâ Sultan'a temlik etti.²⁰⁴ Defterdar ve Yorgi Kalfa tarafından yapılan keşifte, harem, mabeyn ve selamlık daireleri ile saraya dahil beş adet hamamın yenilenmesi ve bunlar dışında kalan yerlerin de tamir edilmesi öngörüldü. Su yollarıyla birlikte söz konusu yenileme ve tamiratın 73.767 kuruşa (148 kese) ulaşacağı tahmin ediliyordu. Ancak daha sonra "kesb-i letâfet ve havâ için" mabeynin ve mabeyn içinde bulunan hamamın tamamen yıkılması ve diğer bazı yerlerin de değiştirilmesi gerektiğine karar verilerek yapılacak olan keşfe padişahın da katılması kararlaştırıldı.²⁰⁵ Ancak bu esnada Fas hâkiminin damadı Şerif Abdülmelik sarayda misafir olduğundan,²⁰⁶ I. Abdülhamid misafirlerinin kardeşi Saliha Sultan'ın Eyüp'te bulunan yalısına nakledilmelerini istedi ve kendisinin gidişini de misafirlerin naklinden sonraya erteledi.²⁰⁷ Ancak misafirlerin Eyüb'e gönderilmesine rağmen, padişah keşfe katılmadı. İkinci keşfi yapan Yorgi Kalfa ve defterdar, tamir masrafının 125.000 kuruşu (250 kese) bulabileceğini belirttiler.²⁰⁸

Divanyolu'da bulunan saray boşaltıldıktan sonra, müneccimbaşının belirlediği uğurlu saatin gelmesi ile yedi adet kurban kesilerek sarayın tamirine başlandı.²⁰⁹ Ne kadar sürdüğünü tespit edemediğimiz ancak sultanın masraf defterinden anlaşıldığı kadarıyla 1788'de tamamlanan bu tamiratta, sarayın mabeyn ve harem daireleri ile haremün üst katında olan hamam tamamen yıktırılıp daha geniş ve yüksek olarak inşa edildi; hasarlı olan selâmlık dairesi yenilendi; Divanyolu üzerinde bulunan harem dairesi ve asıl haremde bulunan havuzlu köşk ile harem ağaları, baltacılar ve kethüda daireleri, selamlıkta bulunan hizmetli odaları, mutfak, ahırlar, haremde bulunan havuzda, hamamcı ve Divanyolu dairesinde ve harem ağalarının odalarında bulunan hamamlar ile su deposu tamir edildi. Ancak bu tamirat tahmin edilenin üstünde bir meblağa, yaklaşık 150.000 kuruşa (300 kese)

²⁰⁴ 15 Aralık 1778 (25 Zilkade 1192), TSMA, E. 7760/1.

²⁰⁵ TSMA, E. 2444/44.

²⁰⁶ Fas hâkimi damadı İstanbul'a Hac için gelmişti; ancak bunun arka planında I. Abdülhamid'in Küçük Kaynarca anlaşması sonrasında maddi ve manevi destek arayışlarının bir sonucu olarak Fas topluluğuna yönelmesi yatmaktaydı. Fas hâkimi ile elçiler teati edilerek ilişkiler geliştirilmeye çalışılıyordu (F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.* s. 212-215). Hac için İstanbul'a gelen Fas hâkiminin birader-zadesi ve damadı Şerif Abdülmelik ile beraberindeki yüz elli kişilik heyetin, devletin misafiri olarak Esmâ Sultan Sarayı'na yerleştirilmeleri de bu çabanın göstergelerindendi. Ancak Fas'tan gelen heyetin İstanbul'un havasına alışkın olmamaları nedeniyle kış mevsimi geldiğinde ısınmak için fazla ateş yakarak yangın çıkarmalarından korkuluyordu. Sayıları çok olduğu için sarayın her bir odasında biri kalyordu. Bu sebeple yanlarına verilen yardımcının da yetişmesi mümkün olmayacağı ve sarayın etrafının da açık olmasından kışın kalmaya müsait olmaması nedeniyle (TSMA, E. 2444/120) buradan sultanın Eyüb'te bulunan yalısına nakledilmeleri uygun görüldü (TSMA, E. 2444/121; E. 247/44).

²⁰⁷ TSMA, E. 2444/121.

²⁰⁸ TSMA, E. 2444/112.

²⁰⁹ Belirlenen uğurlu saat muhareem ayının yedinci günü olan pazartesi, saat gurubî yediyi on altı geçeydi (TSMA, E. 247/43).

mal oldu. Sarayın tamir masrafı sultanın “iradından müctemi’ akçeye noksanıyet geleceğinden” devlet tarafından ödendi. Ancak 250 keseyi aşınca Sultan Abdülhamid geri kalan meblağın Esmâ Sultan’ın gelirlerinden verilmesini istedi.²¹⁰

Divanyolu’nda bulunan sarayın su yolları da uzun zamandır tamir edilmemiş olduğu için bozulmuştu. Saraya üç ayrı yerden su veriliyordu. Bitişğinde olan çeşmeye verilen su Bayezid Camii civarından, mutfağına verilen su Süleymaniye’den, hamamına verilen su da Nuruosmaniye’den getiriliyordu. Âb-ı Hassa ve Sermimâran-ı Hassa nazırları tarafından yapılan keşifte bu tamiratın 9.141 kuruşa mal olabileceği yönünde rapor sunuldu. Ancak su yollarının yenilenmesi 6.476 kuruşa mal oldu ve bu meblağ Esmâ Sultan’ın gelirlerinden ödendi.²¹¹

Saray yenilendikten sonra tefriş edilmesi gerekiyordu; ancak sultan, evlendikten sonra buraya yerleşeceği için geçen süre içerisinde hasırların renkleri solacağından, yalnızca biniş-i hümayunlarda ve şehzade Mahmud’un ziyaretlerinde kullanacakları üst ve orta kattaki odalara hasır döşenmesi ve tefriş edilmesi kararlaştırıldı.²¹² Buna göre sarayın üst katında bulunan mâbeyn odası Bilecik işi mitilli yastıklarla, selamlık dairesindeki mabeyn odası, haremdeki iki büyük oda ve cihannümâyâ Bilecik işi sade yastıklar, divanhanede bahçeye nazır köşkün üç sofasına Üsküdar işi sade yastıklar ve havuza bitişik iki adet köşke de Leh yapımı çeyyitler ile süslenmiş oturma minderi ve yastıklar döşenmişti. Döşeme için tercih edilen renk pembe idi. Yastık ve oturma grupları için lazım olan yapağı sultanın Eyüp’te bulunan yalısından temin edilirken, geri kalan eşyalar satın alındı ve bedeli sultanın gelirlerinden ödendi.²¹³

Esmâ Sultan’ın nikâhından sonra annesinin isteğiyle²¹⁴ sarayın bazı bölümleri ile su yolları tekrar tamir edildi ve döşemeleri yenilendi. 29 Mayıs 1792’de başlayan tamirat yaklaşık üç ay sürdü ve 6 Eylül 1792’de tamamlandı.²¹⁵

Sîneperver Kadınefendi, sultanın dadısını yapılanları kontrol etmek amacıyla saraya gönderdi. Dadı kalfa sarayı beğenmiş; ancak bahçesindeki çakılları az bulmuştu. Bunun

²¹⁰ “İki yüz eli kîse bazı zuhurât-ı maldan tanzimi mukaddema karar buyrulduğu malûm. Bu vechile teslimattan mâada bakayası dahi tekmili ol taraftan nizam verilmek. Tekmil-i binası üç yüz kîseye iblağ olmakla bakayası dahi kerimemin mukataa faizlerinden gayri vermek imkân yoktur. Heman Allah bu gaileyi bertaraf etsün” (TSMA, E. 2444/112; 2 Ağustos 1788/Selh-i Şevval 1202, E. 247/47).

²¹¹ TSMA, E. 247/40; E. 7028/266; 2 Ağustos 1788 (Selh-i Şevval 1202), E. 247/47.

²¹² TSMA, E. 2444/112.

²¹³ Eşyalar için toplam 2.760 kuruş ödendi. TSMA, E. 2444/110–111; E. 247/41–42; E. 247/76; E. 247/47.

²¹⁴ “...Nikâhtan sonram inşallah iyi bir saatte tamir koyasınız. Allah kolay getirsin cümlemize. Şimdi yapıları kara kâfirler pek haylaz yapıyorlar. Pek tembih edesiniz, haylaz yapmasınlar...” (27 Mayıs 1792/5 Şevval 1206, TSMA, E. 197/99).

²¹⁵ Tamir masrafı olan 32.579 kuruş (65 kese 79,5 kuruş) sultan tarafından ödendi (19 Ağustos 1792/1 Muharrem 1207, TSMA, E. 127/11). Sarayın tamirat defteri için bkz. 6 Eylül 1792 (19 Muharrem 1207), TSMA, D. 2234. Ayrıca yorgancı ve hasırcıdan alınan eşyalar için bkz. TSMA, E. 247/1; E. 247/45.

üzerine Sîneperver Kadınefendi tekrar masraf yapılmadan çakılların düzeltilmesini istedi:

“Saadetlü kethüda bey huzurlarına selâm ederim. Hüdâ’ya emanet olasınız. Tarafınızdan kâğıdınız ve defterler vusul buldu. Mefhumu malûm oldu. Kerimem sultan-ı âliyyetüşşân hazretlerinin sarayı[nın] tamiri tekmil olmuş. Hak Tealâ gülgûn-i sıhhat ve afiyet ile teşrif edip yerleşmek kısmet eylesin. Siz dahi hizmet-i âlisinde daim olup sağlık ve sıhhatte olasınız. Yapı ziyadeye mal olmuş lakin vaktin iktizâsıdır. Her şey ziyade pahada olmak hasebiyle ziyadeye durmuş. Bunda sizin kabahatiniz yoktur. Dünkü gün dadı kalfayı gönderdim; gezip baktı. Gelsin, pek beğenmiş. Biraz çakıllarında noksan bulmuş. Onun dahi nizamına sa’y edesiniz. Lakin başka pahaya rızam yoktur. Yine bu defterde mestur olan ile maan tekmil olsun. Gayrı yerleri pek güzel olmuş. Beğendim deyu haber göndermiş.”²¹⁶

Daha sonraki yıllarda da Divanyolu’nda bulunan bu saray tamir gördü; 14 Ağustos 1796’da sarayın orta katındaki sofanın tavanına altın yıldız yaptırıldı. Yağmur yağdığında sarayın bazı yerleri su aldığından üç yıl sonra tekrar tamir edildi. Ancak sultan bu tamirattan memnun kalmamıştı. Kethüdasına yazdığı mektubunda, bizzat kendisi giderek kontrol ettiğini; ancak, aynı sorunun sürdüğünü görünce işçilere verilecek olan yedi keseyi çok bulduğunu, bu yaptıklarına Allah’ın da razı olmayacağını, onun için beş keseye indirilmesini istedi:

“...Bu sene malûmunuzdur İstanbul sarayıma tamir girdi. Geçende dahi sizlere tahrir eylemiş idim. Alimallah derkâr tamir olunmuş gibi değıldir. İşte ben kethüdam her tarafı gördüm. Nasıl meremmet olduğunu dahi gördüm gözlen. Nasıl sıva işi gördükleri dahi malûm olmuştur. Kethüdam böyle ettikleri günah değil mi? Buna Hak Teâlâ hazretlerinin rızası yoktur. Yedi kîse alsınlar kendilerinin cepleri dolsun, benim malıma ihanetlik etsinler. Her yeri yağmurdan akıyor. Kethüdam malûmunuz olsun, elbette bu tamir pahasına yedi kîse verdiğinizde bir türlü iznim yoktur. Elbet beş kîse akçeye tenzil eylemeniz matlûbumdur.”²¹⁷

Bu tamirattan da memnun olmayan Esmâ Sultan bir yıl sonra sarayın tekrar tamir edilmesine karar verdi. 10 Haziran 1800’de başlayan bu onarımda, sarayın sıvaları, pencere parmaklıkları, kurşun dökmeleri ve bazı odaları yenilendi. 24 Aralık 1800’de tamamlanan²¹⁸ tamirat masrafı 768 kuruş tuttu.²¹⁹ Divanyolu’nda bulunan bu saray 1810 ve

²¹⁶ 12 Eylül 1792 (25 Muharrem 1207), TSMA, D. 2234, ek 2.

²¹⁷ 18 Kasım 1799 (19 Cemaziyelahir 1214), TSMA, E. 197/823.

²¹⁸ 24 Aralık 1800 (7 Şaban 1215), TSMA, E. 60/94.

²¹⁹ Tamirat defteri için bkz. 10 Haziran 1800 (17 Muharrem 1215), TSMA, E. 247/39.

1848'de tekrar tamir gördü²²⁰ ancak bu işlemin ayrıntıları hakkında elimizde yeterli veri bulunmamaktadır.

Esmâ Sultan'ın eşi Hüseyin Paşa'nın yaşadığı yıllarda sarayında yangın çıktığına dair bir belge bulunmakta ise de, kastedilen sarayın hangi saray olduğu belli değildir. Belgede bahçedeki köşkün ve talimhanelerin yandığına dair verilen bilgiden Divanyolu'nda bulunan saray olduğu tahmin edilebilir. Sebebini tespit edemediğimiz bu yangında saray zarar görmeden söndürüldü. Yangın haberini alınca çok endişelenen Esmâ Sultan, söndürenlere ihsanda bulundu:

“Saadetlü Kethüdam huzurlarına selâm olunur. Hüda'ya emanet olasız. Benim kethüdam tahririme bâis oldur ki, bu gece sarayında ihrak zuhur etmiş. Nasıl işittimse Alimallah kendimden duramadım. Acep nasıl şey oldu? Bu ihrak içerde zuhur etmiş, kapuda kömür mü bıraktılar nasıl oldu? Bu haberi ifade edesiz. Hele elhamdülillah def' oldu. Kethüdam bahçede olan köşk ile iki tane talimhaneler yanmış, pek keder eyledim, velâkin ne yapayım? Heman Rabbim bunun ile def' eylesin. Kethüdam şimdi orada elbet ihrak söndüren adamlara tarafımdan ihsan vermek iktiza eder. Elbette zahmet çekmişlerdir. Münasıptir, artık münasibine göre veresin akçe. Gine haberini isterim. Ne kadar olduğu, münasip üzere iyi verdiğinizi isterim. Elbette bu gün tarafımdan münasibince ihsan veresin. Böylece malûmun oldukda Hüda'ya emanet olasız. Saadetlü paşa efendinin hazinedar ağaya selâm ederim. Orada bulduklarına pek hazzeyledim. Tebliğ edesin.”²²¹

Resmi ve planına rastlayamadığımız bu saray belgelerden anlaşıldığı kadarıyla üç katlı ve yüz elli kişilik Fas heyetini rahatlıkla alabilecek derecede büyüktü. Saray II. Mahmud'un isteği üzerine Esmâ Sultan tarafından kendisine hediye edilmiş; padişah da sarayın bahçesinin cadde üzerindeki bir köşesine türbe yaptırmıştı. Daha sonra Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmialem Valide Sultan tarafından yıktırılarak yerine Darülmaarif adıyla büyük bir okul yaptırıldı. Günümüzde bu yapı Cağaloğlu Anadolu Lisesi olarak bilinmektedir.²²²

2. Eyüp Sahilsarayı

I. Abdülhamid'in, kızı Esmâ Sultan'a tahsis ettiği saraylardan biri de yine kız kardeşi Saliha Sultan'a ait olan Eyüp yalıydı.²²³ Tüm ilâveleriyle beraber tahsis edilen bu

²²⁰ TSMA, E. 247/182; 30 Temmuz 1848 (28 Şaban 1264), E. 247/180.

²²¹ TSMA, E. 197/1540.

²²² Reşat Ekrem Koçu, “Esmâ Sultan Sarayı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1971, X, 5311.

²²³ 15 Aralık 1778 (25 Zilkade 1192), TSMA, E. 7760/2. Bazı kaynaklarda yalının I. Abdülhamid'in kızkardeşi Büyük Esmâ Sultan'dan intikal ettiği yönünde yanlış bilgiler mevcuttur (bkz. Reşat Ekrem

yalının bitişğinde bulunan konak ve bazı yalıların da satın alınmasını isteyen padişah, bu iş için Darüssaade ağasının kâtibini görevlendirdi.²²⁴ Buna göre Eyüp yalısı dahilinde, Neslişah Sultan vakfına ait bir konak²²⁵ ile İbrahim Ağa vakfına ait binalar Esmâ Sultan'a temlik edildi.²²⁶

Belgelerde “Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî kurbunda” şeklinde ifade edilen yalının yeri konusunda en geniş bilgiyi veren Tülay Artan, 1791 ve 1802 tarihli bostancıbaşı defterlerinden yola çıkarak yalının Defterdar iskelesi ile Eyüp iskelesi arasında yer alan Balçık iskelesinin, Eyüp iskelesi yönünde Esmâ Sultan Yalısı'nın bulunduğunu belirtir. Bunun dışında Eyüp'te ikinci bir grup sultan yalısı bulunduğunu; Bahariye sahilinde Bostan iskelesinin hemen yanında sırasıyla Beyhan, Hatice ve Esmâ Sultan yalılarının olduğunu; ancak Beyhan ve Esmâ Sultan'ların bu yalıları terk ederek Defterdar iskelesinde iki yeni yalı yaptırdıklarını iddia etmektedir.²²⁷ Araştırmalarımızdan anlaşıldığı kadarıyla sık sık tamir edilen Eyüp sahilсарayı 1800 yılında yeniden inşa edilmiş; ancak keşif defterlerinde yalının yerinde bir değişiklik yapıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.²²⁸

Tülay Artan, Miss Julia Pardoe'nin tarifi ve Bostancıbaşı defterlerini temel alarak, Antoine-Ignace Melling'in *Voyage Pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore* başlıklı albümünün, Eyüp ve çevresini konu alan gravüründe Zal Mahmud Paşa Camii'nin altında görülen binanın, Esmâ Sultan'ın sahilсарayı olduğunu belirtir.²²⁹ Eugène Flandin'in *I'Orient* adlı albümünde yer alan bir litografda da yalı, aynı şekilde Zal Mahmud Paşa Camii'nin altında görünmektedir. Tülay Artan'ın verdiği bilgiler ve keşif defterlerinden yola çıkarak yalıyı şu şekilde tarif edebiliriz:

Eyüp sahilсарayı Eyüp Sultan deresinin Haliç'e döküldüğü köşede, bir cephesi dereyi, ön cephesi de Haliç'i göreceğ şekilde inşa edilmişti. İki katlı olduğu anlaşılan

---

Koçu, “Esmâ Sultan Yalısı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, X, 5311; Mehmed Nermi Haksan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, s. 67; Tülay Artan, “Esmâ Sultan Sahilсарayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, III, 208).

²²⁴ TSMA, E. 247/77.

²²⁵ İstanbul kadısı nezaretinde olan bu vakıf, Neslişah Sultan vakfı mülhakatından İskender Bey vakfına ait olup, aylık yüz yirmi akçe müeccele ile Esmâ Sultan'a temlik edildi (16 Eylül 1784/Evâil-i Zilhicce 1198, TSMA, E. 247/65).

²²⁶ Yeni Saray ağası nezaretinde olan bu vakıf da senelik 31,5 kuruş ile Esmâ Sultan'a temlik edildi (16 Eylül 1784/Evâil-i Zilhicce 1198, TSMA, E. 247/66).

²²⁷ T. Artan, *a.g.m.*, s. 209.

²²⁸ 14 Ağustos 1800 (23 Rebiülevvel 1215), TSMA, E. 61/7; E. 247/70; 18 Ağustos 1800 (27 Rebiülevvel 1215), D. 10119; 22 Ağustos 1800 (1 Rebiülahir 1215), D. 4408; E. 61/5.

²²⁹ Gravüre ilişkin metinde bu yapı Valide Sultan Sarayları olarak anılmaktadır. Bunun nedeni 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve seraskerliğe tahsis edilen eski sarayın boşaltılmasıyla burada yaşayan kadınların Çifte Saraylar olarak tanınan Beyhan ve Esmâ Sultan Saraylarına taşınmasıyla burası Valide Sultan Yalıları olarak tanınmıştır. Yoksa 1715 sonrasında Eyüp'te yalısı olan bir valide sultan bulunmamaktadır (T. Artan, *a.g.m.*, s. 209).

sarayın ortasında dört köşe bir avlu bulunmaktaydı. Öne cephedeki çıkmaları yuvarlak kemerlerle bağlanmış mermer sütunlar²³⁰ taşımaktaydı. Bu çıkmanın üst katında sultan efendi veya hünkâr dairesi bulunmaktaydı. Haliçten bakıldığında yalının sol tarafında balıkhane bulunmaktaydı.²³¹

Esmâ Sultan evlendikten sonra Eyüp sahilsarayının da tamirine başlanmasını istedi.²³² Sîneperver Kadınefendi, o esnada İstanbul'da olmayan Hüseyin Paşa gelmeden yalının yapımına başlanması gerektiği düşüncesindeydi; zira, inşaat masraflarının Hüseyin Paşa'ya yüklendiği şeklinde dedikodular çıkmasından çekiniyordu.²³³ Kadınefendinin bir başka çekincesi de sultanın hazırda birikmiş parasının olmamasıydı. Kethüdadan yalıtı yapacak olan Komyanoz Kalfa'yı çağırarak gündeliklerinin verilmesini, daha sonra Hüseyin Paşa geldiğinde yardım edebileceğini söyleyerek tamire başlamasını istedi. Sîneperver Kadınefendi Komyanoz Kalfa'yla daha önce anlaştıkları gündelik fiyatından yapılmasını tenbih etti.²³⁴

Tüm araştırmalarımıza rağmen bu tarihte yalının nasıl bir tamirat geçirdiği ve ne zaman tamamlandığı hakkında bir bilgi elde edilemedi. Ancak 1798'de Esmâ Sultan Eyüp yalısının tekrar onarılmasını istedi. Annesi Sîneperver Kadınefendi'nin sultanın kethüdası Ömer Ağa'ya yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla sultan yalısında oturamamaktan şikâyetçiydi; diğer sultanlar gibi o da yalısına gitmek istiyordu. Kadınefendi, inşaatın çabuk tamamlanması için mevcut binayı bozmadan tamir edilip edilemeyeceğini sorarken, yazdıklarının da aralarında kalması için kethüdaya tenbihte bulundu:

“...Bu defa sultan efendinin ziyade keyfini bozmasına sebep Eyüp yalısıdır. Niçün dersiniz; öbür sultanlar kâhice gidip iyi yalılarında oturuyorlar; benim yalımın oturacak yeri yoktur deyu keder ediyor imiş. Elbette gâyib olma, akranları gittikçe o da gitmek ister. Şimdiden bozulmayı meremmet ile vücûda gelir mi, ne dersiniz? Böyle yazdığım bir kimseye ifşa olunmasın. Kendiniz bir kere gizlice gidip bakasınız. Hem odaları ne kadardır ifade edesiniz...”²³⁵

²³⁰ Bu sütunların yapılmasını Sîneperver Kadınefendi teklif etmişti: “Komyanoz Kalfa'ya söyleyesiniz dışarı taş direkler konya olmaz mı? Haberini isterim” (19 Ağustos 1798/7 Rebiülevvel 1213, TSMA, E. 60/243).

²³¹ Boğaziçi ve Haliç saraylarında sıkça rastlanan balıkhanelerde sultanlar, döşemede açılan bir kapaktan balık tutarlardı (T. Artan, *a.g.m.*, s. 210).

²³² 15 Mayıs 1794 (14 Şevval 1208), TSMA, E. 60/8.

²³³ “...Paşa efendi bir iki gündür gelecek deyu söylüyorlar. Paşa Efendi gelmeden yalı[yı] yapmaya başlasınlar ki, paşaya yaptırıyor deyu söylerler” Sîneperver kadınefendinin bu söylediği ilginçtir. Buradan, o dönemde sultanların eşlerinin bu tür yardımlarda bulunmasının ayıp karşılandığı anlaşılmaktadır (TSMA, E. 60/329).

²³⁴ TSMA, E. 60/324.

²³⁵ 31 Ocak 1798 (13 Şaban 1212), TSMA, E. 197/613.

Kadınefedinin tahmin ettiği gibi yalının yıkılıp yeniden yapılmasına karar verildi. Bunun üzerine Esmâ Sultan istediği yalıyı Komyanoz Kalfa'ya tarif etti. Sultan yalının kara üzerine değil de deniz üzerine inşa edilmesini istiyordu.²³⁶ Komyanoz Kalfa yanına Kurtoğlu Küçük Yorgi ve Yani adlı bir müteahhidi de alarak keşfe çıktı ve çalışmalarını tamamladıktan sonra kadınefendiye bir rapor sundular.²³⁷

Kalfanın keşif defterine göre, deniz doldurularak, Esmâ Sultan için iki kat oda, hamam ve tuvalet; yine sultan için kara tarafına bir daire, iki katlı olacak şekilde damat paşa dairesi, balıkxane, haremden, kara tarafında olan daireye gitmek için köprü, ağalar dairesi ile aşçı ve teberdar koğuşları altına bir ahır, harem dairesinde çamaşırhane, ocak ve mutfak ocağı, sultan için iki katlı hamam, yalının alt katında bulunan hamamın su yolları, haremle selamlık arasına büyük bir duvar, yalının tüm duvarlarının sıvaları, kethüda bey dairesi ve hamamı, kalfahane, vekilharç ve aşçı odaları ile araba ambarı ve ahır, mutfak çanı ve tavanı tamirâtı, sahilsarayın iskelesi uzunluğunun doksan üç, genişliğinin de altı zıra²³⁸ artırılması, iskeleye kazık, rıhtım ve üzerine küfekî²³⁹ taş süslemesi, sarayın tüm kapılarının yenilenmesi, bahçe ortasına alçak, yeşil perdeli köşk, su yolları ve su hazinesi yapılması kararlaştırıldı.²⁴⁰

Keşfe uygun olarak birer de resim çizmelerini isteyen kadınefedinin²⁴¹ arzusu üzerine müteahhitler resimleri çizerek Esmâ Sultan'a göndediler ve o da birini seçip kethüdası Ömer Ağa'ya göndererek saklamasını istedi:

“Saadetlü kethüdam huzurlarına selâm ederim. Heman Hüdâ'ya emanet olasız. Benim kethüdam cevabınız vusulünde pesend olunan resim kâğıdı tarafınıza ırsaldır. Eyüp yalının binası bu pesend ettiğim resim kağıd[ı] gibi yaptırmanız matlubumdur ve bu beğendiğim resim pek iyi olacaktır, velâkin gine evvelki keşif üzere kesbî sekizdir. Em bu resmi pek beğendim ve siz dahi nazar edip bakdıkda, Komyanoz usta ile bir eyice böyle

²³⁶ 31 Ocak 1798 (13 Şaban 1212), TSMA, E. 197/613.

²³⁷ 13 Mayıs 1798 (27 Zilkade 1212), TSMA, E. 61/9.

²³⁸ 1 zıra yaklaşık 7,5 dm (0,75 m).

²³⁹ Daha ziyade mezar taşı olarak kullanılan bir cins kabaca taş (Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 1206).

²⁴⁰ Komyanoz kalfa keşif defterine tahmini fiyatları da ekleyerek altına şöyle yazmıştı:

“Bâis-i Tahrir-i Hurûf Oldur ki,

Sultan-ı müşarunileyha efendimizin Eyüb'de kâin sahilsaray-ı âlîlerini[n] bâlâda zikr ve beyan olunan mahalleri, kehüdaları inayetlü Ömer Ağa ve Yani Kalfa ve Yorgi Kalfa mağrifetleriyle her bir mahallin sürhile vaz' olunan fiyatı vechile binâ ve inşâ eylemek ve mevcut olan enkâsı yedi bin zıra', bina dahi üzerime kırk bin kuruşa maktu' verilip kabul ve bu vechile yapmaya müetahhid olub, inşaallahu teâlâ ebniye-i mezkûre için ceste ceste verilen mebâliğ iş bu varakanın zahrına kayd ve müstaînen billahi Tealâ tekmilinde mesaha olunub ve bu mukâveleden ziyade her ne ki bina ederim; yine kalfalar ve erbâb-ı vukuf marifetleriyle keşf ve tahmin olunarak gerek mukavelemiz olan ebniye ve gerek mukavelemizden hariç emr u irade-i seniyyeleriyle yapılan ebniye her ne miktara bâliğ olur ise ol vechile mutâlebe olunmak üzere mukâvelemizi mübeyyin iş bu temessük temyiz? Ve temhire İtâ olunmuştur. Bende Komyanoz Kalfa” (12 Haziran 1798/27 Zilkade 1212, TSMA, E. 61/9).

²⁴¹ 12 Haziran 1798 (27 Zilhicce 1212), TSMA, E. 60/ 236.

tam istediğim üzere yaptırınız. İşte beğendiğim resim kâğıdı tarafınıza irsaldır ve üzerine işaret olunmuştur ve resim kâğıdı sizde dursun; mahbus edesiz.”²⁴²

Sultan yalnızca resmi göndermekle kalmamış, ayrıca istediği binayı tarif de etmişti. Yalını yapacak olan Komyanoz Usta’yı “...istediğim üzere olan emanet binayı tarif ettim. Aynı emrim üzere ve matlubum vechile yapacaktır. Tarifimden bir şey noksan ve eksik bulur isem Aliamallah yıktırırım ve yeniden yaptırırım” şeklinde uyardı.

Esmâ Sultan beğendiği resmi gönderince Komyanoz Kalfa, keşif defterinde verdiği sözden dönerek bu resimdeki yalının yapılması halinde keşiften daha fazlaya mal olacağını söyledi. Ancak Sîneperver Kadınefendi hemen duruma müdahale etti ve bu resmi Komyanoz’un çizdiğini; sultanın ayrı bir resim çizdirip göndermediğini belirterek kalfanın istediği paranın hiç de az olmadığını dolayısıyla sultanın istediği resmin yapılmasını; eğer Komyanoz kabul etmezse kethüda ile beraber yanına gelmelerini istedi:

“...Komyanoz cevap etmiş ki, ‘bu resim olur ise mukaddem keşfettiğimden çok ziyadeye durur’ deyu. Kat’ etmek ne halt etmektir. Hem kerimem sultan efendinin beğendiği resim olmadıktan sonram bu paha az mıdır? Elbette sultan efendinin beğendiği resim olduğunu isterim. Mukaddemki keşfelediği paha ile bu resim matlûbumdur. Aslından az paha mı keşfelediği, istediği üzere olmayacak? Kaldığı üç yüz on kîse az mıdır ki istediği paha olmayacak ve hem sultan efendi kendi gönlünce resim beğenip tarafınıza irsal mi eyledi ki? Mukaddem kendi kendinize resim çıkarıp bu pahayı keşfelediniz. Elbette nasıl olur ise gene sultan efendinin beğendiği olur. Kaldı ki bu paha az değildir... Kaldığı eğer elindeki pahaya Komyanoz kâil olmaz ise yarınki gün Komyanoz ve siz resim kağıdı ile beraber tarafımıza gelesiz; burada görüşelim, bakalım Komyanoz ne cevap eder?”²⁴³

Sîneperver Kadınefendi’nin baskısıyla Komyanoz Kalfa aynı ücrete yapmayı kabul etti. Hemen işe başlamaları için borç olarak 8.000 kuruş (16 kese) gönderen kadınefendi, sultanın beğenmemesi halinde bin keselik bile olsa değerli olmayacağını da ifade etti. Ayrıca Esmâ Sultan yalı konusunda çok hevesli olduğu için yaz çıkmadan tamamlanmasını istedi.²⁴⁴

Ancak birkaç ay sürmesi beklenen yenileme işlemi iki yıl sürdü ve 1800 yılında tamamlanabildi. Sîneperver Kadınefendi’yi yalının uzaması konusunda kızdıran önemli bir nokta sultanın işçilere gündelik yetiştirememesi nedeniyle sürekli kendisinin para bulmak

²⁴² TSMA, E. 60/148.

²⁴³ TSMA, E. 60/290.

²⁴⁴ 21 Haziran 1798 (7 Muharrem 1213), TSMA, E. 60/239.

zorunda kalmasıydı. Bazen hazırda bulunan parasından gönderiyor; bazen de mücevher sattırarak yalı için para tedarik ediyordu. Kadınefendi her seferinde dile getirdiği gibi bunu Esmâ Sultan'ın üzülmemesi için yapıyor hatta para meselesinden sultana bahsetmemesi hususunda kethüdası Ömer Ağa'ya tenbihte bulunuyordu. Diğer sultanların da borçla iş gördüklerini söyleyen kadınefendi, Ömer Ağa'ya da yalıtı yapan kalfalarla sultanı muhatap ettiği için kızıyor; sultanın buna çok alındığını ve bu iş için bir adam tayin etmesi gerektiğini söylüyordu. Eğer güvenilir bir adamı yoksa kadınefendi kendi baltacısını görevlendirecekti:

“...Sultan efendinin hazırda akçesi olmadığı ve sarrafa borcu olduğu hep malûmunuzdur. Lâkin evlâdım yalı için gayet keder ediyor imiş. Onun için izin verdim, ânın canı sağ olsun. Her şeyin çaresi olur. Şimdi benim akçemden sizde hazırda olan on altı kîse akçeyi bina yıkılmak için kalfaya veresiniz. Perşembe gün[ü] binaya başlıyor. Yıksınlar! Ziram günler uzun iken başlasın. Sonram inşallah mücevherler fûruht etme muradım vardır. Ceman yekûn iki yüz ve yüz kîse tedarik edemem; lâkin onar kîseden yirmişer kîseden Hüdâ keremdir akçe tedarik ederim. Kaldı ki sakınıp kapıçukadarı[nı] bu yapı üzerine koymayasınız. Gene sultan efendinin hizmetinde olsun. Ziram sultan efendiye cevabı bazı kere kefereler ile gönderirmişsiniz. Sultan efendi gayet rencide olup darılır imiş. Kapıçukadarı[nın] sultan efendinin cevabından gayrı ne hizmeti var ki, ânın cevabını kefereler ile gönderir imiş? Eğer meşrebince bina üzerine koyacak adamınız yok ise benim bir baltacım vardır. İsterseniz ânı göndereyim. Artık siz bilirsiniz! Kaldığı bu binaya sarf olunan akçe gerek benim tarafımdan ve gerek sizin tarafınızdan her nereden akçe tarh olunur ise cümlesini başka defter edesiniz. Sakın masraf defterine kayd etmeyesiniz. Mazaallah akranları arasında meydanda kalmasın demişsiniz. Allahu Azimüşşân ânın hoşca canını bağışlasın. Niçün meydanda kalsın? Dünyada borçsuz adam olmaz. Öbür sultanlarınkı yaptırırlarda borçsuz mu yaptırırlar. Hepsinin ne gûne borçları olduğu malûmdur. Sakınıp akçe hususundan sultan efendiye bir şey yazılmasın. Ziram ziyade keyifsiz imiş. Şimdi gine kederlenir. Dünkü gün akçe için yazacak idim kederimden aklımdan çıktı.”

Burada görüldüğü gibi Sîneperver Kadınefendi yalının tamamlanması için kendi gelirlerinden para gönderiyordu. Ancak sultanın yapılan binayı beğenmeyip tekrar tekrar yıktırıp yeniden yaptırması nedeniyle yalı bir türlü tamamlanamıyor, kalfalar da işi yavaşlatıyorlardı. Hatta kadınefendinin sultanın hademelerinden öğrendiğine göre, sultan yalıda kaldığı günlerde sıkı çalışıp gösteriş yapıyorlar; sultan oradan ayrıldığında işi bırakıyorlardı. Kadınefendi sultanın yalıtı yıktırmasına kızmıyor; aksine onu haklı

buluyordu. Sultan beğenmediği takdirde hiçbir kıymeti yoktu.²⁴⁵ Ancak bu süreçte sıkıldığı da oluyor “...ne yapalım bu kâfir dünya böyle olacağını bil[sey]dim evlâdına rica edip yalı yaptırmaz idim. Lâkin yapamadım. Şim[di]den sonram feragat ettirsem evladım uşak olduğundan akranlarından ar edip kederden mizacını bozar. Artık feragat olunmasını çaresi yoktur” diyerek sıkıntısını dile getiriyordu. Bu durum Sîneperver Kadınefendi’yi tam anlamıyla çileden çıkarmıştı; “...artık bu yapıdan bîzar oldum; bu yapı beni canımdan usandırdı”²⁴⁶, “bu yapı hususundan üzerime efkâr geliyor”²⁴⁷ gibi sözlerle sıkıntısını dile getiren kadınefendi, kimsenin yalısının bu kadar uzun sürmediğini, Esmâ Sultan’ınkiyle doğru dürüst ilgilenen olmadığından uzadığını söylüyor, en çok da sultanın başağasına kızıyordu:

“...Yapı hususu için cümle tahririniz malûm oldu. Birkaç haftalık kalmış gündelikler var demişsiniz. Onlar şimdi bize lazım değildir. Şimdi işlendi, gündelikleri veresiniz. Acele edip Hünkâr o işe gereği gibi bakacak. Tekmîline say edesiniz. Ziram artık bu yapıya âlem taaccüb ediyorlar. Ne bitmez yalıdır! Elbet üzerinde olan adamları sıkı edesin; böyle geç tamam olmasın onların kabahatleridir. Yerine yapı üzerine durup bina yaptırmazlar; ancak bu binaya say etmek size düşmez. Akçe istedikçe akçe veriyoruz. Canım say edesiniz deyu yazıyorum gine bir kimsenin haceti değildir. Vallahi artık bu yapı ucundan canımdan bezdim. Bir gözüaçık idim, üzerine tutmadığımdan böyle uzadı; bir kimsenin yapısı bu kadar uzamadı... Allah ve Resûl aşkına şu yapının tekâmiline say edesin. Evlâdım dahi tekâmil olmasına say ediyor. Baş ağanın boynu ardına kalsın! Bir kere gidip keferelere sıkı etmiyor, bu yapı tamam olmuyor.”²⁴⁸

Sultanın annesi zamanla bu para bulma işinden hayli sıkılmıştı. Yine bir defasında kızının para talebi karşısında “sultan efendi bizde[n] elli altmış kîse akçe istemiş. Bu yapı artık bitmiyor mu? Bu kâfirin bu binayı bitirecek hali yok mudur? Artık akçe bulacak halim kalmadı” diyerek çaresizliğini dile getirmiş ve kethüdaya 1.500 kuruş (3 kese) vererek kalfaları uyarması için tenbihte bulunmuştu.

Ömer Ağa, Eyüp yalısının tamamlanmasının 800 keseyi bulacağını bildirince Sîneperver Kadınefendi, Hatice Sultan’ın yalısının bundan daha güzel ve büyük olduğu halde bu kadara mal olmadığını, kalfaların sultanı kullandıklarını, istedikleri şekilde parayı arttırdıklarını iddia ederek yalıyı bunların eline teslim ettiğine pişman olduğunu belirtti. Ancak kadınefendi ne sultanın ne de kethüdası Ömer Ağa’nın kendisi kadar zahmet

²⁴⁵ TSMA, E. 60/355.

²⁴⁶ TSMA, E. 60/336.

²⁴⁷ TSMA, E. 60/277.

²⁴⁸ 24 Haziran 1800 (1 Safer 1215), TSMA, E. 60/256.

çekmediğinden şikâyetle bir daha maddi destekte bulunmayacağını belirterek kendisinden para istenilmemesi konusunda kethüdayı uyardı. Yine de bir miktar para gönderen kadınefendi bundan kızının haberdar edilmemesini istedi:

“...Kaç defadır sekiz yüz kîseye durur deyu yazıyorsunuz. Bu ne idi sekiz yüz kîseye duracak! Hatice Sultan’ın yalısı bundan büyük, bundan alâdır belkim sekiz yüz kîseye durmamıştır. Onların yalılarını görseniz bütün yaldızlıdır; asla sair boya yok zannedersem. Kaldı ki bu yapıların zahmeti gitmez. ... Bunun arasına benim kerimem ki, size ol kadar zahmet olmasın deyu kefere buna yüklendi; ne kadar istedi ise pahalandırdı. Kaldı ki bunlar bir seviyedirki var yok anâmazlar. Elbette istedikleri hemen olmalıdır. Böyle pahaya bulacağını bilseydim keşfettirmez idim. Her şey[i] sizin yedinizle aldırır idim. Gündelik dahi size verirdim. Lâkin sizin tarif eylediğinizden kendi yazar; ucuz olur deyu. Bu yapı ise peşinden dahi pahalı oluyor. Bütün size havale eylemiş olurdum. Hayrından akçe bulur idiniz. Ne sen zahmet çekiyorsun ve ne sahibi zahmet çekiyor. Bütün zahmeti çeken ancak benim. Bu kadar akçe bir şey satılmak ile bulunmaz. Biraz da siz tedarik edesiniz. Öyle oldukda ben artık akçe bulamam. Şimdiden geri lazım olan akçe sahibi ile siz tedarik edesiniz. İşte tarafınıza on üç kîse iki yüz kuruş irsaldır. Artık benden akçe istemeyin. Bana tahrir eylediğinizi tıpkı sultan efendiye dahi bir kâğıt yazıp gönderesin. Eğer bana gönderir ise ben pek iyi karşılık yazarım. Bu akçeyi gönderdiğimi sultan efendiye yazmayasınız.”²⁴⁹

Sîneperver Kadınefendi’nin para gönderdiğinden kızının haberdar edilmemesini istemesinin nedeni muhtemelen Esmâ Sultan’ın daha fazla sorumluluk almasını sağlamak içindi. Ömer Ağa tıpkı kadınefendiye yazdığı gibi Esmâ Sultan’a da yalının 800 keseyi bulacağını yazdı; ancak sultanın tepkisi annesinininkinden çok farklıydı. Bu maliyeti normal karşılamış ve kethüdanın yokluktan bahsetmesini garipsemişti.

“...Cümle yazılan malûm olmuşdur. Hakkat hal bu yalı az iş değildir. Vakıan sekiz yüz kîseye duracağı bellidir. Elbet koca yalıdır; bundan öyle duracağı malûmdur. Cevabınızda ‘âlemde yokluk müşkil haldır’ deyu yazmışsınız. Acayip! Allah göstermeye böyle yazmak ne sebepten? Benim beş yüz on kîse iradım vardır... Böyle ifade bir vechile münasib değildir.”²⁵⁰

Aslında Esmâ Sultan başlangıçta kalfaları sertçe uyarılmış; binayı istediği gibi yapmamaları halinde tekrar yaptıracağını söylemişti. Nitekim dediği gibi yapmış; arasına yalıya giderek incelemiş; beğenmediği yerleri tekrar yaptırmıştı: “...Kethüdam çıkan hafta

²⁴⁹ 23 Temmuz 1799 (19 Safer 1214), TSMA, E. 60/325.

²⁵⁰ TSMA, E. 60/151.

Eyüb yalısında idim ve kendi gözümle gördüm ve her yerini gezdim. Gayet güzel yapılmasını ve metin olmasını gereği gibi kalfaya tenbih ve sıkı ettirdim. İnşaallah pek iyi oluyor; velâkin derya tarafının kiremitleri[ni] eski kiremitler[den] döşemişler. Yeni yapıya eski kiremit olmaz ve asla gelmez. Derya tarafına mevcuttan yeni kiremit döşetesiz ve kalfaya dahi böylece tenbih ettim.”²⁵¹

Sultanın bu tutumu yalı yapımının uzamasına neden oluyor; ustalar da işi yavaşlatıyorlardı. Esmâ Sultan, kethüdası Ömer Ağa’yı sık sık yalıya gönderiyor ve bir an önce bitirmeleri için uyarılmalarını istiyordu. “...Bu günlerde inşaallah bir gün yalıya gine gidesin. Kalfa ve cümlesine sıkı ve tenbih edesin. Şu yalının tekmi̇l olmasına artık say eylesinler. Kethüdam kalfaya böyle tenbih edesin. Yeni tarif ettiğim yerleri güzelce yapsınlar ve şim[di]den gene tarif edeceğim yer kalmamıştır. Ancak o yerleri[n] matlûbum üzere yapılıp tekmi̇l olmasına say eylesinler. Tamam, Alimallah işleri gayet vallahi ihmalliktir. Say etmen matlûbumdur. Kethüdam ziyade sıkı tenbih edesin, ihmallik etmesinler. Üzerlerin[d]e olan muhtarlarına dahi tenbih edesin; yalnız kalfa ile olmaz; onlarda da var. Alimallah ihmallik ederler. Matlûbumdur gayet alâ olup tarifim vechile tekmi̇l edesin, ihmal etmeyesin deyu, benim kethüdam böylece sıkı ve tenbih edesin; gine korksunlar. İhmallik etmesinler. Muhtarlara da bir iyice tenbih edesin onlarda da vardır kabahat. İşte kethüdam tahririm üzere öylece tenbih edesin. Böyle malumunuz oldukda Hakk’a emanet olasın.”²⁵²

Esmâ Sultan’ın, kethüdası Ömer Ağa’ya defalarca uyarıda bulunması kalfalara olan güvensizliğini açıkça gösterdiği gibi yalının bir an önce tamamlanması konusunda da oldukça endişeli olduğunu gösteriyordu. Hatta bu kadar uzamasını diğer sultanlar ayıplamaya başlamıştı ve bu durum onun canını çok sıkıyordu. “...yapıya bakmaya geldim. Birkaç gündür Eyüb yalısındaım. Yapıyı gördüm ise vallahü’l-azim gayet taaccüb ettim. Mukaddem ne güne ise yine yalı öylece mukaddem gördüğüm gibi duruyor. Zahir olacağı budur. Bu yalı yalı olmadı belâ oldu başıma. Alimallah halktan ar ediyorum ve halk bana şaşıyorlar ve hemşirem sultan efendiler Alimallah beni ayıplıyorlar imiş. Yalı[nın] asla yapılması yoktur deyu halk ayıplıyor. Hüdâ hakkı için başladığıma ve yalıyı yıktırduğıma gayet ile pişmanım ve böyle kaldığına gayet utanıyorum ve hayıflanıyorum.”²⁵³

Eyüb yalısı nihayet Ağustos 1800’de tamamlandı. Âdet olduğu üzere sultan

---

²⁵¹ TSMA, E. 60/153.

²⁵² TSMA, E. 60/157.

²⁵³ TSMA, E. 60/152.

tarafından yalüyı yapan Komyanoz Kalfa'ya bir kürk ve biniş takımı, sultanın teberdarı Hacı Ali, odabaşısı ve çukadarına da birer kaput hediye edildi. Kadınefendi, yalüyı tamamlamakta geciktikleri için aslında bunları hak etmediklerini düşünüyordu; ancak sultanın kardeşleri içerisinde küçük düşmemesi için âdet olan ne ise yapılması gerektiğine karar verdi ve bizzat kendisi hazırlatarak sultana gönderdi.²⁵⁴

Son keşif defterine göre yalüya şunlar yapıldı: Bir köşk, divanhane ve birkaç odadan oluşan büyük bir balıkhane, sultana ait altın işlemeli büyük bir oda ve civarında yine altın işlemeli dört oda, divanhane ve sofalar, mermer merdivenlerle çıkılan ve sahile bakan büyük bir divanhane ve kurşun döşemeli çıkma mehtâbiyeler, merdivenlerin altında mermer döşemeli sahanlıklar, sokak tarafında mermer direkler, mabeyn köşkü ve yanında iki katlı hamam, yine mabeyn civarında üzeri kurşunlu ve kubbeli köşk, sahil tarafına damat paşa için daire, hünkâr dairesi²⁵⁵, harem dairesinde çamaşırhane ve kargîr ocak, kethüda ve ağalar daireleri, dışarıda aşçılar dairesi ve bekçi odası, büyük bir mutfak ve kandilci odaları, harem kapısının iki tarafında mermer taşlı çeşmeler, kayıkhane, iki adet iskele, su yolları, su hazinesi, sarayın sokak tarafına duvar, lağım²⁵⁶ ve bir de deniz donanmasını izlemek için köşk yapıldı.²⁵⁷

Esmâ Sultan'a ait sipariş pusulalarında sarayının bazı odalarının mefruşatına dair bilgiler de bulunmaktadır. Sultan, yalünün yapımı tamamlanmadan döşemeler için istediği işlemeyi bir kâğıda çizdirip, renklerini de belirledikten sonra Ömer Ağa'ya vererek bir tane örnek işletmesini istedi.²⁵⁸ Yastık tamamlandıktan sonra sultan işlemeyi beğenmiş; ancak bazı hatalar tespit etmişti.²⁵⁹ Buna göre yeniden tarif ederek dikkat edilmesini tenbihle sipariş verdi. Divanhane için yapılacak bu takım yirmi beş divan yastığı, üç tane oturma minderi ve altı koltuk yastığından oluşuyordu. İpek ipe işlenecek olan takım için sultan, açık ve koyu yeşil renkleri tercih etmişti. Ortalarına da açık ve koyu pembeden "Frenk bağı" deseni yapılacaktı.²⁶⁰ Sultanın kethüdasının dairesi de kırmızı çuhadan işlemeli oturma minderi, paşa çatması yastıklar ve beyaz perdelerle tefriş edildi. Buranın da en

²⁵⁴ TSMA, E. 60/288; E. 60/289; E. 60/313.

²⁵⁵ Esmâ Sultan hünkâr dairesi duvarlarına yazdırmak için kethüdasından meth beyitleri istedi ve tıpkı alışverişlerinde olduğu gibi birkaç tane beyitten birini seçerek kethüdası Ömer Ağa'ya gönderdi ve ondan en mahir hat ustasını göndermesini istedi (TSMA, E. 60/142; E. 60/145; E. 60/149).

²⁵⁶ TSMA, E. 61/7.

²⁵⁷ Komyanoz Kalfa'nın gözetiminde yapılan köşkte, 127 dülgere, 26 nakkaş, 47 rençber çalışmış ve köşkün yapımı 1.051 kuruşa mal olmuştu. Köşkün yapımında çalışan dülgere 70'er, nakkaşlara 80'er, rençberlere de 30'ar para yevmiye verildi; geri kalanı ise boya, kereste, cam gibi malzemelerin bedeliydi (TSMA, E. 247/73).

²⁵⁸ TSMA, E. 60/165.

²⁵⁹ TSMA, E. 60/158.

²⁶⁰ TSMA, E. 60/165. Arslan Terzi'ye diktirilen döşemeliklerin işlemesi de ona yaptırıldı ve toplam 4.920 kuruş (9 kese 420 kuruş) ödendi (TSMA, E. 60/181).

güzel şekilde döşenmesini isteyen Esmâ Sultan, kethüdasına “Allah u Azîmü’ş-şân afiyet ile çok hizmetler sürmek nasib eylesün” diyerek dua etti.²⁶¹

Komyanoz Kalfa'nın hesabına göre yalı toplam 545.000 kuruşa (1.090 kese) mal olmuştu. Yalı tamamlanana kadar 387.000 kuruş ödeme yapılmıştı ve 158.000 kuruş daha talep ediyordu. Ancak mimarbaşıya yaptırılan keşfe göre yalının maliyeti 528.843 kuruş (1.057 kese 343 kuruş) olmalıydı. Mimarbaşı buna ek olarak bazı yerler yıkılıp tekrar yapıldığından kalfaya üç-beş bin kuruş daha atıyeye verilmesinin uygun olduğunu bildirdi.²⁶² Yalının bahçesi de mimarbaşıya keşfettirildi; buna göre 19.762 kuruş (39 kese 262 kuruş) tutuyordu. Komyanoz Kalfa'nın hesabına göre 35.000 kuruşa (70 kese) mal olan bahçenin yapımına gözcülük eden teberdar Hacı Ali'de hesabı doğruladı.²⁶³ Ancak arada çok ciddi bir fark vardı. Bu duruma çok öfkelenen Sîneperver Kadınefendi, yeterince para verildiğini ve ne yaparlarsa yapsınlar keşiften fazla para vermeyeceğini bildirdi. Mimarbaşının keşfi esnasında orada bulunduğu halde, kendi yaptığı hesaptan bahsetmediği için teberdara da kızan kadınefendi, odaların küçük yapılmasından da şikâyetçiydi.

“...Keşiften ziyade doksan kîse matlûb ediyorlar imiş. Lakin keşiften ziyade on kuruş dahi vermem, böyle malûmları olsun. Az pahaya durmadı; zarar görmesinler deyu ziyade vereceğim! Bakice Hacı Ali'nin defterinde yetmiş kîse imiş. Keşifte otuz sekiz kîse imiş. Keşif olduğu vakit Hacı Ali orada yok mu idi? Niçün mimar ağanın ve kalfaların yanında niçün söylemedi şu kadar pahayadur deyu? Benim cevabım kat'an keşiften ziyade bir para vermem. İster ise paşa[ya] her gün arzuhal versin. Hiç umrum[da] değildir. Böyle malûmları olsun. Bunların aleyhe hâlleri çıkacağı benziyor. Lakin siz de bu sözden asla dönmeyesiniz. Keşiften ziyade vermem. Böyle cevap edesiniz. Hem işitiyorum ki odalar pek küçük olmuş. Hem yalnız sultan efendinin binası değilmiş; her kiminki yaptırdılar ise hep keşif içinde imiş. Yapılan çekmeceleri, rafları her ne ki yaptırdılar ise hep keşif içinde imiş, haber aldım. Mukaddem boya için dava olmuş. Hatta sizin çukadarınızın çıkmasına sebep hep boya için imiş... Kaldığı bir iki defa yapıp bozuldu demişsiniz. Yapılıp bozulanlar hep keşif içinde vardır. Hazinedar ağanın cevabında yazılı idi. Birkaç defa yapıp bozulmuş; pek çok pahaya durmadı, beş altı bin [kuruş] kadar geldi; tamam deyu yazılıdır. Şimdi bu günden hesap ne evvela benim keşiften ziyade verecek bir param

²⁶¹ 18 Haziran 1800 (25 Muharrem 1215), TSMA, E. 60/118.

²⁶² Keşif, sultanın kethüdası Ömer Ağa, Hüseyin Paşa'nın kethüdası Sabit Selim Efendi ve hazinedarı Emin Ağa gözetiminde yapılmış ve başka mimar ve müteahhitlere de danışılmıştı (14 Ağustos 1800/23 Rebiülevvel 1215, TSMA, E. 61/7; E. 247/70; 18 Ağustos 1800/27 Rebiülevvel 1215, D. 10119; 22 Ağustos 1800/ 1 Rebiülahir 1215, D. 4408; E. 61/5).

²⁶³ TSMA, E. 61/5; 22 Ağustos 1800 (1 Rebiülahir 1215), D. 4408.

yoktur. Böyle malûmları olsun.”²⁶⁴

Yalı tamamlanana kadar kalfaya ödenen 387.000 kuruşa (774 kese), işçi ücretleri ve inşaat malzemeleri de dâhildi. Bu paranın 214.500’ü (429 kese) Sîneperver Kadınefendi tarafından verilmişti.²⁶⁵ Dolayısıyla kızmakta haklıydı. Ancak her ne kadar keşiften fazla para verilmeyeceğini söylese de müteahhidin talep ettiği paranın geri kalanı üç yıl içinde ödendi.²⁶⁶

Bu tarihten sonra yalı hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamakta; ancak Esmâ Sultan’dan sonra II. Mahmud’un kızı Atiye Sultan’a tahsis edildiği bilinmektedir.²⁶⁷ 1828–29 Osmanlı-Rus savaşında II. Mahmud karargâhını Rami kışlasına naklettiği sıralarda saray kadınlarının oturduğu bu yalıda 1830’da Sultan Abdülaziz dünyaya geldi.²⁶⁸

3. Tırnakçı Yalısı

Saliha Sultan’a ait olup vefat ettiğinde ağabeyi Sultan I. Abdülhamid tarafından kızını Esmâ Sultan’a tahsis edilen yalılardan biri de Kuruçeşme²⁶⁹ civarındaki Tırnakçı Yalısı’ydı.²⁷⁰ Yalı Tırnakçı Hasan Paşa²⁷¹ tarafından yaptırıldığından bu adla anılmaktaydı.

Esmâ Sultan’ın davetlisi olarak Tırnakçı Yalısı’na giden Miss Julia Pardoe yalı hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Miss Pardoe yalıyı şöyle tarif etmiştir: Merdivenlerle çıkılan bekleme salonundan sonra birkaç oda ve bir tarafı boğaza bir tarafı konak bahçelerine bakan on iki pencereci bir salondan geçtikten sonra harem dairesi gelmekteydi. Buradan mermer merdivenlerle oval biçimli, kubbeli büyük bir salona çıkılıyordu. Salonda başları yıldızlı, kırk adet somaki sütun yer alıyordu; duvarlar dökme cam kaplanmış; kapılar ise ipek perdelerle örtülmüştü. Yerde Acem halıları seriliydi. Esmâ Sultan’ın terasa açılan odasında halılar, yastıklar, duvarlara asılı kumaşlar bembeyazdı ve gül çelenkleriyle süslenmişti. Odanın tavanı mor renkli ve altın yıldızlıydı. Yatak odasında ise kırmızı mavi saten perdeler asılıydı. Otuz adet penceresi bulunan hünkâr dairesinde ise perdeler altın saçaklı mor kadifeden yapılmıştı. Duvarları dökme cam ve yıldızlarla, masalar ise değerli

²⁶⁴ TSMA, E. 60/319.

²⁶⁵ 15 Haziran 1798 (1 Muharrem 1213), TSMA, E. 61/2; 15 Haziran 1798 (1 Muharrem 1213), E. 61/3; E. 61/4.

²⁶⁶ 20 Temmuz 1803 (Selh-i Rebiülevvel 1218), TSMA, E. 247/67.

²⁶⁷ T. Artan, *a.g.m.*, s. 210.

²⁶⁸ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *İstanbul Sarayları*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1954, s. 25.

²⁶⁹ Ortaköy’den Defterdarburnu ile Arnavutköy’den Sarrafburnu ve Çorlulu Ali Paşa yalısı (bugünkü Robert Lisesi girişi) ile ayrılan sahil boyunca ve arkasındaki sarp kayalık tepelerde yer alır (*Dünden Bugüne Beşiktaş*, (ed. Nuri Akbayan), Beşiktaş Belediyesi Beltaş Yayınları, İstanbul 1998, s. 43).

²⁷⁰ 19 Aralık 1778 (29 Zilkade 1192), TSMA, E. 7760/3.

²⁷¹ Tırnakçı Hasan Ağa Sultan III. Mehmed döneminde yeniçeri ağası iken, Bağdat valiliğine atandı; ancak gitmedi ve dördüncü derece vezirlik göreviyle İstanbul’da kaldıysa da kısa bir süre sonra Yemişçi Hasan Paşa tarafından öldürüldü (G. V. İnciyan, *Boğaziçi Sayfileri*, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 107).

taşlarla kaplanmıştı. Padişahın yatak odası çiçekli, muslin perdelerle döşenmiş, yatağı ise Avrupai tarzda hazırlanmış; düğüm atılmış renkli şeritlerle süslenmişti. Ayrıca odada gümüş kaplamalı bir de mangal bulunmaktaydı. Miss Julia Pardoe, hünkâr dairesinde bulunan bazı eşyalardan da bahsetmiştir; değerli taşların kakılmış olduğu altın tütsülükler, yakutlarla bezeli yüzük tepsileri, beyaz saten bir yastığın üzerinde, çerçevesi elmaslarla süslü Sultan II. Mahmud portresi, telkarî gümüşten bir tarak takımı, incilerle süslü mineli bir çikolata kâsesi, içinde değişik boy ve şekillerde saatlerin olduğu altın kaplama bir tepsi ve padişah tarafından yazılmış, tezhipli, bir Kur'an ile el yazması bir dua kitabı Miss Pardoe'nin dikkatini çekmişti. Her iki kitabın da cildi altın ve köşelerine pırlanta ile padişahın tuğrası işlenmişti.²⁷²

Sedad Hakkı Eldem ise yalının bir adet fotoğrafı ve gravürünün yanında sarayın planını da vermiştir.²⁷³ Ayrıca Yıldız Fotoğraf Arşivi'nde Tırnakçı Yalısı'nın Seniha Sultan sahilhanesi olarak bir adet fotoğrafı mevcuttur.²⁷⁴ Miss Julia Pardoe'nin verdiği bilgiler bu fotoğraf ve gravürlerle örtüşmektedir. Fotoğraflarda görüldüğü kadarıyla Boğaziçi'nin en büyük yalılarından biri olan Tırnakçı Yalısı da Esmâ Sultan'ın diğer sarayları gibi sık sık tamir geçirdi. Daha sultan yalıya gelmeden su yolları tamirine başlandı²⁷⁵ ve 1799'a kadar su boruları ve dolapları hemen hemen her sene yenilendi.²⁷⁶ 1840–48 yılları arasında da su yollarının tamir edildiği görülmektedir.²⁷⁷ Ancak bütün araştırmalarımıza rağmen arada geçen kırk yıla dair her hangi bir belgeye rastlanılamadı.

Esmâ Sultan'ın yalısında tatlı su bulunmadığına dair annesi Sîneperver Kadınefendi'nin ilginç bir yazısı mevcuttur. Hangi tarihte yazıldığı belli olmayan yazıda hangi yalıdan bahsedildiği de açık değildir. Ancak sultana ait binalar arasında su konusunda en büyük problem Tırnakçı Yalısı'nda yaşandığı için yazıda bu yalıdan bahsedildiği tahmin edilebilir. Sîneperver Kadınefendi, kızını ziyarete gittiğini; ancak içecek ve yıkanacak su bulamayarak, kuyudan su çektiklerini ifade etmiş; su yolları tamir

²⁷² Yalının bahçesini de gezen Pardoe, yüksek boylu ağaçlar ve rengârenk çiçeklerin yanında bahçede on bir havuzlu bir fiskiye ve altın yıldızlı bir kameriye olduğundan da bahsetmiştir (Miss Julia Pardoe, *a.g.e.*, s. 180–182). Ayrıca yalının bahçesinde bamyâ, fasulye, mısır ve salatalık gibi sebzeler yetiştirilmekteydi (TSMA, E. 127/39).

²⁷³ Sedad Hakkı Eldem, *Boğaziçi Yalıları Rumeli Yakası (The Yalıs of the Bosphorus European Side)*, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, I, 90–91.

²⁷⁴ *Sultan II. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları (Photographes of İstanbul From the Arshives of Sultan Abdülhamid II)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., IRCICA, İstanbul 2007, s. 222.

²⁷⁵ 20 Haziran 1791 (18 Şevval 1205), TSMA, E. 197/32.

²⁷⁶ 21 Haziran 1792–18 Ağustos 1792 (Zilhicce 1206), TSMA, E. 197/77; 19 Ağustos 1793 (11 Muharrem 1208), E. 60/219; 21 Ağustos 1793 (13 Muharrem 1208), E. 247/172; 17 Şubat 1798–18 Mart 1798 (Ramazan 1212), E. 247/176; 8 Mart 1799–5 Nisan 1799 (Şevval 1213), E. 247/173; E. 247/174.

²⁷⁷ 13 Şubat 1842–1 Ocak 1843 (1258), TSMA, E. 247/175; 10 Aralık 1847–27 Kasım 1848 (1264), E. 247/178.

edildiği halde sorunun hala devam ettiğini belirtmişti. Kethüdanın kuraklık nedeniyle yalaya su gelmediğini söylemesine karşılık, yağmurların başlamasına rağmen su probleminin çözülmemesinden şikâyetle bir an önce bu işe bir çare bulunmasını istedi.

“Saadetlü kethüdâ bey huzurlarına selâm ederim. Hakk’a emanet olasınız. Cevabımdan bâis kaç gündür burada evlâdımın yanındayım; asla zerre kadar tatlı su yoktur; içecek su yoktur. Hamama gidip yıkanamıyor; kuyudan çektikleri su tıpkı derya su[yu] gibi acıdır. Bu evlâdımın suyuna ne hal oldu? Bir vakit su yolu da ayıtlanmış idi yirmi kîse akçe[ye]. Şimdi ne hal oldu aratasınız. Bir itimat adamınız ile aratıp bir çare edesiniz. Ziram bu susuzluk çekilecek şey değildir. Bu yalıda su olmadıktan sonram bu yalı neye yarar! Kıymetten düşer. Mukaddem size sultan efendi yazmış, siz de karşılık etmişsiniz ki, ‘Şimdi Allah’ın emri ile yağmur yağmadığından bir yerde su yoktur’ deyu. Lâkin şimdi kaç vakittir düziye yağmur yağıyor. Gine asla bir katta tatlı su geldiği yoktur. Bu kadar elbette bunun bir çaresini edesiniz.”²⁷⁸

Esma Sultan’a ait belgelerde bu yalı bazen Tırnakçı yalısı, bazen de “Kuruçeşme civarındaki yalı” olarak geçmektedir. Bu iki ayrı kullanım bazı tarihçilerde Ortaköy Camii yanında bulunan yalının da Esma Sultan’a ait olduğu fikrini uyandırmıştır.²⁷⁹ Hâlbuki bu ifadenin kullanıldığı bazı belgelerde yalının daha önce Saliha Sultan’a tahsis edildiğini gösteren bilgiler mevcuttur. Örneğin Esma Sultan vefat ettiğinde, Saliha Sultan’dan kalma olduğu belirtilen minderlerde kullanılan yapağılar Hatice Sultan sarayına nakledilmişti.²⁸⁰ Belgenin verdiği bilgiye göre Saliha Sultan daha önce bu yalıda oturmuştur ki, bu da bahsedilen yerin Tırnakçı yalısı olduğu yönündeki görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Esma Sultan’a ait birbirine bu kadar yakın iki yalının olması da pek mantıklı gözükmemektedir. Ortaköy’de bulunan yalı 1873–75 yılları arasında Sultan Abdülaziz’in kızı Esma Sultan için Mimar Sarkis Balyan’a yaptırılmıştır.²⁸¹

Tırnakçı Yalısı’nın son sahibi Abdümecid’in kızı Seniha Sultan’dı. Ancak bu yalı Aşçıbaşı Yetimleri Yalısı’ndan çıkan bir yangında 1909’da yanmış ve kullanılamaz hâle gelmiştir.²⁸²

²⁷⁸ TSMA, E. 197/1762.

²⁷⁹ Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 112; Murat Belge, *Boğaziçi Yalıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 24. Murat Belge, Ortaköy’de bulunan yalının Küçük Esma Sultan’a ait olduğunu iddia etmiş; ancak ispat edemediği gibi Esma Sultan’ın babası olarak da II. Abdülhamid’i göstermiştir.

²⁸⁰ TSMA, E. 247/184.

²⁸¹ Haluk Şehsuvaroğlu, *Boğaziçine Dair*, İstanbul 1986, s. 219; Orhan Erdenen, *Boğaziçi Sahilhaneleri (Yeniköy-Ortaköy)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 1994, IV, 823.

²⁸² *Dünden Bugüne Beşiktaş* (ed. Nuri Akbayar), s. 45.

4. Maçka Sarayı

Esmâ Sultan'ın Maçka Sarayı hakkındaki bilgilerimiz varlığından pek öteye geçmemektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan tarihsiz ancak I. Abdülhamid'e ait bir hatt-ı hümayûndan babası tarafından kendisine tahsis edilen saraylardan biri olduğu anlaşılmaktadır.²⁸³ Ancak tüm araştırmalarımıza rağmen temliknamesine ulaşamadık. Belge Eyüp ve Tırnakçı sahilhanelerinin bekçilerine verilen on beş kuruş maaşın Maçka sarayı bekçilerine de verilmesine dair bir hatt-ı hümayûndur.²⁸⁴

Maçka Sarayına dair elimizdeki diğer bir belge de 1791 yılına ait olup sarayın tamir edilmesi gerektiğine dairdir. Belgede, Maçka Sarayı'nın duvarlarının yıkıldığı, mahalle çocuklarının bu yıkıntıların üzerinden atlayıp sarayın bahçesine girdiği ve dolayısıyla bir an önce tamir edilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁸⁵ Bu emre binaen 8 Temmuz 1791'de sarayın duvarları ile Tırnakçı Yalısı'nın su yolları tamir edildi.²⁸⁶

5. Çamlıca Kasrı (Sarıkaya Köşkü) ve Diğer Emlaki

III. Selim, imam-ı evveli Derviş Efendi'ye ait Sarıkaya civarındaki bağı satın alarak annesi Mihrişah Valide Sultan için yaptırdığı bu köşkü,²⁸⁷ annesinin 1805'te vefatı üzerine amcasının kızı Esmâ Sultan'a verdi. Tophanelioğlu-Kısıklı arasında Sarıkaya mevkiinde bulunan köşk Millet Bahçesi'nden Kısıklı'ya doğru yüründüğünde sağ tarafta yayvan bir tepe üzerinde bulunuyordu. Kısıklı caddesi ile Küçük Çamlıca Sokağı aralığındaki geniş alanı kaplayan ve bir bahçe içinde bulunan köşkün çok güzel bir manzarası vardı. Reşat Ekrem Koçu *İstanbul Ansiklopedisi*'nde bağın halkın istifadesine açıldığını ve o semtin mesirelerinden biri olarak bilindiğini yazar.²⁸⁸ Kasrın büyük bahçe kapısının yanında, cadde üzerinde, Esmâ Sultan'ın 1832'de yaptırdığı çeşme bulunuyordu. 1920–25 tarihleri arasında yıkılmış veya yıktırılmış olan çeşmenin büyük mermer kitâbesi, Çamlıca Çakaldağı Mezarlığı kapısı önüne getirilerek musalla taşı olarak kullanılmıştır. 1988 yılında bu güzel hatlı kitabe ortadan ikiye ayrılmış ve kaldırılarak mezarlık kulübesinin arkasına atılmıştır. Yedi satır halinde hazırlanmış olan kitâbe şöyledir:

²⁸³ Esmâ Sultan'a I. Abdülhamid tarafından temlik edildiğini tahmin ettiğimiz bu saray, padişahın kızkardeşi Büyük Esmâ Sultan'a ait olan ve zaman zaman vakit geçirmek için gittiği Maçka Sarayı (F. Sarıcaoğlu, *a.g.e.*, s. 51) olabilir.

²⁸⁴ TSMa, E. 2444/104.

²⁸⁵ 20 Haziran 1791 (18 Şevval 1205), TSMa, E. 197/32.

²⁸⁶ Bu tamir 478 kuruşa mal olmuştur. 10 Eylül 1790–29 Ağustos 1791 (1 Muharrem 1205-Gayet-i Zilhicce 1205), TSMa, E. 127/12.

²⁸⁷ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *a.g.e.*, s. 120.

²⁸⁸ R. E. Koçu, *a.g.m.*, X, 5309.

“Hazret-i Sultan Mahmud ibn Şah Abdülhamîd
Ab-ı rûy-ı âl-i Osman hasbim nûr-ı müstedâm
Saltanat-ı tahtında Allahü azimü’ş-şan anı
..... Muradı üzre kılsun şadkâm
Bârekallah kasr-ı âlâ hem makâm-ı dilgüşa
Haher-i ümmet penâhına itâsı ihtirâm
Ya’ni Esmâ Sultan aliyetü’ş-şân-ı hıdivin haheri
Ced-be-ced der ensâb der hor ana a’la makâm
Bâb-ı vâlâsında yaptı ayn-ı âb-ı cân feda
Cedd-i pâkin rûhun ihyâ ide Hayyü’l-enâm
Tab-ı lutfın dâ’imâ şâd ömrün efvân eylesün
Sâhibü’l-hayrât için budur du’âmız subh ü şâm
Bir güzel târîh didi Yaver Teberdar bendesi
Yapdı Esmâ Sultan âb-ı ayn-ı Kevser iç müdâm”²⁸⁹

Zamanla harap olan Esmâ Sultan Kasrı, 1813’de II. Mahmud tarafından yenilenircesine tamir ettirildi. Bu onarım sebebiyle Hammamizâde İsmail Dede Efendi (1777–1845) seksen mısralık bir kasîde kaleme aldı.²⁹⁰ Sultan II. Mahmud hastalığı nedeniyle hekimbaşının isteği üzerine havası temiz olan Çamlıca’ya, sultanın kasrına götürüldü. Ancak hastalığı giderek ilerleyen padişah 1 Temmuz 1839’da burada vefat etti.²⁹¹

Köşk, II. Mahmud’un vefatından sonra bakımsızlık yüzünden harap oldu. 1910’da mutfak bacası gibi kârgir kısımları hala ayakta olan köşkün yeri, 1915’te 1.000 kuruş icarla kiraya verildi ve daha sonra da parsellenerek satıldı. Şimdi yerine birçok bina vardır.²⁹²

Bunun dışında Esmâ Sultan’ın Büyükçekmece’de Karaağaç çiftliğinin olduğunu bilmekteyiz. Elimizde çiftliğe ait demirbaş defteri²⁹³ dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Ayrıca Cağaloğlu’nda da bir konağı olduğunu ve ölümünden sonra II. Mahmud’un

²⁸⁹ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyu Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi, Temmuz 2001, III, 1065.

²⁹⁰ “Cihân-ı devr-i adlî eyledi ma’ mûr u âbâdan

Harab-âbâdî âbâd etdi ol şah-ı ziya-güster

Hususa Esmâ Sultan hâher-i ol şah-ı devranın

Bu kasr-ı bî-misâlî eyledi tecdîd ser-ta-ser

O kân-ı ma’den- iffet, o kân-i gevher-i ismet

Muhassal eyleyib himmet bu kasrı kıldı per-ziver...” (M. N. Haskan, *a.g.e.*, III, 1350).

²⁹¹ Ali Akyıldız, “Sultan II. Mahmud’un Hastalığı ve Ölümü”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 4, İstanbul 2001, s. 55–59.

²⁹² M. N. Haskan, *a.g.e.*, III, 1065, 1349-1351.

²⁹³ TSMA, E. 247/189.

kızı Âdile Sultan'a verildiğini biliyoruz.²⁹⁴

B. HANEHALKI

a. Saraydaki Görevliler

Yukarıda da belirtildiği gibi sultan saraylarında bulunan görevliler ve vazifeleri padişah sarayında bulunan görevlilerin küçük bir örneği gibiydi. Sultan sarayında da başağa²⁹⁵, başkapıgulamı, teberdar kethüdası²⁹⁶, baltacılar kethüdası²⁹⁷, arabacıbaşı, vekilharç, masraf kâtibi, matbah kilercisi, hoşafçı, kandilci, aşçı, harem kapıcısı, selamlık kapıcısı, pazarcı, oduncu, kömürcü, bahçivan, dolapçı, külhancı, tamirci, arabacı, seyis, şâtır, tablakâr, hazinedar usta, daye usta, çamaşırcı usta, çaşnigir usta, kahveci usta, ibrikdar usta, kutucu usta ve kilerci usta gibi görevliler mevcuttu. Bu görevlilerden tam sayıları hakkında kesin bir bilgi vermek mümkün değildir; çünkü sarayın mevcudunu tespit etmemize yardımcı olan maaş ve tayinat defterlerinde bazı görevliler toplu halde verilmektedir.

Bu görevlilerin dışında hademeler başlığı altında ağalar imamı, hoca, hamrcı²⁹⁸, perhizci, yahnici, kebabçı, karakullukçu, hamamcı, kapancı gibi hizmetliler de vardı. Daha önce de belirtildiği gibi bunlara ek olarak oyuncu cariyeler ve köçeklerin yanında, bunların hocaları da sultanın sarayında bulunanlar arasındaydı. Böylelikle sultanın sarayındaki görevlilerin yüzün üzerinde olduğu tahmin edilebilir.

Bu görevlilere sultan tarafından aylık maaş ve her sene ramazan ayında maaştan ayrı olarak, yıllık adı altında ihsanlar verilmekteydi.

²⁹⁴ 9 Aralık 1847 (30 Zilhicce 1263), BOA, A. AMD, 2/71; 13 Haziran 1848 (10 Receb 1264), BOA, İ. DH. nr. 174.

²⁹⁵ Ağalar, başağa, ikinci ağa, üçüncü ağa, orta ağalar gibi hiyerarşik olarak sıralanmaktadır. Sultanın saray görevlilerini gösterir defterde “ağavât-ı harem” başlığı altında başağa hariç isimleriyle zikredilen ağalar yirmi tanedir. Buna göre ağaların isimleri şöyledir: Başağa, başkapıgulamı İdris Ağa, üçüncü Hamran Ağa, mebynci Cevher Ağa, mabeynci Şakir Ağa, Zinnure Ağa, Beşir Ağa, Hamza Ağa, Sünbül Ağa, Bekir Ağa, Sadullah Ağa, Selman, Abdurrahman, Küçük Cafer, paşa efendi tarafından gönderilen Mercan Ağa, yine paşa efendi tarafından gönderilen Kâid Ağa, Tezer, Osman, Sadullah ve Anber Ağa (17 Ekim 1792/1 Rebiülevvel 1207, TSMA, D. 5483, vr. 1b).

²⁹⁶ Sultanın sarayındaki teberdarlar toplam on yedi kişiydi (7 Ekim 1802/9 Cemaziyelahir 1217), TSMA, E. 247/113).

²⁹⁷ Sultanın saray görevlilerini gösterir defterde zikredilen baltacılar şunlardı: Teberdarân kethüdası el-Hac İbrahim Ağa, Bölükbaşı el-Hac Mustafa, odabaşı Ahmed, başeski Hacı Ali, nöbetçi başı Fazlı, kethüda bey çırağı Süleyman Ağa, Maçka bekçisinin oğlu Halil, kadımfendi kahvecibaşısı Mustafa, hazinedar-ı şehriyarî çırağı Arif, kadımfendinin çırağı Arif, sultanın emriyle gelen Hüseyin, teberdaran kethüdası çırağı Ömer, başağa çırağı Ali, bölükbaşı çırağı İsmail, efendi lalası çırağı Fazlı, hazinedar kadın çırağı Mehmed, Ahmed Bey validesi çırağı Uzun Ali, dördüncü kadın çırağı Halil, Gülhiz Kalfa çırağı Sadık, başkadın çırağı Ahmed (TSMA, D. 5483, vr. 2).

²⁹⁸ Şarap, bâde, mey anlamına gelmektedir (Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 588).

TABLO 3.1. Sultanın Hademelerine Verilen Aylık Maaş ve Yıllıklar

Tahsis Edilen Görevli	Aylık (Kuruş)	Yıllık (Kuruş)
Başğa	45	300
Başkapıgılamı	18	220
Üçüncü Ağa	14	140
Dördüncü Ağa	7,5	100
Beşinci Ağa	7,5	80
Orta Ağalar (Her birine)	7,5	60
Baltacılar kethüdası	12	150
Baltacılar bölükbaşısı	9	94
Baltacılar odabaşısı	22,5	66
Tahsis Edilen Görevli	Aylık (Kuruş)	Yıllık (Kuruş)
Baltacılar başeskişi	7	70
Diğer baltacılar (16 kişi)	6'şar kuruştan 96	62
Başkapıgılamı yedekçisi		20
Arabacıbaşı	15	66
İkinci Arabacı	10	56
Şatır	8	57
Araba seyisleri (İki kişi)	5'er kuruş 10 (1 kuruş zam)	20
Vekilharç Ağa	22,5	66
Aşçıbaşı	20	66
İkinci Aşçı	12	35
Perhizci	8	35
Kebabçı	8	25
Yahnici	8	25
Hamurcu	8	25
Kapancılar (İki kişi)	5'er kuruştan 10	25'er kuruş
Tablakarlar (6 kişi)	4'er kuruş	25'er kuruş
Pazara gidenler (İki kişi)	5'er kuruş	25'er kuruş
Kömürcüler (İki kişi)	5'er kuruş	25'er kuruş
Kandilci	6	35
Harem kapıcısı	6	35
Selamlık kapıcısı	6	35
Kilerci	5	35
Hoşafçı	5	35
Bahçivan	15	35
Bahçivan yamağı	5	15
Dolapçı	8	25
Külhancı	6	25
Tamirci	15	25
Hamamcı	5	
Yalı bahçivanları (İki kişi)	16	
Saraydar	5	
Yalı bekçisi	15	
Toplam	219	3.991

Hademelerin aylık ve yıllıkları yukarıdaki tabloda ayrıntıları verildiği gibiydi. Miktarlar hademelerin kıdemleri ile doğru orantılı olarak değişiklik gösteriyordu; buna

göre en yüksek maaş aylık 45 kuruşla sultanın başağasına verilirken ayda toplam 219, yılda da 3.991 kuruş ihсан verilmekteydi. Sultanın evlendiği yıla ait olan bu miktarlar daha sonraki iki yılda da değişiklik göstermemekle birlikte 1793 ve 1794 yıllarında, yalı bekçilerine 35'er, saraydara 30, hamamcı, yalı bahçıvanları ve üç adet su yolcularına da 25'er kuruş yıllık verildiği görülmektedir.²⁹⁹

b. Saraydaki Görevlilerin Aylık Tayinatları

Bu görevlilerin aylık maaşlarının dışında sultan ve eşi tarafından verilen aynı tayinatları da mevcuttu. İcra ettiği görevin büyüklüğüne göre değişen miktarlarda her ay şeker, sabun, kahve, yağmumu ve balmumu veriliyordu. Aşağıdaki tabloda görevlilerin ve bunlara tahsis edilen şeker, kahve ve çeşitli maddelerin ayrıntısı verilmektedir.

TABLO 3.2. Sultanın Hademelerine Verilen Aylık Tayinat

Tahsis Edilen Görevli	Şeker (Kıyye)	Sabun (Kıyye)	Yağmumu (Kıyye)	Balmumu (Kıyye)	Kahve (Kıyye)
Kethüda Bey		3	2	5	5
Başağa	4	4	5	3	5
Başkapıgılamı	1	2	3	1	5
Üçüncü Ağa	1	2	3	1	3
Acemiler		3	6		3
Teberdar Kethüdası		3	3	1	3
Teberdar Bölükbaşısı			2		2
Teberdar Odabaşısı		1	2,5		2
Teberdarlar		2	3		
Tahsis Edilen Görevli	Şeker (Kıyye)	Sabun (Kıyye)	Yağmumu (Kıyye)	Balmumu (Kıyye)	Kahve (Kıyye)
Vekilharç		2	2		2
Aşçılar		8	8		4
Arabacıbaşı			1,5		0,5
İkinci arabacı			1		
Şâtır			1		0,5
Araba seyisleri (İki kişi)		1	1		1
Harem kapıcısı		1	1		1
Selamlık kapıcısı		1	1		1
Kandilci		1	1		
Kömürçüler (İki kişi)		1	1		
Hoşafçı		1	2		
Matbah kilercisi		1	1		
Pazara giden (Bir kişi)		0,5	1		
Bahçıvan			1		
Dolapçı			1		
Hamamcı			1		
Tamirci			1		
Külhancı			1		
Toplam	6	37,5	26	10	35

²⁹⁹ TSMA, D. 5483, vr. 3, 12 Nisan-11 Mayıs 1793 (Ramazan 1207) vr. 5a, 25 Mart 1794 (22 Şaban 1208) vr. 5b, 14 Mart 1795 (22 Şaban 1209) vr. 6.

Tabloda görüldüğü gibi aylık toplam 6 kıyye şeker, 37,5 kıyye şeker, 26 kıyye yağmumu, 10 kıyye balmumu ve 35 kıyye de kahve verilmekteydi. Yağmumu her hademeye verilirken, şeker ve balmumu yalnızca kıdemce üstün olan hedemelere verilmekteydi.³⁰⁰

Harem dairesinde bulunan kalfaların da aylık kahve ve balmumu tayinatları vardı. Buna göre hazine ustaya aylık üç kıyye, daye ve çamaşırcı ustaya ikişer kıyye, çarşnigir, kahveci, ibrikdar, kutucu ve kilerci ustalara da birer kıyye kahve ve balmumu verilmekteydi.³⁰¹

Bu görevlilerin yine önemli bir kısmının aynî olmak üzere günlük ekmek tayinatları da vardı. Nân-ı Aziz denilen bu ekmek kaliteli bir ekmektir. Sultanın harem dairesine günlük yirmi dört adet ekmek verilirken, başağaya on dört, başkapıgulamına on iki, orta ağalara on altı, sultanın kethüdasına yirmi, teberdar kethüdası ve diğer teberdarlara otuz, harem ve selamlık kapıcılarına dörder, vekilharç ve masraf ağaya on dört, aşçılara yirmi iki, şatır, arabacı ve seyislere toplam on iki, tamirciye üç, yalı bahçıvanı, dolapçı ve külhancıya ikişer, saray bahçıvanına üç, harem kayıkçılarına sekiz, başağanın seyislerine de dört olmak üzere toplam 195 ekmek verilmekteydi.³⁰² Başağa, başkapıgulamı ve kethüda gibi bazı görevlilerin yalnız zikredilmelerine rağmen ekmek tahsisatlarının fazla olması onların da maiyetlerinde başka görevlilerin olmasındandı.

Bunun dışında her sene kasım ayının girmesiyle, başağaya altmış beş, başkapıgulamına kırk bir, üçüncü ağaya on beş, orta ağalara yirmi beş, baltacılar kethüdasına yirmi dokuz, baltacılar bölükbaşısına yirmi beş, baltacılar odabaşısına yirmi bir, diğer baltacılar kırk bir, şatır ve arabacılar toplam yirmi beş, vekilharca yirmi yedi buçuk, kilerciye on beş, harem ve selamlık kapıcılarına sekizer, aşçıbaşına yirmi, hoşafçı ve imamlara da on beşer kuruş olmak üzere toplam 418 kuruşluk kömür verilmekteydi.³⁰³

Harem ağalarının her sene ramazan ayında iftariyelik³⁰⁴, Kurban Bayramı'nda da "kurban akçesi" adıyla muayyen tahsisatları mevcuttu.³⁰⁵

³⁰⁰ TSMA, D. 5483, vr. 4a; TSMA, E. 247/128.

³⁰¹ TSMA, D. 5483, vr. 4b.

³⁰² TSMA, D. 5483, vr. 2.

³⁰³ TSMA, D. 5483 vr. 1b; 9 Aralık 1800 (21 Cemaziyelahir 1215), TSMA, E. 60/363.

³⁰⁴ Başağaya 390 kuruş iftariyelik verilirken, başkapıgulamına 100, üçüncü ağaya 60, Cevher Ağa'ya 50, Zinnûre, Tezer Ağa, Hamza, Sünbül, Şakir, Selman, Abdurrahman, Abdi, Mercan ve Kaid Ağalar'a da 40'ar kuruşluk iftariyelik verilmekteydi (22 Mart 1795–20 Nisan 1795/Ramazan 1209, TSMA, D. 5483, vr. 1).

³⁰⁵ Sultanın harem ağaları ve hademelerine verilen kurban akçesi tayinatının ayrıntıları şöyle idi: Başkapıgulamı ve üçüncü ağaya yirmişer, dördüncü ağaya on beş, Hacı Bekir ve Kenan Ağa'ya 15'er, bunlar dışındaki sekiz ağaya 10'ar kuruştan 80 kuruş, teberdarlar kethüdasına 20, bölükbaşı ve masraf

Sultan, bunların dışında yine görevlilere kıdemleriyle orantılı olarak elbise akçesi adıyla çeşitli ihsanlar da da bulunurdu.³⁰⁶ Sultan saraylarındaki görevlilere saray mutfağından günlük yemek verilmesi âdeti. Bu âdet muhtemelen Esmâ Sultan'ın sarayında da uygulanıyordu; ancak bu hususta arşiv araştırmaları esnasında herhangi bir kayda rastlanılmadı.

Sultan'ın kethüdası, Ramazan ve Kurban Bayramlarında sultan, annesi, eşi ve eşinin kız kardeşi ile kardeşi Gülhiz Kalfa ve harem dairesi halkından kıdemli bazı görevliler için iftariyelik hazırlardı. Sultan için hazırlanan iftar takımında iki adet Saksonya, sekiz adet İngiliz yapımı yaldızlı bardak, dört çeşit içecek, üç çeşit zeytin (elma, kırma ve terbiyeli), dört çeşit reçel, gömeci balı, üçer sepet pastırma, güden ve kaşkaval ile altı çeşit şehriye bulunmaktaydı. Sîneperver Kadınefendi ve Damat Hüseyin Paşa için hazırlanan iftar takımı da miktarları farklı olmakla birlikte hemen hemen aynıydı. Hüseyin Paşa'nın kızkardeşi Gülhiz Kalfa dışında hazinedar usta, başağa ve başkapı gulamı ile birlikte ikinci ve üçüncü ağalara da kıdemlerine göre değişen miktarlarda iftar takımı hazırlanmaktaydı. Daye kalfa, çamaşçı usta, çasnigir usta, ibrikdar usta, kutucu usta, kilerci usta ve kahveci ustaya da ikişer kâse reçel şekeri ile içecek şekeri verilmekteydi. İftariyelikleri hazırlayan kethüdaya ise reçel şekeri ile içecek olmak üzere toplam 1.366 kuruşluk iftariyelik verilmekteydi.³⁰⁷

Yine sultanın kethüdası Ramazan ve Kurban Bayramlarında meyve, şekerleme ve şükûfe tablaları ile bayram bohçası hazırlardı.³⁰⁸ Kurban Bayramı'nda ayrıca koç da verilmekteydi.³⁰⁹ Aşağıdaki tabloda sultan, annesi ve bazı hademelerine Ramazan Bayramı'nda verilen meyve, şekerleme ve şükûfe tertibatının ayrıntıları verilmektedir.

---

ağaya 15'er, teberdarlara 10'ar kuruştan 170 kuruş, imam, arabacıbaşı, ikinci arabacıbaşı, şâtır, harem suyolcusu, harem ve selamlık kapıcıları ve iki adet yalı bekçisine 10'ar, aşçıbaşına 15, aşçı kalfasına 10, on üç adet aşçı ve tablakarlara 7'şer kuruştan 91, kilerciye 10, hoşafçıya 8, pazarcıya 7, Hacı İbrahim sarayı çuhadarına ve saraydar kadıya 10'ar, araba seyislerine 5'er kuruştan 10, kömürcülere 5'er kuruştan 10, kandilciye 5, hamleciye 10, dolapçıya 7 kuruş olmak üzere toplam 684 kuruş verilmekteydi (7 Ekim 1802/9 Cemaziyelahir 1217, TSMA, E. 247/113).

³⁰⁶ Elbise akçesi ihsan edilen hademeler şunlardı: Ağalar imamı İsmail Efendi, Hoca Mustafa Efendi, aşçıbaşı İbrahim, ikinci aşçıbaşı Hacı Ömer, hamrcı İsmail, perhizci Hasan, yahnici Mustafa, kebabçı Hasan, karakullukçular (üç kişi), kilerci Ömer, hoşafçı Salih, kandilci Ömer, kömürcü İsmail, oduncu Ali (iki kişi), harem kapıcısı Mehmed Ağa, selamlık kapıcısı Musa Ağa, arabacıbaşı Halil Ağa, ikinci arabacı Mehmed, şâtır Mustafa, dolapçı Mihâl, külhancı Yorgi, bahçivan Mihâl, bahçivan yamağı Yani, tamirci Save, camcı zımmî (TSMA, D. 5483, vr. 2a).

³⁰⁷ TSMA, D. 5483, vr. 8.

³⁰⁸ TSMA, D. 5483, vr. 7-9.

³⁰⁹ Kurban Bayramı'nda sultana iki Mısır iki de Mihaliç, Sîneperver Kadınefendi'ye bir Mısır, iki Mihaliç, hazinedar usta, çamaşçı usta, çasnigir usta, kutucu usta, daye kalfa, ibrikdar usta, kilerci usta, kahveci usta, kadınefendinin orta kalfası Saide Kalfa, başağa, başkapıgulamı, üçüncü ağa, Cevher Ağa, kadınefendinin lalası İdris Ağa, altıncı Şebsefa Kadın, sultanın lalası Yunus Ağa ve darüsaade ağasına birer olmak üzere toplam 23 adet koç verilmekteydi (TSMA, D. 5483, vr. 7b).

TABLO 3.3. Ramazan Bayramı'nda Esmâ Sultan ve Hanehalkı İçin Hazırlanan Meyve, Şekerleme ve Şükûfe Tablaları

Verilen Kişi	Meyve (Sepet)	Şekerleme (Tabla)	Çiçek (Sahan)
Esmâ Sultan	50	10	20
Sîneperver Kadınefendi	30	6	15
Hazinedar Usta	15	4	6
Çamaşırçı Usta	10	1	3
Çaşnigir Usta	10	1	3
Kutucu Usta	10	1	3
Verilen Kişi	Meyve (Sepet)	Şekerleme (Tabla)	Çiçek (Sahan)
Kilerci Usta	10	1	3
İbrikdar Usta	10	1	3
Kahveci Usta	10	1	3
Daye Kalfa	10	1	3
Başâğa	15	4	6
Başkapıgılamı	10	1	3
Üçüncü ve Mabeynci Ağa	10	2	3
Efendi lalası Yunus Ağa	10	1	3

Yukarıdaki tabloda ayrıntıları verilen tayinat Kurban Bayramı'nda ve sultanın ile Sîneperver Kadınefendi'nin diğer saraylara nakillerinde de hazırlanmakta; ancak Kurban Bayramı'nda hazinedar usta ve başâğa dışındaki hademelere meyve sepeti verilmemektedir.³¹⁰

Sultan için hazırlanan bayram bohçasında ise şunlar bulunmaktaydı: Bir adet alâ astar, rızaî şal, donluk, altın işlemeli zincir bafa tâka, altın işlemeli beldar, iki adet altın işlemeli sevâi, bir adet sade beldar, iki adet sade sevâi, donluk çuka şalı (on zıra) ve bir adet üstüfe bohça. Tıpkı diğer tayinatlarda olduğu gibi Sîneperver Kadınefendi'ye, Damat Hüseyin Paşa'ya, kızkardeşi Gülhiz Hanım'a ve bazı kıdemli hademelere, kıdemleriyle orantılı olarak değişen miktar ve değerlerde hazırlanan bayram bohçasının maliyeti toplam 10.727 kuruş tutarındaydı.³¹¹

c. Sultanın Sarayında Bazı Hırsızlık ve Yangın Olayları

Yukarıda bahsedildiği gibi, saray kadınları ve sultanlar dolaylı alışveriş yaptıkları için bazen hizmetkârları tarafından aldatılabiliyorlardı. Ancak alışveriş dışında da cariyeler ve hizmetkârların hırsızlık yaptığı görülmektedir. Bunlar fark edildiği zaman ne çaldığı tespit edildikten sonra ödettirilerek işten atılır; hatta nadir olarak suçu sabit olan hizmetçilerin ölümüne bile ferman verilebilirdi.

³¹⁰ TSMA, D. 5483, vr. 7.

³¹¹ 12 Nisan 1793–11 Mayıs 1793 (Ramazan 1207), TSMA, D. 5483, vr. 9.

Esma Sultan'ın sarayında tespit edebildiğimiz ilk hırsızlık vakası, sultan evlendikten altı ay kadar sonra meydana geldi. Sultan, kaybolan sahanlarını çaldığını zannettiği kilerciyi kovmuş³¹² ancak daha sonra kilerci Sîneperver Kadınefendi'nin lalasına gelerek kendisinin suçlu olmadığını, sahanları birkaç defa Beyazıt'ta bulup satın aldığını belirterek, aşçıbaşını suçlamış ve yüzleştirilmelerini istemişti.³¹³ İncelemenin neticesinde aşçıbaşı suçlu bulundu. Öte yandan Sîneperver Kadınefendi düzenli yemek yapmadığı için zaten aşçıbaşından memnun değildi. Hademelerinden öğrendiği kadarıyla sultanın evlendiğinden beri doğru dürüst yemek yiyemediğini bazen kahvaltı ile geçiştirdiğini iddia ediyordu. Aylık 2.500 kuruş civarında mutfak masrafı olduğu halde yemek çıkmamasından aşçıbaşı ve vekilharçı sorumlu tutuyor ve kovulmalarını istiyordu. Sultan evleneli altı ay olmasına rağmen sarayından defalarca aşçı kovulduğu için de sultanın ayıplanmasından çekinen kadınefendi, konuyla artık Hüseyin Paşa'nın ilgilenmesini istiyordu. Vekilharç ile hırsızlık yaptığı sanılan aşçıbaşının kovulmasını emretti ve eğer bu durum tekrarlanırsa daha sert tedbirler alacağını ifade etti. Ayrıca kethüdadan bu yazıyı sultanın hademelerinin yanında açıkça okumasını istedi.

“Saadetlü kethüda bey huzurlarına selâm olunur. Hüdâ'ya emanet olasınız. Cevabım[a] merâm budur ki, malûmunuz olsun vekilharç ile aşçıbaşının bugün def olduğunu isterim. Evlâdım saraydan çikalı asla bir gün tabiatince taam yediği yok imiş. Bazı kere olur imiş ki kahvaltı ile geçinir imiş. Allah'tan reva mıdır ki, evlâdımın ayda dört kîse beş kîse masraf göre de bir kere gönlünce taam yemeye? Bu âna dek sabır eyledim. Lâkin elbette bugün vekilharç ile aşçıbaşını def eylediğiniz[i] isterim. Kaldı ki evlâdım sıhhat yedinde iken mazaallah! Harç gibi matbah bakırları[nı] aşçıbaşı Sultan Beyazıt'a götürmüş, fûruht etmiş cümlesi malûmundur. Her nerde kezzablar var ise evlâdımın matbahına gelmişler. Allah'tan bulsunlar! Kaldı ki sultan efendi saraydan çikalı altı ay içinde kaç defa aşçı kovuluyor. Bunların cümlesi sultan efendiye rezaletliktir. Bu defa ne sen karış ve ne başağa karışsın. Malûmunuz olsun paşa efendiye havale eyledim. Vekilharç ile aşçıbaşını paşa efendi korusun. Koruduğunuz vekilharçtan ve aşçıbaşından asla evlâdım rahat etmedi; öyle malûmunuz olsun. Vekilharca tenbih edesin evine gitsin otursun. İnşallah sultan efendiden birkaç paraya nizam veririm. Sonram size haberini ifade ederim. İki emekdarıdır deyu, yabana kalmasın deyu vekilharç eyledik bir işimize yaramadı. ‘Cem’an yekûn taamin düzelmediği vekilharçtandır’ deyu haber ediyorlar. Çünkü

³¹² “Saadetlü kethüdam huzurlarına selâm ederim. Hüdâ'ya emanet olasız. Benim kethüdam matbah kilercisini def edesiniz, istemem! Lâkin ben pek iyi mü'min adam bulup kilerci etmeyi isterim” (25 Mayıs 1793/16 Şevval 1207, TSMA, E. 197/130).

³¹³ 2 Haziran 1793 (22 Şevval 1207), TSMA, E. 99/4.

vekilharçlık başaramam deyu haber ettiydi. Biz ânı kapıçukadarlığından çıkarmaz idik. Kaldıki, vekilharç olan vekilharçlığı icra etsin, matbah harcına vekilharç karışsın, aşçıbaşya ve cümle aşçılara vekilharç karışsın başağa[nın] karışmasın[ı] istemem. Vekilharçtan gayrı kimse[nin] karışmasın[a] iznim yoktur. Şim[di]den gayrı bir taksirat olur ise yeniden konacak vekilharca ben edeceğimi bilirim. Masraf olan masraflığını icra etsin, baltacıardan kethüda olan kethüdalığı icra etsin, bölükbaşı olan bölükbaşılığı icra etsin. Eğer masraf olan ziyade matbah mesârifi yazar ise kethüda bey karışsın. Her ne ki akçe tarafından ziyade masraf olur ise kethüda bey[in] karışmasına iznim vardır. Bu yazılan şeyin cümlesini âşikâre okuyup cümlesine işittiresiniz.”³¹⁴

Burada da görüldüğü gibi Sîneperver Kadınefendi sultanın kethüdası dışında hademelerinden memnun değildi. Nitekim bir hırsızlık olayı da sultanın arabacısı tarafından gerçekleştirildi. Ali adındaki sürücü kethüda tarafından sorgulanarak hırsızlığı itiraf ettirildi ve çaldığı eşyaların listesi sultana sunuldu. Buna göre, saltanat arabasının gümüş merdivenleri, ecram denilen döşemeliklerin şerit ve saçakları yine şerit ve saçaklarıyla beraber beş adet ihram, bir adet gümüş ayna ve kırk tane sahan çalınmıştı. Döşemeliklerin şerit ve saçaklarıyla, dört adet sahanı geri getiren sürücü Ali, 2.231,5 kuruşluk yani sultanın sarayının bir aylık mutfak masrafı kadar eşyasını çalmıştı. Sultan, bir yıl önce kaybolan gümüş el aynasını da onun çalmış olabileceğinden şüpheleniyordu ki listede görüldüğü gibi tahmininde yanılmamıştı. Tespit edilen miktarın abracıdan tahsil edilerek kovulmasını ve yerine “genç ve keskin” bir sürücü alınmasını emretti.³¹⁵ Ancak sürücü Ali’nin sultandan 1.150 kuruş alacağı vardı ve hesaptan düşüldüğünde kalan 1.081,5 kuruş yerine yaldızlı bir araba vermeyi teklif etti. Ancak sultanın bunu kabul etmemesi üzerine kalan parayı gönderdi.³¹⁶

Hırsızlık isnadları her zaman açık bir delile dayandırılmıyor; bazen sultanın ve annesinin kanaat ve duyguları da yeterli olabiliyordu. Nitekim sultanın cariyelerinden Şemsisabah Kalfa’nın işten çıkarılması da bu türden bir suçlamaydı. Çırac edilmesinin sebebini soran kethüdaya Esmâ Sultan şöyle cevap verdi:

“Saadetlü Kethüdam huzurlarına selâm olunur. Hüda’ya emanet olasın. Kethüdam cevabınız vusûl, tahririniz malûm olmuştur. Şemsisabah’ı niçün çirak ettiğimin hâsılı bu ki malıma hıyanetliği olmakla aslı faslı hırsız malûmdur. Sual edip Allah göstermesin dünyada bir ben kalsam, bir o kalsa bana öyle adam kat’an lazım değildir ve eşyası sonra

³¹⁴ TSMA, E. 99/48.

³¹⁵ TSMA, E. 197/1967; E. 99/117; E. 99/135; E. 99/136.

³¹⁶ 24 Ağustos 1804 (17 Cemaziyevvel 1219), TSMA, E. 247/86.

tarafınıza irsal olunacağı ve tarafınızdan kethüdam bir kalfa hazırlanacaktır. Öyle emrim olmakla işte kethüdam böylece malûmunuz oldukda hemvare Hakk'a emanet olasin.”³¹⁷ Esmâ Sultan daha sonra Şemsisabah'ın kürkü, mücevherleri, şalları, çekmecesini ile beraber gümüşlükleri ve nakit parasının kendisine gönderilmesini, geri kalan eşyasının ise satılmasını ve borcunun ödenmesini istedi.³¹⁸ Görüldüğü üzere diğer hırsızlık olaylarında sorgulanıp itiraf ettirildikten sonra ceza verilirken, bu vak'ada herhangi bir delil olmaksızın sultan hırsızlık isnadıyla kalfayı işten çıkardığı gibi bütün malına da el koymuştu.

Esmâ Sultan'ın hanehalkı içerisinde en şiddetli cezaya çarptırılan Pesend isimli bir cariyesiydi. Sultan'ın Divanyolu'nda bulunan sarayında yangın çıkmış ve aynı zamanda bazı eşyaları çalınmıştı. Diğer hizmetlilerinden öğrendiği kadarıyla suçlu, biri aşçı diğeri şamdancı olmak üzere iki cariyesiydi. Sultan, sorgulanmaları için bu cariyeleleri derhal kethüdasına göndererek işkence ile suçun itiraf ettirilmesini istedi.

“Saadetlü kethüdam huzurlarına selâm olunur. Heman Hüda'ya emanet olasız. Benim kethüdam malûmunuzdur geçenlerde İstanbul'daki sarayında ihrak olmuş idi. İşittim, o günden beridir neden oldu deyu düziye araştırıyor idim. Şimdi işte tarassuh ettirdim. Benim kethüdam meğer benim cariyelerimden iki kız hem hırsızlık şeyler çalmışlar, hem bu ihrak zuhur ettiği onlardan deyu mesmum oldukda bugün ba'dehu kethüdam o iki kâfir kızları bir baltacı ile tarafınıza irsal edeceğim. Benim kethüdam sana emrim böyledir ki bu iki kızları göreyim seni kethüdam şer'i üzere pek ziyadesiyle şöyle ki pek sıkıya koyup eziyet ettiresiz, böylecedir emrim. Size dahi birlik kimi vardır? Bir küçük harem ağası dahi beraber irsal olunmuştur. Bu Arap yalnız hırsızlık ile mi birlik olmuş yoksam yangın ettikleri vakitte birlik midir bu kızlar ile? Sana havale ettim, göreyim sizi benim kethüdam Allah ve resul aşkına bugün eziyet ettiresin. Elbette cariye şimdi matlûb ederim ve kaldı ki, tarafımızdan kethüdam mahsusen kalfa göndereyim size gine ağızdan anatsınlar. Mademki kâfirler canıma ve malıma kast edecekler idi Allah heman yoluna getirsin. Tamam, artık siz kethüdam yalıda mı münasip görürsünüz yoksam İstanbul'daki hanenize mi gönderip eziyet ettirirsiniz, nasıl münasib ise orada eziyet olsun. Gine haber isterim. Malûmun oldukda kethüdam Hüda'ya emanet olasin. Âmin!”³¹⁹

Kethüdamın sorgulaması neticesinde Pesend isimli cariyelelelele suçlu bulunması üzerine Esmâ Sultan, cariyelelelele çaldığı eşyaları nereye sakladığının öğrenilip hemen vakit geçirmeden boğdurulmasını istedi. Diğerlelelelelele ise şimdilik bekletilmesini onlar

³¹⁷ TSMA, E. 60/197.

³¹⁸ TSMA, E. 60/198; E. 60/174. Satılan eşyalar toplam 5.188,5 kuruş (10 kese 188,5 kuruş) tutmuştu (TSMA, E. 60/194).

³¹⁹ TSMA, E. 197/1972.

hakkındaki kararını daha sonra bildireceğini belirtti. Burada olduğu gibi sultan, boğdurulmasına doğrudan emir verebiliyordu; bundan dolayı kimseye karşı sorumlu değildi. Cariyesi olduğu için üzerinde her türlü tasarruf hakkı vardı.

“Saadetli kethüdam huzurlarına mahsusen selam olunur. Hemvâre Hüda’ya emanet olasız. Benim kethüdam cevabınız[ın] tarafıma vusulünde kızlar için cümle yazdığınız mefhum malûm olmuştur. Böyle hıyanet, mel’un cariyeyi yaşatıp ne olacak? Heman benim kethüdam iznim vardır Pesend’i bu gece mi olur yahut yarınki gün mü olur o kâfir hıyanet Pesend’i heman boğdurtasız. Kethüdam devletlü validem hazretlerinin dahi emr-i şerifleri böyledir. Heman bugün yahut yarınki gün erkenden iznim vardır heman Pesend’i boğdurtasız. Heman cenâb-ı Hakk Tealâ bundan gayrı bir dahi bu misillü şeyler göstermesin. Böyle hıyanet kâfiri elbette Rabbim böyle yoluna getirir benim kethüdam ve kaldı ki, cezbî karar ile Sadullah şimdilik onların ikisi tarafınızda dursunlar. Sonra ne gûne [karar] eder isem bakayım benim kethüdam tarafınıza haberini ifade ederim ve kaldı ki, kefere bahçıvan ile o uşağa elbette, elbette onlara da bir nizam veririm. Benim kethüdam emrim size böyle malum oldukda bu cevabın karşılığı[nı] isterim. Benim kethüdam heman Hüda’ya emanet ve kaldı ki, o mel’un hıyanet kâfir Pesend’e sual edesiz; Hoşpesend isminde bir cariyemin iki yüz doksan kuruşu kayboldu, bunu dahi o mudur alan? Daha hiçbir yerde hırsız var mıdır, eziyet edip haberini isterim benim kethüdam ve kaldı ki, aldığı şeyleri ne yaptı? Şehirde çok oturmadı bu kâfir mel’un, şehirde bir kimsede emanet duruyor ne yaptı bunları? Eziyet edip sualini alıp heman öyle boğdurtasın benim kethüdam. Hüda’ya emanet olasız.”³²⁰

Kethüda sorgulamanın sonucundan Sîneperver Kadınefendi’yi de haberdar etmiş; sultanın da belirttiği gibi kadınefendi de aynı cezayı uygun görmüştü. Kethüdaya yazdığı cevapta “o kızı şim[di]den sonra yaşatmak olmaz, böyle hıyanet adama merhamet olmaz” gibi ifadelerle öldürülmesine hükmetmiş;³²¹ ancak sultanın kararının beklenmesini istemişti. Yukarıda görüldüğü üzere cariyesinin boğdurulmasına hükmederken Esmâ Sultan annesinin desteğini ifade etmişti.

Kararın uygulandığını yine sultanın kethüdasına yazdıklarından öğreniyoruz. “Saadetli kethüdam huzurlarına selâm olunur. Hakk’a emanet olasız. Kethüdam cevabınız vusulünde Pesend için cümle yazdığınız malûmum olmuştur. Emrim üzere bu gün o kızı boğdurduğunuz malûmum olmuştur; münasib oldu... Heman Cenâb-ı Hakk Tealâ bu misillü şeyleri bir daha göstermesin.” Kadınefendi de kararın uygulanmasına karşılık

³²⁰ TSMA, E. 197/1971.

³²¹ TSMA, E. 197/1968.

sultaninkine nazaran daha yumuşak bir cevap verdi. “Saadetlü kethüda bey huzurlarına selâm ederim. Hüda’ya emanet olasınız. Cevabınız vusulünde Pesend nam cariye için tahririniz malûm oldu. Hak Tealâ hazretleri evlâtlarımın ömürlerine bereket versin. Keşke böyle işler etmeseler de böyle kazaya uğramasalar; amma ne yapalım şeytan ağusu taklîbi böyle imiş.”

Esmâ Sultan’ın böyle bir cezayı uygun görmesinin nedeni, kendisinin yazdığı gibi ‘canına ve malına’ kasıt olarak algılamasıydı.

Dördüncü Bölüm

ESMA SULTAN'IN DEVLET İŞLERİNE MÜDAHALELERİ VE KİŞİLİĞİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ

1. Giyimi, Kır Gezintileri ve Hakkındaki Bazı Dedikodular

Hüseyin Paşa vefat ettiğinde 25 yaşında olan Esmâ Sultan bir daha evlenmedi ve hayatının geri kalanını siyasete karışmak dışında cariyeleriyle gezinti yaparak ve eğlenerek geçirdi. Giyimine çok önem verirdi; giysi ve aksesuar giderleri masraf defterlerindeki en önemli gider kalemlerindendi.³²² Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in anlattığına göre II. Mahmud devrine kadar saray kadınları pek dışarı çıkmadıklarından çoğunun feracesi bile yoktu ve yaşmak bağlamayı da bilmiyorlardı. Saray kadınları arasında ferace kullanmayı bilenler daha ziyade Esmâ Sultan'ın sarayından gelen cariyelerdi ve giyim, süslenme konusunda kadınlara öncülük ediyorlardı. Çünkü Esmâ Sultan sık sık cariyeleriyle birlikte kır gezintilerine çıkar; kendisi giyindiği gibi cariyelerini de aynı güzellikte giyindirirdi.³²³ Hatta sultanın kıyafetleri sadece saray kadınları arasında değil İstanbul hanımları arasında da moda olurdu. Bu serbest tavırları halk nezdinde bazı dedikodulara yol açtığından dolayı Esmâ Sultan mesire yerlerine giderken yol üzerindeki bostancılara, yeniçeri ve karakullukçulara bol bol bahşiş ve atıyyeler ihsan ederek âdeta onlara sus payı verirdi.³²⁴

Yetmiş iki yıl yaşayan Esmâ Sultan, hayatının son yıllarında bile allık, sürme ve rastığını eksik etmemişti. Mesire yerlerinde gezerken, cariyeleri, “Sultanım şu kalyoncu şehbazı, şu zabtiye neferi, şu muhallebici civanı size bakıyor!” dediklerinde sultan “Hay çapkın hay!” diyerek tebessüm edermiş.³²⁵

Nahid Sırrı Örik, I. Abdülhamid devrinde yaşadığını tahmin ettiği bir vezirin eşine

³²² Masraf defterleri için ilgili kısma bkz.

³²³ Miss Julia Pardoe, sultanın evlatlığı Nazif Hanım'ın kıyafetini şöyle tarif etmiştir. Sarı çiçekli uçuk mavi keten bir şalvar ile beyaz çizgili, pembe ham ipek biyeleri olan açık yeşil bir entari giymişti. Üzerinde Parisli bir modacı tarafından yapılan bordo, kahverengi satenden, kalın kapitoneli ve elmas düğmeli yenleri olan bir yelek vardı. Ayrıca Nazif Hanım ve diğer cariyeler iki kaşı arasına yapışkanlı bir bezden yapılmış, hilal ve yıldız yapıştırmışlardı (Miss Julia Pardoe, *a.g.e.*, s. 175–176).

³²⁴ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *a.g.e.*, s. 333-334.

³²⁵ Koçu, *a.g.e.*, X, 5309.

cariye olarak satılan büyük ninesi Sabure Hanım'dan³²⁶ aktardığına göre, "Süs ve seyrâna çok düşkün olan Esmâ Sultan, bilhassa körpe delikanlılara bayılırmış. Adamları şehirde semt semt dolaşır; en çok taşralardan gelenlerin devam ettikleri kahveleri gezer; yakışıklı ve kimsesiz delikanlılarla tanışır; sonra çeşitli hilelerle bu delikanlıların elleri, ayakları, gözleri bağlanır ve sultanın Divanyolu'ndaki sarayına, Eyüp yalısına, Çamlıca köşküne getirirlermiş. Sultan delikanlıların her biriyle bir müddet gönül eğlendirir; sonra onları 'esrarına vakıf' kalfalarına hediye eder ve bunların ellerinde biçare gençlerin posaları çıkarmış. Delikanlılar ecelleriyle bir türlü ölemedikleri takdirde artık zehirle öldürürlermiş. Cesetleri gizlice çıkarılır; ücra mezarlara götürülüp gömülürmüş. Bir gün bu yapılanlar anlaşılmiş ve dedikodular her tarafta söylenir olmuş."³²⁷ İstanbul halkının, saray kadınlarını mesire yerlerinde görmeye pek alışkın olmadıkları bir dönemde dedikoduların çıkması olası görünmekle birlikte, sultanın adamlarının hem kimsesiz hem de yakışıklı delikanlıları aramaya çıkması, sarayda yapılan muamelelerle ölmesinin beklenmesi gibi ifadeler biraz abartı gibi görünmektedir.

Esmâ Sultan hakkındaki söylentiler bu kadarla kalmıyor. Anlatılanlara göre sultan, güzel cariyelerinden birini sokağa gönderir; kız, kaş, göz, gamze, mendil işmarlarıyla kayıkçı, hamal, manav takımından birini peşine takar; Eyüp'teki yalının bahçesine getirir; genç gaflet edip adımını içeriye atar atmaz sultanın adamları: 'İrz ehli hatunun peşine düşer, bre uygunsuz yaramaz' diyerek üstüne çulllanır; kıyasıya döverlerdi. Bu dayak sahnesini seyreden Esmâ Sultan, gencin ayaklarına kapanarak af dilemesinden zevk duyardı.³²⁸ Yine böyle bir dedikodu sultanın sarayında bulunan ve onu gören Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın eşi Melek Hanım tarafından anlatılmaktadır: Esmâ Sultan bir gün kırdı dolaşırken hoş bir köylü genci görmüş ve saraya çağırılmış. Dedikoduya göre sultan, saraya aldığı bu genci bir müddet gönül eğlendirdikten sonra öldürtmüştü.³²⁹ Bu anlatımda da Esmâ Sultan, masum bir insanın dayak yemesini izlemekten hoşlanan sadist ruhlu bir insan gibi resmedilmektedir. Bu dedikoduların doğruluğunu veya yanlışlığını tespit etmemiz mümkün değildir. Ancak farklı ağızlardan benzer olayların anlatılması, şahsiyetiyle ilgili bazı soru işaretleri yaratmakla birlikte ifadelerde mübalağanın ve yakıştırmaların olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

³²⁶ Nahid Sırrı Örik, bu vezirin ismini bilmediğini ancak, öldükten sonra yalnız kalan eşinin cariye satıcılığına başladığını ve bir Çerkez kızı olan babaannesinin küçük yaşta onun tarafından satın alınarak Hacı Kamil Paşa'ya satıldığını yazmaktadır. Anlattığına göre Sabure Hanım, en iyi II. Mahmud döneminde hatırlamaktaydı (N. S. Örik, *a.g.e.*, s. 7 vd.).

³²⁷ N. S. Örik, *a.g.e.*, s. 13-14.

³²⁸ R. E. Koçu, *a.g.m.*, X, 5307.

³²⁹ Melek Hanım, *a.g.e.*, s. 25.

Reşat Ekrem Koçu, sultanın bu eğiliminin doğruluğuna inanmış olacak ki, Esmâ Sultan'ın delikanlılara olan düşkünlüğünde, eşi Hüseyin Paşa'nın genç kalyonculardan kurduğu merasim takımının tesiri olduğunu yazmıştır.³³⁰

Esmâ Sultan'ın çocukluğundan beri haremdeki dairesinde çengi ve köçeklerden oluşan bir oyuncu takımının olduğu daha önce zikredilmişti. Sultan, evlendikten sonra da sarayında böyle bir sâzende ve hânende takımı bulundurmaktaydı. Miss Julia Pardoe sultanın sarayının önünden geçerken her zaman çalgı sesleri duyulduğunu, maiyetindeki cariyelerin iyi bir musiki eğitimi aldıklarını yazar.³³¹ Hatta bu saz takımının İstanbul'da tek olduğu ifade ve iddia edilir.³³² Sarayında yetişen hânende ve cariyelerden, II. Mahmud'un kadınları arasında yer alan Hüsnümelek³³³ ve Âdile Sultan'ın annesi Zernigâr³³⁴ gibi padişahların kadınefendiliğine kadar yükselebilenler mevcuttu. Bir seferinde II. Mahmud, sultanın sarayında iken yine bir eğlence esnasında gitara benzer bir müzik aleti çalarken gördüğü³³⁵ sultanın evletliği Nazif Hanım'ı istemiş ancak her seferinde reddedilmişti.³³⁶ Nazif Hanım'ın davetlisi olarak saraya giren Melek Hanım cariyelerin oyunlarına tanık olmuş; hatta Esmâ Sultan'ın isteğiyle oynamıştı. Hatıralarında sultanın sarayındaki köçekler hakkında da bazı dedikodulara yer veren Melek Hanım, sayıları on civarında olan bu Rum delikanlılarının saçlarının ve sakallarının kestirilerek, sürme çektirildiğini ve sultanın huzurunda oynattırıldığını; ancak II. Mahmud'un bundan hoşlanmayarak köçekleri öldürttüğünü rivayeten yazar.³³⁷ Melek Hanım'ın ifadelerinden bu delikanlıların zorla saçlarının kesildiği ve kadın gibi oynatıldığı gibi bir anlam çıkıyor; fakat o dönemde hatta

³³⁰ R. E. Koçu, *a.g.m.*, X, 5308-5309.

³³¹ Miss Pardoe'nin tanıttığı cariyelerden bir tanesi de sultanın kâtibesi Firuze'dir. Firuze güzel yazı yazmasının yanında, iyi bir şairdi. Hatta Miss Pardoe, onun şiirlerinden bir tanesini Fransızca'ya çevirtip, bestelenmesini sağlamıştı. Çeşitli müzik aletlerini çalmayı bilen cariyeler hem Firuze Hanım'ın şiirlerini hem de II. Mahmud'un şarkılarını söylemişlerdi (Miss Julia Pardoe, *a.g.e.*, s. 180).

³³² Necdet Sakaoğlu, "Esmâ Sultan (Küçük)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, 208.

³³³ Hüsnümelek Esmâ Sultan'ın oyuncu cariyelerinden olup, II. Mahmud'un beğenmesi üzerine ona hediye etmişti. Başıkballığe yükselen Hüsnümelek Kadın için, II. Mahmud, "Hüsnümelek bir peridir, cümlesinin dilberidir" şeklinde bir şarkı bestelemişti (Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 127).

³³⁴ Esmâ Sultan'ın sarayında yetişen Zernigâr, sultan tarafından II. Mahmud'a takdim edilmişti. Dördüncü ikbal iken Âdile Sultan'ı dünyaya getirmesiyle yedinci kadınefendiliğe yükseldi (Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s. 126).

³³⁵ Melek Hanım, *a.g.e.*, s. 22.

³³⁶ Padişah, ilk red cevabını çok ciddiye almamış, bir yıl boyunca hediyeler göndererek Nazif Hanım'ın (Miss Pardoe evlatlığın adını Nazif olarak vermektedir) gönlünü kazanmaya çalışmış ancak ikinci seferde de red cevabı alınca onu, böyle bir harekete Esmâ Sultan'ın ittiğini düşünerek sultanı suçlamış ve onu görmeden konağı terk etmiş. Aslında Esmâ Sultan da evlatlığını ikna etmeye çalışmış ancak başarılı olamamış. Üç hafta sonra Nazif Hanım'ı affettiğini belirterek tekrar sultanın yalısına giden padişah yine reddedilmiş (Miss Julia Pardoe, *a.g.e.*, s. 176-177). Hanım'ın yazdığına göre Nazif Hanım'ı, üç dört gün eğlenip daha sonra ilgilenmeyeceği düşüncesiyle Esmâ Sultan II. Mahmud'a vermek istememişti. Nazif Hanım'ın reddetmesinin nedeni ise bir Rum delikanlısına aşık olmasıydı (Melek Hanım, *a.g.e.*, s. 22 vd.)

³³⁷ Melek Hanım'ın kitabında sultanın evlatlığının ismi Nazif olarak verilmiş, çeviren Nesibe olabileceğine dair bir not düşmüştür (Melek Hanım, *a.g.e.*, s. 22-24).

daha öncesinde köçek adı verilen ve daha ziyade Rum, Yahudi ve Kıptî'lerden oluşan erkek dansçıların varlığı bilinmektedir. Bunlar usul itibariyle kadın kıyafetleri giyerek dans ederlerdi. Belirli eğlence yerlerinde oynadıkları gibi, düğünlere veya eğlenmek maksadıyla konaklara da çağrılırlardı.³³⁸ Dolayısıyla Melek Hanım'ın ifadeleri biraz mübalağalıdır. II. Mahmud'un bunları öldürttüğüne ilişkin rivayetler doğru ise sultanın, sarayında köçeklerin olmasından duyduğu rahatsızlıktan olabilir.

Esma Sultan'ın davetlisi olarak Tırnakçı Yalısı'na giden Miss Julia Pardoe hatıralarında, sultanın cariyeleri hakkında da ilginç ayrıntılar vermektedir. Harem dairesindeki odalardan birinde, raks ederken ayak bileğini burkan on üç-on dört yaşlarında bir cariye görür. Cariye bir bebeğe mama vermektedir. Yanındakilerin anlattığına göre, bebeğin annesi eşini kaybettikten sonra iki kez daha evlenmiş; ancak onların da ölmesi nedeniyle çaresiz kalan kadın, Esma Sultan'ın çocuklara olan düşkünlüğünü bildiğinden sarayında çalışmak üzere ondan yardım istemişti. Sultan da, tıpkı kadının düşündüğü gibi yapmış ve annesiyle beraber bebeği satın almıştı. Esma Sultan, evlatlığı Nazif Hanım'ı da henüz birkaç aylıkken annesiyle birlikte satın almıştı. Annesi henüz bebekken ölen Nazif Hanım, çok iyi yetiştirilmişti.³³⁹ Çağatay Uluçay'ın belirttiğine göre Esma Sultan'ın Hüseyin Paşa ile yaptığı evlilikten Hayriye ve Safiye adlarında iki kızı olmuştu.³⁴⁰ Tüm araştırmalarımıza rağmen çocuklar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadı. Ancak Esma Sultan'ın sarayında davetli olarak bulunan Melek Hanım ve Miss Pardoe'nin yalnızca evlatlığı Nazif Hanım'dan bahsetmelerinden, sultanın kızlarının daha önce vefat ettiği tahmin edilebilir.

Dönemin tanıklarının anlattıklarına inanmak gerekirse Esma Sultan eşinin ölümünden sonra renkli bir hayat yaşamış; hatta bu yaşantısı çeşitli dedikoduların çıkmasına sebep olmuş; yine anlatılanlara bakılırsa dedikodulara pek aldırmaz olmayarak vefatına kadar aynı hayat tarzını sürdürmüştü.

2. Esma Sultan'ın Devlet İşlerine Yaptığı Müdahaleler

Esma Sultan'ı diğer sultanlardan ayıran en önemli özelliklerinden birisi sarayında siyasetten uzak bir hayat sürmek yerine devlet işlerine müdahale etmesidir. III. Selim'in tahttan indirilmesini isteyen Kabakçı isyanında annesi Sîneperver Kadınefendi ile birlikte etkili olmuş;³⁴¹ II. Mahmud tahta geçtikten sonra, kardeşi IV. Mustafa'yı tekrar tahta

³³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Z. Pakalın, *a.g.e.*, II, 299-300.

³³⁹ M. J. Pardoe, *a.g.e.*, s. 175, 179.

³⁴⁰ Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 112.

³⁴¹ Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 112.

geçirmek için çalışmış; Sultan Mustafa öldürüldükten sonra bile II. Mahmud'un saltanatına karşı ortaya çıkan oluşumlarla irtibata geçmekten geri durmamıştı. Ayrıca sultan ve adamları çeşitli görev ve maaş atamaları hususunda da devlet işlerine müdahale ediyorlardı.

17 Mayıs 1807'de Esmâ Sultan'ın istediği gibi kardeşi IV. Mustafa padişah oldu. Ancak saltanatı çok uzun sürmedi. 16 Temmuz 1808'de Rusçuk ayarı Alemdar Mustafa Paşa, Sultan Mustafa'yı tahttan indirmek üzere İstanbul'a geldi. Askerleriyle beraber Topkapı Sarayı'na giden Alemdar'ın maksadı III. Selim'i tekrar tahta oturtmaktı. Sultan Selim'in gelmesini beklerken onun ihrama sarılı nâşî getirilip paşanın önüne koyulunca çareyi Şehzade Mahmud'u tahta oturtmakta buldu. 28 Temmuz 1808'de II. Mahmud'un padişah olmasıyla sadaret mührü de Alemdar Mustafa Paşa'ya verildi.³⁴²

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in öldürülmesinde parmağı olanlar ve IV. Mustafa taraftarları hakkında bazı tedbirler alınması için padişaha bir takrir sundu. Takrirden dikkatimizi çeken nokta Sultan Mustafa'nın annesi Sîneperver Valide Sultan ve beraberindeki harem halkının eski saraya nakledilmelerini ve burada kızı Esmâ Sultan'la ve dışarıyla temasının kesilmesini; Esmâ ve Hibetullah Sultanların da dışarıyla haberleşmemesine dikkat edilmesini istemesiydi. "Sultan Mustafa Hazretlerinin ve sair o makule harem kurenâsı eski saraya nakli buyrulmamış ise nakil buyrulup, eski sarayda taşralu ile ve kerimesiyle muhabere edememesi ve bir mahalle tezkire göndermemesi için gayetü'l-gaye dikkat ve muhafaza olunmaları eski saray ağasına, darüsaade ağası muhkem tenbih ve te'kîd etmesi için ağa-yı müşârünileyh kullarına taraf-ı hümayûnlarından emr u ferman buyrulması ve Esmâ Sultan, Hibetullah Sultan hazerâtının kimesne ile tezkire ve haberleşmemesi için velinimetim valide sultan efendimiz tarafından muhkem emir ve tenbih buyrulup taşralu ile muhabere edememeleri zabıtasına gayet ihtimam buyrulması..."³⁴³

II. Mahmud'un tedbir olarak öldürttüğü IV. Mustafa'nın yakın adamlarının arasında Sîneperver Valide Sultan'ın kahvecibaşısı Abdurrahman Efendi'nin de bulunuyor olması Sîneperver'in III. Selim'in indirilmesinde rol oynadığı şeklindeki Çağatay Uluçay'ın görüşünü destekleyen bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ayrıca III. Selim'in öldürülmesinde etkisi olduğu tahmin edilen on kadar kadın da boğduruldu.³⁴⁴ Ancak ilgili

³⁴² E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 88.

³⁴³ Tahsin Öz, "Selim III, Mustafa IV ve Mahmud II Zamanlarına Ait Birkaç Vesika", *Tarih Vesikalari Dergisi*, S. 1, s. 20-22.

³⁴⁴ Georg Oğlukyan, *1806-1810 İsyânları III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, (tercüme ve notlar Hrand D. Andreasyan), İÜEF Yayınları, İstanbul 1972, s. 35.

kısımda da belirtildiği gibi, II. Mahmud, Sîneperver Kadınefendi'yi Eski Saray'a naklettirmedi. Bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa kendisine bir takrir daha verdi. Takrirden belirttiğine göre şeyhülislâm kendisine, Esmâ Sultan'ın ve adamlarının IV. Mustafa'yı tekrar tahta geçirmek için yaptığı faaliyetleri konu alan bir takrir göndermişti. Sultanın adamları bu niyetlerini etrafta açıkça ifade ediyorlardı. Bunun için de yeniçerilerle işbirliği halindeydiler. Hatta Esmâ Sultan bizzat kendisi bir yeniçeri zabitiyle görüşmüştü. Bundan dolayı sultan II. Mahmud'un saltanatı için büyük tehdit oluşturuyordu ve âcilen bu konuda tedbir alınması gerekiyordu. Şeyhülislamın takriri dışında kendi duyularını da padişaha ifade eden Alemdar Mustafa Paşa'nın belirttiğine göre, IV. Mustafa geceleri haremde gizlice annesi Sîneperver Kadınefendi ile buluşuyordu. Daha önce de valide sultan ve harem halkının Eski Saray'a nakledilmeleri konusunda uyarıcı sadrazam bu görüşünün isabetine bir delil olarak bu bilgiyi padişaha arz etmişti. "...El-hâletü-hâzihi kâffe-i kibâr ve sigârın akdem-i efkârı mahzûziyet-i zât-ı meali-simât-ı mülûkâneleri olmakdan nâşi bu defa semâhatlü şeyhülislam efendi dâîleri hayırhâhan-ı ulemânın ifadelerini mübeyyin ve kendi mütâlâ-yı sâdikanelerini mutazammın taraf-ı çâkeriye mahsus bir kıt'a tezkire gönderdiklerine binaen, maruz-ı huzûr-ı cihandârieleri kılınmağla lede'l-mütalaa keyfiyet muhat-ı ilm-i dakâyık-şumûl-i şâhâneleri buyrulur. Alimallahu Teâlâ gûnâ gûn akvâl-i muzırra işidilmekte olduğundan cümlemiz bu bâbda muzdarib olub bî edeblik olmamak için arz ve inhâya cesaret olunamayarak, ez-cümle hüdâvendigar-ı sâbık hazretlerinin oldukları dairenin bir tarafında sagîr kapu olduğundan gecelerde tebdîlen valideleriyle çıkub dâhil-i harem-i hümâyûnda keşt ü güzâr ederler imiş. Kaldı ki müşârunileyh şeyhülislam efendi dâîlerinin tezkirelerinde münderic müteallikat hususu dahi devletlü ismetlü Esmâ Sultan-ı aliyetü's-şân hazretlerine dair olub şöyle ki: Hüdâvendigar-ı sâbık müşârunileyhe kemaliyle merbut ve muine olduklarından gerek kendisi ve gerek etraf ve müteallikatı mismağ ve ezhân-ı avâmı tahdîş için bazen tarafgîr ittihaz ettiği mahallere 'biz karîben Sultan Mustafa'yı cülûs ettireceğiz' diyerek haberler irsaliyle ilka-yı mekârihten hâlî olmayub, hatta geçende tebdîlen koçuyla³⁴⁵ Balat tarafından geçerken kulluk çorbacısını çağırıp, beş on dakika sohbet eylediği müstağni-i beyandır. Her ne kadar tohm-ı fesad ekseler saye-i şâhânelerinde himem-i kudsiyye-i mülûkâneleriyle korkulacak bir neticeyi vermeyub hadşe-i zihni müceb olamaz ise dahi erâcif ve havadisın teksîrine bâdî ve taraf-ı çâkerîden kat'-ı erâcif için eksiksiz siyaset ve

³⁴⁵ Koçu, daha ziyade saray kadınlarının kullandığı, etrafı kafesli bir çeşit araba. Thomas Allom tarafından 1840 yılında bir gravürü de yapılmış olan bu arabanın, İtalyan yapımı bir örneği Topkapı Sarayı'nda bulunmaktadır (Ertan Önal, "İstanbul Tarihinde Taşıt: 2, Tarihe Geçen Arabalar", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/6 (Temmuz 1968), s. 20-27).

te'dîbât-ı lazıme icra olunmakda olduğundan bunların neşr-i erâcîfi bir takım sade dilânın mühlikeye ilkasıyla tekdîrine müeddî olacağı bedfihîdir. Elhasıl sultan-ı müşârünileyhânın bu hareketlerini ve validesinin ve karındaşının hallerini müşârünileyh dâîleri kerratle taraf-ı bendegîye şifâhen söyleyub bu defa işbu tezkireyi dahi kemâl-i gayretlerinden göndermişler. Sultan-ı müşârünileyhânın keyfiyeti ve muğayir-i şân-ı âlî keşt ü güzârları geçen gün kemâl-i sadâkatimden darüssaade ağası kullarına ifade olunmuş ise dahi semeresi zuhur etmediğinden bu gûnâ tasrîhe cesaret olundu ve hüdâvendigâr-ı sâbık hazretlerinin hazret-i hakk-ı alîm bir mevyîne? hata gelmek kimesnenin hatır ve hayaline gelmeyub, maksûd-ı aslı Allah bilir ki, mücerred şevketmeâb efendimizin vücuhla mahzûziyeti ve deverân eden akvâl-i muzırranın külliye def'îyle âlemin emniyetidir. Bu takdirce kemâl-i ızdırabımızdan cüret olunan iş bu bî-edebâne inhâmız karîn-i afv vü safh-ı cemîl-i şâhaneleri buyrulub, hüdâvendigâr-ı sâbık hazretlerinin mahalının gayetü'l-gaye mazbut olmak üzere taht-ı rabıtaya idhali ve sultan-ı müşârünileyhâ ve sâir taallukatının dahi fimâ-ba'ad o misillü hâlâta cüret edemeyecekleri vechile zabıta-yı haseneye ifrağı hususuna ne vechile irade-i behiyye-i mülûkâneleri buyrulur ise ol bâbda emr ü ferman ve lütf ü merhamet ve ihsan şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü veli nimetim efendim padişahım hazretlerindedir."³⁴⁶

Alemdar Mustafa Paşa'nın takririnde belirttiği gibi Esmâ Sultan, adamları ve annesi Sîneperver Kadınefendi IV. Mustafa'yı tekrar tahta geçirebilmek için yoğun çaba sarf ediyor; hatta adamları niyetlerini dışarıda açıkça ifade edebilecek kadar kendilerine güveniyorlardı. Sabık padişah tahta geçebilmek için başkalarıyla da irtibat halindeydi. Topkapı Sarayı'nda bulunan ve kime yazıldığı belli olmayan bir mektubunda Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'dan çıkması halinde 10.000 kadar askerle saraya gelip kendisini tahta çıkarmasını ve tahta çıktığı takdirde muhatabına kaptan paşalık vereceğini yazmıştı. "Seni çıktığım gibi kaptan paşa iderim. Mustafa Paşa Âsitâne'den gittiği gibi beher hal on binden ziyade asker başına cem' edip heman Saray-ı Hümâyûn'a gelüp sözünüzde ısrar edüp beni çıkarasın, göreyim seni."³⁴⁷

Bu gizli teşvikler, Alemdar Mustafa Paşa'nın intiharı ve IV. Mustafa'nın idamı ile neticelenen bir isyana sebep oldu. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bu isyanın ayrıntılarını veren bir belgede yeniçerilerin Esmâ Sultan'ı dahi tahta çıkarmayı

³⁴⁶ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, IX, 283-284. Tahsin Öz, bu takririn aslının dışarıya satılacakken Etnoğrafya Müzesi tarafından satın alındığını yazmıştır (T. Öz, *a.g.m.*, s. 21).

³⁴⁷ Tahsin Öz, bu mektubun numarasını TSMA, E. 7031 olarak vermiş; ancak numaralar değiştirildiğinden belgenin şu anki numarasını tespit edilemedi. Bundan dolayı Öz'ün makalesinde yayınladığı şekliyle kullanıldı (T. Öz, *a.g.m.*, 22-23).

düşündüklerine dair ilginç ifadeleri mevcuttur. Buna göre IV. Mustafa'yı tahta geçirmek amacıyla saray kapısına dayanan yeniçeriler sabık padişahın idam edildiğini duyunca ölüsünü görmek istediler. II. Mahmud'un padişah olmasına karşıydılar; ancak geride tahta oturabilecekleri bir şehzade yoktu. Kendilerine kimi padişah edecekleri sorulduğunda ilk akıllarına gelen kişi Esmâ Sultan oldu. "...Sultan Mahmud Efendimiz hazretlerinin irfân-ı şâhâneleri teyakkun bulmakla hah nâ hah karındaşı Sultan Mustafa'nın idamına izin ve ruhsat vermekle kapudan paşa ve bostancı başı, filan ağa ile birkaç cellat ile varub şimşirlikte yeni mabeyn dedikleri mahalde bulup şal ve kuşaklarıyla hunk ve idam eyledikleri haberi telhisler Mustafa Bey ile yeniçeri ağasına vâsıl olup ağa-yı merkûm At Meydanı'na dahi gürûh-ı mekrûha siz ne istersiniz? Biz padişahımız Mustafa'yı ve bir takımı dahi biz ocağımızın gülünü isteriz deyu Sultan Mustafa merhumu imâ ederlerdi. Söz anlayanların ağa yanına cem olup bu muvahhiş haberi vermekle ölüsünü olsun isteriz, demekle bir miktar uluştular ve bazen semt semt Mahmud'u da istemeyiz deyu bir miktar gevezelendiler. Bir dahi geride padişah kalmadı ki bir harf dahi söyliyebileler, ölüsünü görelim demekten gayrı.

Ol esnâlarda Sultan Mahmud efendimizi de istemeyiz deyu feryat ediyordunuz. Kimi padişah edecek idiniz deyu hakir bazen sual eder idikde, Esmâ Sultan olsun ve bazıları Tatar Han gelsin padişah olsun ve bazıları dahi Molla Hünkâr gelsin padişah olsun ve bazıları her kim olursa olsun padişah bir adam değil mi, kim olursa olsun, Allah ocağımıza zeval vermesin de padişah ne imiş dediler."³⁴⁸

Yeniçerilerin, Osmanlı tahtına Esmâ Sultan'ı aday göstermeleri onun hem bir kadın olması açısından ilginç bir durum olduğu gibi, hem de sultanın bazı devlet güçleri üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemli bir örnektir. II. Mahmud, saltanatı üzerinde ciddi bir tehdit oluşturduğu halde Esmâ Sultan'a karşı herhangi bir tedbir almadı; aksine Esmâ Sultan'ı çok severdi. Hatta bir sohbet esnasında kendisine "Ya abla sen erkek olsan ben ne yapardım?" şeklinde latife yaptığı rivayet edilir.³⁴⁹ Aslında Esmâ Sultan da onu çok severdi. Hatta padişahın kendisini ziyaret edeceğine dair hatt-ı hümayununu alınca memnuniyetini ifade eden güzel bir mektup kaleme almıştı:

"Şevketlü, mehabetlü, kudretlü, kerametlü, ser-tâc-ı ibtihâcım, veliyyü'n-niam-i âlem, şehinşâh-ı â'zam, veli-nimet-i bi-minnetim efendimiz hazretlerinin mahsusen

³⁴⁸ Tahsin Öz, kim tarafından yazıldığı belli olmayan bu belgenin Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 2650 numarada bulunduğunu yazmış, ancak bize arşivden yapılan açıklamada bu numarada böyle bir belge bulunmadığı, belge numaralarının değişmiş olabileceği söylendi. Bu nedenle kullanılan metin Tahsin Öz'ün makalesinden alınmıştır (T. Öz, *a.g.m.*, s. 23-25).

³⁴⁹ Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 112.

mübarek hâk-pây-ı hümâyûnlarına yüzüm ve gözüm sürerim. Cenâb-ı Rabb-i müste'an hazretleri, sebab-i asayiş-i cihan ve vefre-i uyûn-ı âlemiyân olan mübarek vücud-ı mekârim-alûd-ı mülûkanelerini âlâm ve ekdârdan mâ'sûn ve mahfuz eyleyüb, bi's-sıhhat ve'l-âfiyye ile ömr-i şevketlerin yevmen fe-yevmin efzûn eyleyüb ve mübarek saye-i veliyyü'n-niamilerini mukarin-i bendegân ve ale'l-husus karin-i âcizânemde sâyebân eyleye. Âmin! Benim ser-tâc-ı ibtihacım, veli-nimet-i bi-minnetim melek efendim hazretleri bu defa lütfen ve keremen inayet ve ihsan buyurulan mübarek tahrir-i himâyûnları mefhumu malûm-ı bendeleri olub mübarek emr ü irade-i şahane-i hümâyûnları buyurulmuş ki, inşaallahu teâla bayramdan evvelce va'dimiz üzere mübarek teşrif-i hümâyûn buyururum deyu. Benim velini'metim melek efendim hazretleri hazret-i hüda hakkiçün cihan cihan kadar memnûn ve mesrûr oldum. Ne gûna memnûn ve mesrûr olduğumu alîmallahu teâla ifade eylemek mümkün değildir. Bu bendeniz nasıl ihya buyurdunuz ise cenâb-ı kâdir-i lâ-yezâl hazretleri cenâb-ı şevket-meâb melek efendimiz hazretlerini dâima nice ve nice sürurlar ile memnûn ve mesrûr eyleye. Âmin! Benim bâis-i iftiharım bi-minnetim melek efendim hazretleri inşaallahu Tealâ mübarek teşrif-i ragıb-i hümâyûnunuz ile bu bende-i senâkârlarınızı memnûn ve mesrûr buyursanız rica ve niyaz-ı bendegânemdir. Hazret-i Hüda-yı âlâm du'a-yı ravzanızda bu bendenizin mukadderim yoktur. Hemân cenâb-ı hazret-i rabbü'l-âlemin (?) hürmetine mübarek saye-i hümâyûn-ı mülûkaneleri bu bendenizin ve cem-i bendegânlarınızın üzerimizde dâim ve kâyim eyleye. Âmin! Hemîşe cenâb-ı hazret-i Hüda'nın birlik ve dirliğine emanet olasız. Âmin sümme âmin!

Bende

Esma³⁵⁰

Mektupta görüldüğü üzere Esmâ Sultan, padişahın bayramdan önce söz verdiği gibi kendisini ziyaret edeceğini bildirmesi karşısında bu ziyaretten duyacağı memnuniyeti defalarca ifade etmişti. Mektubun hangi tarihte yazıldığını bilemiyoruz; ancak sultanın II. Mahmud'a, "Mübarek saye-i hümâyûn-ı mülûkanleri bu bendenizin ve cem-i bendegânlarınızın üzerimizde dâim ve kâyim eyleye" şeklinde duası yaptıklarıyla çelişmesi açısından ilginçtir.

II. Mahmud, merkezi yapıyı güçlendirerek, yapmayı düşündüğü reformlara muhalefet edebilecek unsurlar olan âyân, ulema ve yeniçerileri etkisiz hale getirmek için uğraştı. Öncelikle âyânın siyasi ve askeri gücünü kırdı. Ardından 1826'da Yeniçeri

³⁵⁰ TSMA, E. 11842/2.

Ocağını kaldırdı.³⁵¹ Esmâ Sultan ise kardeşinin saltanatına karşı yapılanmaları desteklemekten pek geri durmuyordu. IV. Mustafa idam edilene kadar yeniçerilerle ilişki içerisinde olduğu yukarıda izah edilen sultanın hademelerinden bazılarının ileriki yıllarda Tepedelenli Ali Paşa³⁵², oğlu Veli Paşa ve bazı âyan ve derebeyleriyle haberleştikleri; hatta sultanın kapıçukadarı ile adamlarının Kırım'a gidip geldikleri görülüyor. Öte yandan sultanın mührünü taşıyan kahveci ustasının sık sık Bâb-ı Âli'ye hüküm gönderdiği ortaya çıktı. Sultan II. Mahmud, bunun üzerine Nesimisaba Kadın, Fesahat Kalfa ve bekçi kadınla, kahveci usta, Zennun Ağa ve Kapıçukadarı Hafız Mehmed Emin Ağa'nın sürülmelerine karar verdi. Zira bu şahıslar sultanın "akl ü fikrini celb ve teshîr" etmişlerdi. Her ne kadar sultan doğrudan suçlanmıyorsa da elemanlarının yaptığı bu faaliyetlerden haberinin olmaması pek mümkün değildi. Alınan tedbirler bu kadarla kalmadı; muhtemelen sultanın yaptıklarından haberdar olmak için yanına bir dadı kadın gönderildi ve Divanyolu'nda bulunan sarayı tamamen boşaltılarak saray halkı Eyüp'teki yalısına nakledildi. Bu konuda gevşek davranılmaması için de sultanın başağası ve orta lalası uyarıldı.³⁵³

Görüldüğü gibi Esmâ Sultan bir yandan bir kadın olarak giyimi kuşamı ve hayat tarzıyla dikkat çekerken, diğer yandan da Osmanlı tahtına aday gösterilebilecek kadar siyasi faaliyetlerin içindeydi. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan sultana ait üç mektup da devlet işlerine yaptığı müdahalelere iyi birer örnek teşkil etmektedir. Bu mektuplardan üçü de tarihsiz olup ikisi sadrazama hitaben yazılmıştır. Birinde kethüdasının vakfiyla, dördüncü kadının çeşmesine dair bir arzuhalin gereğinin yapılmasını istemektedir. Başvurusuna uzun zamandır cevap alamadığı için sadrazama kızan Esmâ Sultan, başkalarının işi hemen görülürken, iş kendisine gelince ağır davranıldığını şikâyet etmektedir:

“Saadetlü, semâhatlü, mekerremetlü sadrazam hazretlerinin huzurlarına selâm olunur. Kethüdamız bendelerinin vakfına dair ve gerek saadetlü dördüncü kadının çeşmesine müteallik bir arzuhal ile defteri bundan hayli mukaddem şevketlü mehabetlü

³⁵¹ A. Akyıldız, "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü", s. 50.

³⁵² 1744 yılında bugünkü Arnavutluk'un Tepedelen kasabasında doğan Ali Paşa, 1788'de Yanya valiliğine getirildi. Rumlar'ın bu bölgedeki bağımsızlık hareketlerini bastırmasıyla, nüfuzu da arttı. Yarı bağımsız gibi hareket ederek bazı Avrupa devletleriyle doğrudan ilişki içersine giren Tepedelenli, oğullarıyla birlikte bağımsızlık hareketlerine girişince Sultan II. Mahmud tarafından görevden alındı. İsyanı bastırmak üzere görevlendirilen Hurşid Ahmed Paşa, Tepedelenli'nin işgal ettiği yerleri geri alarak oğullarıyla birlikte ordusunu da yenilgiye uğrattı ve 24 Ocak 1822'de Tepedelenli Ali Paşa öldürüldü (Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma", *Belleten*, LXII/233, Ankara 1998, s. 75-107; a.mlf., "Tepedelenli Ali Paşa'nın Oğulları", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28, Ankara 1996, s. 155-156).

³⁵³ TSMA, E. 247/22.

efendimiz hazretlerine göndermiştim. Elbette taraf-ı saadete gelmiştir. Şimdiye dek tarafımıza bir haberi gelmedi. Taaccüb olunur. Herkesin alâ küll-i hâlin maslahatı görülüyor; heman bize gelince olmaz; iltimasımız husule gelmez. Bu nasıl hükûmettir! Elhamdülillahi Teâlâ bundan cânib-i mirîye zerre kadar bir gadr olmaz. Mücerred hayırlı bir maslahattır. Dünya ve ahirette ecr-i cezîldir. Ânâ binaen mahsûs ricâ eylemiştim. Nasıl rabıta buldu tarafımıza bildirmeniz için tahrir olundu. Zira ben ol kâğıtları şevketlü mehâbetlü efendimize göndereli hayli vakit oldu. Elbette cenâbınıza çıkıp bir rabıta bulmalıydı. Şimdiye dek tarafımıza bir haber gelmedi. Elbette bunun cevabını isterim.

İsmetlü, İffetlü
Esma Sultan-ı Âliyetüşşân
Hazretleri”³⁵⁴

Mektupta Esma Sultan’ın sadrazama “bu nasıl hükûmettir!” şeklinde azarlaracasına bir ifade kullandığı görülür. Dikkatimizi çeken bir diğer nokta da adını belirtmediği dördüncü kadınefendinin işinin Esma Sultan tarafından padişaha iletilmesidir. Bir kadınefendi olarak kendisi de pekâlâ padişaha ulaşabilecekken buna Esma Sultan’ın aracı olması, sultanın padişah üzerindeki etkisini göstermesi açısından da önemli olmalıdır.

Sadrazama hitaben yazılan bir diğer mektupta da sultan, merhum Hüseyin Paşa’nın silahdarına iyi bir iş verilmesini istemektedir. Sadrazam, silahları Urfa mütesellimini Musul’a götürmekle görevlendirmiş; sultan ise buna itiraz ederek, buradan kazanacağı on kesenin kendisine yetmeyeceğini, üstelik gönderdiği yerin çok uzak olduğunu hem daha yakın hem de yirmi beş keselik bir iş isteyerek, silahları oraya asla göndermeyeceğini söylemekte ve önceki mektupta olduğu gibi sadrazamı istediğini kasten yapmamakla itham etmektedir:

“Saadetlü, semâhatlü, mekerremetlü sadrazam hazretlerinin huzurlarına selâm olunur. Hâtırınız suâl olunur. Paşa-yı merhûmun silahdarı kapuya çağrılıp, Urfa paşasın[1] kaldırub Musul’a götüresin deyu kethüdanız söylemiş. Henüz silahdar ber mağdûr, hanesi ihrak oldu. Ben kendi evimde oturtamasım. Bir oturtub kira vermeye kadir değildir. Bu kadar düyûnu dahi var. Şimdi bu ibrâm olunan hizmete gitse harcırâhı ne kadar gider? Musul dediğiniz mesafe ba’îd malûmunuzdur. Ânâ bu hizmette verilecek sekiz on kîse; ânı da yola harc mı eylesün, borcuna mı versün, konağını mı yapırsun? Vallahi bu hizmete ben ânı göndermem. Yok, burada ayağına beş on kîse verelim deseniz ânı da istemem. Sonra adı hizmet aldı olur. Aldığı da ne derdine derman olacaktır! İki defa sana yazdım ve kethüdam ile lisanî kaç defa haber gönderdim; silahdara bir hizmet deyu! Siz de kasem

³⁵⁴ TSMA, E. 11842/4.

eylediniz: ‘Ben ânı pek eyu hizmete gönderirim’ deyu. Hizmetlerin âlâsı da ednâsı da ne verileceği malûmunuzdur. Eyi dediğiniz hizmet bu mudur? Sübhanallah! Benim adamlarıma göre bir şey bulunmaz; nerde alçak şeyler olursa kasd ile ânı vermek istersiniz. Bir yerde hatırımız aranmıyor. Ben sen beraberim. Şevketlü efendimi taciz etmeyeyim deyu tahrir etmedim. İşin muhatabı sizsiniz; murad eylediğiniz her işleri ediyorsunuz. Size bu kadar zamandır rica eylediğimiz yine yararı böyle bî-hâsıl hizmete gittikten sonra bu hizmete vallahi göndertmem. Yirmi beş kîselik bir hizmet isterim. Hem öyle irakî mahal olmasın. Elbet hatırım gerekse bir böyle bir hizmete gönderesiniz silahdarı.³⁵⁵

Kime yazıldığı belli olmayan diğer bir mektupta da Esmâ Sultan bir cariyesine padişah tarafından bağışlanmış olan 500 kuruş aylığın, cariyenin vefatı nedeniyle yaşlı bir hademesine bağlanmasını istemektedir.

“Devletlü âtufetlü re’fetlü mîr-i âlî-kadr hazretlerine

Mahsusen hulûsâne selâm ü senâlar olub hemân Rabbimiz Teâla ve Tekaddes hazretleri cem’i âlâm ve eskamdan me’mun ve eyyâm-ı ömr-i devletinizi şevketmeâb, velini’met-i bi-minnetimiz efendimiz hazretleri ile beraberce cihan bâki oldukça bâki eyleye âmin! Tahrir-i ismetâneme bâis budur ki bizim Zernişan Hanım cariyemiz sinn-i ömr-i tabîisi ve âbdânesi bu kadar imiş. Dünkü salı gecesi vefat edip kendisinden hoşnud ve razı olduğum malûm-ı devletiniz olub pek çok esef eyledim. Cenâb-ı v[a]cib-i teâla bâki ömrünü şevketlü kudretlü azametlü nûr-i aynim efendimiz hazretlerinin ömr-i şâhânelerine kerem ihsan buyurub erîke-i saltanat-ı hüsrevânelerinde sabit-kadem buyurub umûr-ı şâhânelerinde cenâb-ı devletinizi dahi ibka eyleye âmin sümme âmin! Merhumeye geçen sene şevketmeâb efendimiz hazretleri inâyet ve ihsan buyurub beş yüz kuruş mahiye ihsan-ı şâhane buyurmuş idi. O da maaşı kendi gulamımız cevab(?) hadememiz emekdar ve ihsan-ı şâhâneye sezâvar zî-iyal zarûreti ber-kemal hem ihtiyar Nureddin kullarına ihsan-ı hümâyûn buyrulur ise ziyadesiyle mahzûz olacağım âşikârdır. Yani zat-ı simât-ı şâhâneye deryadan katre gibi olduğu halde pek mahzûz olub sizler[in] dahi himmet buyurmanız me’ mûl-i ismetânemdir. Hemân Hüda’ya emanet olasız. Âmin!

İsmetlü

Esmâ Sultan”³⁵⁶

Esmâ Sultan’ın nüfuzunun başkaları tarafından kullanılmaya çalışıldığını gösteren başka örnekler de mevcuttur. Tatar Mehmed adında biri, Esmâ Sultan mühürlü bir

³⁵⁵ TSMA, E. 11842/5. Mektup tarihsiz olmakla birlikte Hüseyin Paşa’nın silahtarından bahsetmesinden III. Selim döneminde yazılmış olabileceği tahmin edilebilir.

³⁵⁶ TSMA, E. 11842/3.

mektupla Bursa ayanına gelerek borç para ve menzil atı talebinde bulunmuş; getirdiği mektubun mühründen şüphelenilerek incelenmiş ve mührün sahte olduğu ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine hapsedilen Tatar Mehmed, hapisanede mektubun sahte olduğunu itiraf ederek buna benzer, iki menzil atı ve gerekirse bir de süvari talebiyle Beyrut³⁵⁷, üç menzil atı ve İçel iskelesine gönderilme talebiyle Karaman³⁵⁸, elli bin kuruş borç ve iki ücretsiz menzil atı ayrıca beş yüz kuruş borç ve iki ücretsiz menzil atı talepleriyle Bursa mütesellimlerine³⁵⁹, menzil kayığı talebiyle Kıbrıs muhassılına³⁶⁰ ve elli bin kuruş borç verilmesi talebiyle de Şam valisine³⁶¹ yazılmış beş mektup daha çıkardı.³⁶² Tatar Mehmed, bu mektupları isteği üzerine bir Bektâşi dervişinin hazırlayıp getirdiği ve kendisinin okuma yazma bilmediğinden mühürlerin sahte olduğunu anlamadığı yönünde bir ifade verdi.³⁶³

Bu açıklamadan sonra Tatar Mehmed hakkında nasıl muamelede bulunulduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamadı. Tatar Mehmed her ne kadar mührün sahte olduğunu anlamadığını söylese de bu pek olası görünmüyor. Mektuplarla gitmeyi tasarladığı yerler ve talepler ilginç olup, mektupların “Esmâ Sultan tarafından tarafımıza mütealliktir” şeklinde hazırlanması talebi sultanın adamlarıyla irtibat halinde olabileceğini göstermektedir. Herhangi bir bağlantısı olmadığı düşünülse bile hüküm sahibi olarak Esmâ Sultan’ı seçmiş olması sultanın nüfuzunu göstermesi açısından önemli bir örnektir.

---

³⁵⁷ İki menzil atı ve gerekirse bir de süvari talebiyle Beyrut mütesellimine yazılmış mektup. (29 Mart 1825/9 Şaban 1240, BOA, HAT, 665/32327 B).

³⁵⁸ Üç menzil atı ve İçel iskelesine gönderilme talebiyle Karaman mütesellimine yazılmış mektup. (29 Mart 1825/9 Şaban 1240, BOA, HAT, 665/32327 C).

³⁵⁹ Bursa ayanına yazılan bir mektupta elli bin kuruş borç ve iki ücretsiz menzil atı (1 Nisan 1825/12 Şaban 1240, BOA, HAT, 665/32327) ve bir diğerinde ise beş yüz kuruş borç iki ücretsiz menzil atı talep edilmişti. (29 Mart 1825/9 Şaban 1240, BOA, HAT, 665/32327 A).

³⁶⁰ Tatar Mehmed Ağa oraya vardığında bekletmeden bir menzil kayığı tahsis edilmesine dair Kıbrıs muhassılına mektup (29 Mart 1825/9 Şaban 1240, BOA, HAT, 665/32327 D).

³⁶¹ Mehmed Bey’e elli bin kuruş karz-ı hasen verilir mukavvem defterine kaydolunmasına dair Şam valisine mektup (29 Mart 1825/9 Şaban 1240, BOA, HAT, 665/32327 E).

³⁶² 6 Nisan 1825 (17 Şaban 1240), BOA, HAT, 665/32327 F.

³⁶³ Anlattığına göre Tatar Mehmed, Şam’da oturuyorken, Yafa iskelesine gelip oradan gemiyle İstanbul’a geçmek istemiş; ancak, o esnada eşkiya teknesine rast gelerek onların eline düşmüş; üç ay kadar Sivilce ve Çamlıca adalarına gönderildikten sonra bir Fransız kaptan kendisi ile beraber yüz elli kadar Müslüman’ı satın alarak Dimyat’a götürmüştü. Burada Dimyat muhafızı Muharrem Ağa esirleri kurtarmış ve Tatar Mehmed de tezkire alarak İskenderiye’ye gitmiş. Oradan gemi ile önce Antalya’ya ve daha sonra da İstanbul’a gelerek Kilit Ham’ında beş gün kadar kaldıktan sonra Mahmud Paşa Camii avlusunda otururken ağlamaya başlamış ve derdini soran bir Bektaşî’ye, “Esmâ Sultan tarafından tarafımıza mütealliktir” mealinde Şam valisine bir kıt’a hüküm ve beş yüz kuruş ödünç vermesi için Bursa âyanına diğer bir kıt’a hükme muhtacım diyerek sıkıntısını anlatmış ve o da yüz elli kuruş karşılığında bu istediklerini getireceğini söyleyerek oradan ayrılmıştı. İki gün sonra aynı yerde buluştular, Bektaşî “İşte istediğin hükümler lâkin burada vermem, seninle beraber Mudanya’ya gidelim, orada veririm” demiş, beraberce istediği yere giderek, istediği parayı vermiş ve hükümleri almış. Bursa’ya gidip ayana hükmü verince Bursa mütesellimi Halil Bey durumu anlayarak kendini hapsedti. Buradan Bursa mutasarrıfı Hüseyin Paşa tarafından Bâbîâlfî’ye nakledilen Tatar Mehmed okuma yazma bilmediğini, hükümlerdeki mühürlerin sahte olduğunu da anlamadığını söyledi (12 Nisan 1825/23 Ş 1240, BOA, HAT, 665/32327-G).

Beşinci Bölüm

SULTANIN ÖLÜMÜ VE MUHALLEFATI

a. Ölümü

Esma Sultan'ın ölümüne sebep olacak herhangi bir hastalığı tespit edilemedi. Sultanın zihni melekelerini kaybetmiş ve mecnun olarak öldüğünü rivayet eden Sabure Hanım'ın³⁶⁴ ifadelerine benzer bir söylenti de Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in eserinde yer almaktadır. Ali Rıza Bey'in ifadesine göre 1848'e kadar herhangi bir sorunu olmayan Esma Sultan'ın ölümünden kısa bir süre önce hafızası bozulmuştu. Sarayında bulunan kalfalar gezmeye ve eğlenceye alışmış olduklarından seyir günleri araba ısmarlayıp sultana, “Efendim, bugün filan mesirenin günüdür. Araba ve kayık ısmarlamıştınız, hazırlamışlar”, diyerek sultanı kandırırlar; o da “Yaa! Ben araba mı ısmarlamıştım? Öyleyse beni hazırlayın” der ve sultanı hazırlayarak seyre giderlerdi. Dönüşünde de “Kızlar ben bugün eğlendim mi?” diye sorduğunda “Aman arslanım, şöyle güldünüz, böyle eğlendiniz” şeklinde cevap verirlermiş.³⁶⁵ Bu rivayetlerden sultanın yaşlılığa bağlı unutkanlık hastalığına yakalanmış olabileceği tahmin edilebilir ve anlaşıldığı kadarıyla cariyeleri de bu durumdan faydalanarak sultanı kullanmaya başlamışlardı.

Esma Sultan 5 Haziran 1848 (2 Receb 1264)'de 72 yaşında iken vefat etti. Naaşı Divanyolu'ndaki sarayının bahçesinde inşa edilen II. Mahmud türbesine gömüldü. Sandukasına örtülü koyu yeşil ve çiçek motifleriyle süslü puşîdenin baş kısmında şu yazı vardır:

Hüve'l-Bâki,

İlliyyin-mekân, firdevs-âşiyân Sultan el-Gazi Adlî Mahmud Han eskenehu'llahu Teâlâ fî gurefi'l-cinân hazretlerinin hemşire-i muhteremeleri cennet-mekân mağfiret-nişân Esma Sultan, tâbe serâhâ ve ce'ale'l-cennete mesvâhâ hazretlerinin irtihâl-i rahmet-iştimaleri fî 2 Receb 1264 Yevm-i Pazar.

Puşîdenin sağ tarafında,

---

³⁶⁴ N. S. Örik, *a.g.e.*, s. 13.

³⁶⁵ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *a.g.e.*, s. 333.

“Lâilâhe illallah melîkü'l-hakkı'l-mübîn”, sol tarafında da “Muhammedun Resûlullah Sadıku'l-vadi'l-emin”, ifadeleri yer almaktadır.

b. Muhallefatı ve Borçları

Esmâ Sultan'ın muhallefatı vefat ettikten yirmi gün sonra yazıldı. Muhallefat defterine göre tahmini bir hesapla 855.322,5 kuruşluk mal ve eşya bırakmıştı. Eşyalarından bir kısmı Âdile Sultan'ın sarayına gönderildi.³⁶⁶ Tellâliye ve kalemiye vergileri ile Tırnakçı, Eyüp ve Cağaloğlu saraylarından çıkan eşyalarının nakil ücretleri padişah tarafından ödendi. Sultanın mayıs ayı maaşından kalan 9.327 kuruş eklendikten sonra muhallefat hâsılatı toplam 845.155 kuruş tutuyordu.³⁶⁷ Sultanın zenginliğine bakılırsa bu meblağ pek de yüksek sayılmaz. Ancak savurganlığı göz önünde tutulursa da normal sayılır; zira ilgili kısımda da belirtildiği gibi, sırf Eyüp Yalısı'nın yapımı için 580.000 kuruş harcamıştı.

Muhallefatının sayımından sonra sultanın alacaklılarının yazılı beyanları³⁶⁸ ve kethüdasının tuttuğu hesap doğrultusunda borçları ve alacakları tespit edildi; buna göre esnafa ve hademelerine toplam 3.437.867,5 kuruş borcu³⁶⁹ ve buna mukabil sadece, Emine adlı birinden 380 kuruş alacağı bulunmaktaydı. Sultanın alacağı bir yıl sonra Hazine-i Hümayun tarafından Emine Hanım'dan tahsil edildi.³⁷⁰ Ancak asıl mesele sultanın muhallefat hâsılatından yaklaşık beş kat daha fazla olan borcunun ödenmesiydi. Öncelikle sultanın eşyaları³⁷¹ ile Biga'da bulunan çiftlik ve bağı satışa çıkarıldı³⁷² ve neticede muhallefat hâsılatı 829.400 kuruş olarak tahakkuk etti. Geriye kalan 2.608.467,5 kuruşun ise sultanın satılacak bir şeyi kalmadığından dolayı hazine-i hümayun tarafından

³⁶⁶ Âdile Sultan, II. Mahmud'un kızı olup, annesi Esmâ Sultan'ın padişaha takdim ettiği cariyelerden Zernigar'dır (Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 126). Âdile Sultan'ın Sarayı'na nakledilen eşyalar ve fiyatları şu şekildeydi: İki takım morlu, sarılı tomar kaplı döşeme (5.750 kuruş), bir takım mavili tomar döşeme (4.015 kuruş), bir takım iskakî döşeme (3.181 kuruş), yine bir takım iskakî döşeme (4.020 kuruş), 26 parça üç takım al çuha (2.910 kuruş), bir adet kırmızı Frengî nihali (2.700 kuruş), bir adet Frengî nihali (3.250 kuruş), minder, şilte, yüz ve beldar yastıkları ile içlerindeki pamuk (3.171 kıyye, 12.684 kuruş), 6.231 kıyye pamuk (24.924 kuruş), 16.016 kuruşluk üç takım hâtime, 8.532 kuruşluk perde ve şal olmak üzere toplam 148.384 kuruşluk eşya Esmâ Sultan'ın muhallefatından ayrılarak Âdile Sultan'ın sarayına gönderildi (TSMA, E. 1184).

³⁶⁷ 25 Haziran 1848 (22 Receb 1264), TSMA, D. 413.

³⁶⁸ TSMA, E. 247/244; E. 247/241; E. 247/242; E. 247/253; E. 247/252; E. 247/251; 15 Temmuz 1848 (13 Şevval 1264), E. 247/203; 1848 (Mart 1264) E. 247/126; 4 Haziran 1848–2 Temmuz 1848 (Receb 1264), E. 247/200; 13 Temmuz 1848 (11 Şaban 1264) E. 247/202.

³⁶⁹ 30 Ekim 1848–27 Kasım 1848 (Zilhicce 1264), BOA, DRB.d., 63, s. 174; TSMA, E. 247/191; E. 247/199; D. 413 Ek.

³⁷⁰ 13 Nisan 1849 (19 Cemaziyelevvel 1265), TSMA, E. 247/206.

³⁷¹ 15 Ağustos 1848 (14 Ramazan 1264), TSMA, D. 2656/1; 3 Temmuz 1848 (1 Şaban 1264), D. 2656/3.

³⁷² 13 Haziran 1848 (10 Receb 1264), TSMA, E. 247/185.

ödenmesine karar verildi.³⁷³ Aşağıdaki tabloda sultanın alacaklılarının ve alacaklarının miktarı ayrıntılı olarak verilmektedir:

TABLO 4.1. Esmâ Sultan'ın Alacaklılarının İsimleri, Alacaklarının Miktarı ve Ödenme Tarihi³⁷⁴

Borcun Miktarı (Kuruş)	Alacaklının Adı	Ödeme Tarihi
1.510.400	Kuyumcu İkna	15 Mart 1850 ³⁷⁵
1.115.525	Tülbentçi Haçador	12 Nisan 1850 ³⁷⁶
401.335	Uzun Terzi zımmi	25 Ağustos 1851 ³⁷⁷
179.369	Ambar-ı Amire bezirganı bakkal Sava	10 Mart 1850 ³⁷⁸
18.595	Sultanın kethüdası Süleyman Efendi	
7.530	Hasırcı Hurşid Ağa	20 Aralık 1849 ³⁷⁹
2.000	Eski Çamlıca Bağı Bekçisi Hasan Ağa	
2.500	Sultanın başağası Dilaver Ağa'nın saat parası	7 Nisan 1849 ³⁸⁰
3.600	Başkapıgulamı Bedreddin Ağa	20 Haziran 1851 ³⁸¹
7.878,5	Kağıtçı el-Hac Ahmed Ağa	5 Aralık 1849 ³⁸²
774	Sultanın üçüncü hademesi İbrahim Ağa	
2.000	Üsküdarlı hekim Meryem Usta	
2.200	Üsküdar'da arabacı Ali Necib Ağa	23 Aralık 1849 ³⁸³
3.740	Fularcı Artin	14 Aralık 1849 ³⁸⁴
8.290	Saatçi Ohannes	7 Aralık 1849 ³⁸⁵
25.000	Hazinedar usta	
25.000	Hazinedar Nesimisaba Usta	9 Temmuz 1850 ³⁸⁶
15.100	Çamaşırcı Cezbiara Usta	1849/1850 ³⁸⁷
10.000	Hoca Şemsihürrem Hanım	1 Eylül 1850 ³⁸⁸
11.000	Saraylı Çeşmifettan Hanım	
3.000	Sultanın bende-zadesi Dilberî Hanım	
380	Cağaloğlu sakinlerinden Şükrü Bey merhumun eşi Seniyye Hanım	
7.500	Hasırcı el-Hac İbrahim Ağa	
4.700	Enderun-ı Hümayun'dan mahrec el-Hac Hasan Efendi	21 Aralık 1849 ³⁸⁹
8.816	Nacakçı Yoni veledi Andriko	12 Şubat 1850 ³⁹⁰
5.451	Bahçekapısı'nda Balıklı dükkân sahibi eczacı	4 Şubat 1850 ³⁹¹

³⁷³ TSMA, D. 413 Ek.

³⁷⁴ Tablodaki alacaklı ve alacak miktarları TSMA, E. 247/199 numaralı belgeden, borçların ödenme tarihleri ise dipnotlarda verilen ilgili belgelerden istifade ile hazırlanmıştır.

³⁷⁵ TSMA, E. 247/231.

³⁷⁶ TSMA, E. 247/230.

³⁷⁷ TSMA, E. 247/240.

³⁷⁸ TSMA, E. 247/229.

³⁷⁹ TSMA, E. 247/218.

³⁸⁰ TSMA, E. 247/205.

³⁸¹ TSMA, E. 247/239.

³⁸² TSMA, E. 247/214.

³⁸³ TSMA, E. 247/221.

³⁸⁴ TSMA, E. 247/225.

³⁸⁵ TSMA, E. 247/217.

³⁸⁶ TSMA, E. 247/233.

³⁸⁷ TSMA, E. 247/236.

³⁸⁸ TSMA, E. 247/235.

³⁸⁹ TSMA, E. 247/220.

³⁹⁰ TSMA, E. 247/226.

³⁹¹ TSMA, E. 247/227.

Borcun Miktarı (Kuruş)	Alacaklının Adı	Ödeme Tarihi
1.305	Çilingir	9 Temmuz 1849 ³⁹²
7.077	Kuruçeşme sahilhanesi suyolcusu Yorgi	14 Aralık 1849 ³⁹³
3.154	Beşiktaş'ta doğramacı Asvador	
566	Üsküdar Selamsız'da tekke kapısında arabacı Bedros	
15.000	Sultanın eski vekilharcı Uzun Hafız Ağa	12 Şubat 1850 ³⁹⁴
1.030	Eyüp Sarayı bekçisi Hafız Mehmed Rafiz	
1.500	Bakırcı Nikoli	
1.339	Anbar-ı Amire (Saman Hesabı)	13 Temmuz 1848 ³⁹⁵
8.000	Yalı sarayı civarındaki kandilliği imal eden fabrika	
708,5	İslambol Sarayı suyolcusu Emin Ağa	
353	Kuruçeşme'de oturan camcı Şakir Ağa	
7.614	Sultanın arabacıbaşısı Hasan Ağa	9 Temmuz 1849 ³⁹⁶
2.788	Portakaloğlu	3 Ocak 1850 ³⁹⁷
2.330	Kapıcıoğlu Mehmed Ağa (Çamlıca bağının amele ücretleri, ba-tahvil)	
1.360	Muzika-i Hümayun-ı Şahane'den Necib Bey	2 Ocak 1850 ³⁹⁸
252	Hekim Usta Melice	
1.056,5	Kalpakçılarbaşı'nda tenekeci Kemal oğlu İlya adlı Yahudi	3 Şubat 1850 ³⁹⁹
451	İslambol Sarayı eski suyolcusu el-Hac Hasan Ağa	
300	Eyüp Sarayı suyolcusu	
Toplam		
3.437.867,5		

Yukarıda zikredilen borçlarının miktarı

Kuruş	
3.437.867,5	
829.400	Satılan eşyalarının hâsılatı
2.608.467,5	
25.000	Akçe faizi mukabili iki senelik ikramiye olarak sarraf Şimanto'nun varislerine ihsan
2.633.467,5	

Esmâ Sultan'ın Senetsiz Alacaklıları

Borcun Miktarı (Kuruş)	Alacaklının Adı
54.000	Sultanın başağası Dilaver Ağa
14.400	Başkapıgılamı Bedreddin Ağa
9.000	Üçüncü Hüsameddin Ağa
4.300	Dördüncü Hafız Ağa
1.500	Zeyneddin Ağa
1.800	Cevab(?) çukadarı Nureddin Ağa

³⁹² TSMA, E. 247/210.

³⁹³ TSMA, E. 247/216.

³⁹⁴ TSMA, E. 247/227.

³⁹⁵ TSMA, E. 247/202.

³⁹⁶ TSMA, E. 247/209.

³⁹⁷ TSMA, E. 247/223.

³⁹⁸ TSMA, E. 247/222.

³⁹⁹ TSMA, E. 247/224.

Öncelikle Esmâ Sultan'dan alacağı olan esnaf darphane-i âmireye çağırılarak alacak miktarlarında indirim yapmaları istendi.⁴⁰⁰ Yapılan görüşme sonucunda Esmâ Sultan'ın 2.923.000 kuruş olan borcu⁴⁰¹ 2.489.500 kuruşa indirildi⁴⁰² ve alacaklarının hazine-i hümayun tarafından ödeneceğine dair esnafa ve diğer alacaklılara birer senet verildi. Küçük miktardaki borçları tek seferde, büyük meblağlar ise taksitler halinde ödenerek iki yıl içerisinde sultanın borç defteri kapatıldı.⁴⁰³ Alacaklılardan alacaklarını hazine-i hümayundan tamamen aldıklarına dair, kendi el yazıları ve mühürleriyle birer makbuz alındı.⁴⁰⁴

Tabloda görüldüğü gibi sultandan en ufak bir alacağı olan bile talebini bildirmişti. Esmâ Sultan'ın kuyumcu, tülbentçi ve terzisine olan borcu ise çok büyük bir meblağdı. 1847'de aylık maaşının 165.000 kuruş olduğu düşünülürse borcunun büyüklüğü daha iyi anlaşılır. Bu da Esmâ Sultan'ın kendisinin ve maiyetindeki cariyelerin giyim ve süslenmesine verdiği önemi göstermesi açısından önemli bir örnektir. Sultanın alacaklılarını gösterir defterde Kuyumcu İkna'ya 1.510.400 kuruş olarak görünen borcun 822.231'i İkna'ya, 688.169 kuruşu da kuyumcu Kaspar'adır. Kaspar'a, alacağı 100.000'er kuruş taksitler halinde üç yıl içerisinde ödenirken⁴⁰⁵, İkna'nın alacağı ise iki yılda ödendi.⁴⁰⁶ Tülbentçi Hacador'a olan 1.115.525 kuruşluk borcu da 1850'de tamamlandı.⁴⁰⁷

Alacaklılarının hepsinin makbuzları tespit edilemedi; fakat yukarıda da belirtildiği gibi sultanın borcu hazine-i hümayun tarafından tamamen ödendi.

---

⁴⁰⁰ BOA, D. DRB, 11/3, s. 19.

⁴⁰¹ BOA, D. DRB, 11/3, s. 4.

⁴⁰² BOA, D. DRB, 11/3, s. 1.

⁴⁰³ TSMA, D. 413 Ek; TSMA, E. 247/191.

⁴⁰⁴ Makbuzların tarihleri ve numaraları yukarıdaki tabloda verilmiştir.

⁴⁰⁵ 11 Haziran 1849 (19 B 1265), TSMA, E. 247/208; 14 Mart 1851 (10 Cemaziyelevvel 1267), E. 247/238.

⁴⁰⁶ 15 Mart 1850 (1 Cemaziyelevvel 1266), TSMA, E. 247/231.

⁴⁰⁷ 12 Nisan 1850 (29 Cemaziyelevvel 1266), TSMA, E. 247/230.

Değerlendirme ve Sonuç

Sultan Abdülhamid'in yedinci çocuğu olarak dünyaya gelen Esmâ Sultan, diğer sultanlar gibi iyi bir eğitim almıştı. Doğumunda İstanbul'da şenlikler yapılmış; ancak babasının isteği üzerine diğer birçok çocuğunda olduğu gibi eğlenceler pek uzun tutulmamıştı. Sultan, henüz on bir yaşında iken babası Abdülhamid felç geçirerek vefat etti. Annesi Sîneperver Kadınefendi ise sultan elli iki yaşına gelene kadar yaşamış; her işi ile yakından ilgilenecek onu himaye etmişti.

Esmâ Sultan on dört yaşına geldiğinde III. Selim, çok sevdiği çukadar Hüseyin Ağa'yı Kapdân-ı Deryâliğe yükselterek sultanla nişanladı. Bu sıralarda otuz dört yaşında olan Küçük Hüseyin Paşa'nın, görevi gereği sefere çıkması gerektiğinden düğünleri nişandan yaklaşık yedi ay sonra yapıldı ve çift Esmâ Sultan'ın Divanyolu'nda bulunan sarayına taşındı. Babası tahtta olmayan sultanların düğünlerinin sönük geçmesine rağmen III. Selim amcasının kızı olan Esmâ Sultan'ın düğününde verdiği çeyiz ve dağıttığı ihsanlarla sultana babasının yokluğunu aratmadı. Ancak bu evlilik çok uzun sürmedi; on bir yıl sonra Hüseyin Paşa vereme yakalanarak vefat etti ve Esmâ Sultan bundan sonra mutadın aksine bir daha evlenmedi.

Esmâ Sultan Hüseyin Paşa'nın ölümünden sonra saray kadınlarına nazaran daha özgür bir hayat sürmeye başladı. Babası Sultan I. Abdülhamid sağlığında kendisine Divanyolu'nda bulunan sarayı, Eyüp ve Tırnakçı Yalıları'nı tahsis etti. III. Selim döneminde ise bunlara Çamlıca Köşkü eklendi. Ayrıca sultanın Maçka ve Cağaloğlu'nda da sarayları vardı. Evlendiğinde saraylarını yenileten Esmâ Sultan'ın Eyüp Yalısı başına belâ olmuş; yenileme işi, sultanın beğenmeyip defalarca yıktırması nedeniyle çok uzun sürmüştü. Bu da çok fazla para sarfiyatına sebep olduğundan annesi Sîneperver Kadınefendi para bulmakta zorluk çeken sultana maddi destekte bulunmuş; fakat bazen bu durum onu çileden çıkarmış; "bu yalı beni canımdan bezdirdi" gibi sözler sarf etmesine neden olmuştu.

Eğlenmeyi seven Esmâ Sultan'ın daha çocukluğunda haremdeki dairesinde çengi ve köçeklerden oluşan bir sâzende ve hânende takımı bulunmakta; tavşan oyunu gibi saraylarda bile nadir görülen oyunları sergilemekteydiler. Kendi sarayına taşındığında da bu geleneği devam ettiren sultanın oyuncu grubunun İstanbul'da tek olduğu, sarayının

önünden geçerken muhakkak çalgı sesleri duyulduğu söylenir.

Babası zamanında tahsis edilen mukataalarla hayli zenginleşen Esmâ Sultan'ı, savurganlığı nedeniyle annesi sık sık uyarır; yine de sıkıştığı zaman para göndermekten kendini alamazdı. Çok şık giyinen Esmâ Sultan, kendisi gibi maiyetindeki cariyeleri de aynı güzellikte giydirerek mesire yerlerine gezmeye giderdi. Söylentiye göre sultanın her giydiği moda olurdu. Ancak onun bu rahat yaşamı, delikanlılara düşkünlüğü yönünde bir sürü dedikodu çıkmasına neden olmuştu. Hatta sultanın, adamları tarafından aldatılarak sarayına getirilen gençlerin dayak yemesini seyretmekten hoşlanacak kadar sadist ruhlu olduğu idia edilir. Bu renkli yaşamını hayatının sonuna kadar devam ettiren Esmâ Sultan'ın ölene kadar allığını ve rastığını eksik etmediği söylenir.

Sultanın bu ilgi çekici yönleri yanında asıl dikkati çeken onun devlet işlerine müdahaleleriydi. Esmâ Sultan, yenîçeriler tarafından tahta aday gösterilmiş bir sultandı. Annesi Sîneperver Kadînefendi ile birlikte kardeşi IV. Mustafa'nın tahta çıkması için hayli çaba sarf eden Esmâ Sultan, Kabakçı isyanında rol oynadığı gibi, II. Mahmud dönemindeki yenîçeri isyanının da müşevviklerindendi. Kardeşini yeniden tahta çıkarmak için yalnızca yenîçerilerle mektuplaşmakla kalmamış; bizzat görüştüğü de olmuştu. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın, II. Mahmud'u Esmâ Sultan'ın bu faaliyetlerinden haberdar etmesine rağmen Padişah, Esmâ Sultan'ı çok sevdiği için herhangi bir müdahalede bulunmamıştı. Ablasını sık sık ziyaret eden II. Mahmud, onun Çamlıca'da bulunan köşkünde vefat etmişti. Sultan bu nüfuzuyla bazı adamlarını istediği yerlere getirebilmişti. İstedığının yapılmadığı durumlarda sadrazama karşı çıktığı dahi olurdu. Hatta sultanın bu gücünü kullanan hademeleri de vardı; örneğin kahveci usta gibi mührünü taşıyan bazı görevliler istediklerinin yapılması konusunda Bâbîâli'ye takrir gönderebiliyorlardı.

Hanedanın diğer üyelerine göre çok uzun ömürlü sayılan Esmâ Sultan yetmiş iki yaşında vefat etti. Son zamanlarında yaşlılığa bağlı olarak hafıza kaybı yaşayan sultanın naaşı, Divanyolu'nda bulunan II. Mahmud türbesine gömüldü. Sultanın zenginliğine rağmen Çamlıca'da yaptırdığı çeşme dışında herhangi bir hayrat veya vakfı bulunmamaktadır. 3.437.867,5 kuruşu bulan borcunun bir kısmı terekesinden çıkan eşyalarının satışıyla ödenirken, geri kalanı da Hazine-i Hümayun tarafından karşılandı.

EKLER

EK I

Nikâh Sonrasında Esmâ Sultan ve Damat Hüseyin Paşa Tarafından Verilen Hediyeler

Esma Sultan Tarafından Verilen

Verilen Kişi	Miktar	Verilen Hediye
Sadrazam		Ağır boyama, yemeni ve yağlık
Şeyhülislam	1 adet	Beyaz çukaya kaplı ferace samur kürk (Boyama ve yağlık)
Damat Paşa vekili	1 adet	Ferace samur kürk (Boyama ve yağlık)
Vekillerin şahitleri	7 adet	Bir adet telli hataî , beş adet çuka, bir adet sof ferace, boyama ve yağlık
Teşrifatçı	1 adet	Erkan samur paçası kürk (Boyama ve yağlık)
Teşrifatçı kesedarı	1 adet	Sof ferace (Boyama ve yağlık)
Teşrifatçı halifesi	1 adet	Sof ferace (Boyama ve yağlık)

Damat Hüseyin Paşa Tarafından Verilen

Verilen Kişi	Miktar	Verilen Hediye
Şeyhülislam	1 adet	Yeşil çukaya kaplı samur kürk
Darüssaade Ağası	1 adet	Güvez çukaya kaplı alâ ferace samur sırtı kürk
Damat ve gelinin şahitlerine	2 adet	Sof ferace sevb
Sultanın başağasına	1 adet	Ferace samur kürk sevb
Yazıcı Efendi	1 adet	Bohça (12 adet dibâ, 12 adet ağır telli hataî, 12 adet vasat telli hataî, 5 adet çuka)
Baltacılar kethüdası	17	Telli hataî (12), çuka (5)
Sultanın kethüdasına	1 adet	Bohça (12 adet dibâ, 12 adet ağır telli hataî, 12 adet vasat telli hataî, 5 adet çuka)
Telhisçi	25 adet	Telli hataî (10 adet), atlas (10 adet), çuka (5 adet)
Bostancı karakulağı	15 adet	Atlas (10 adet), çuka (5 adet)
Kapıhasekisi	15 adet	Telli hataî (10 adet), çuka (5 adet)
Valide Sultan kethüdası	26 adet	Alâ destar (1 adet), Rızaî şal (1 adet), zerli alâ sevaî tâka (1 adet), muhtar hâli tâka (1 adet), çitari tâka (1 adet), gezî tâka (1 adet), Rum dibâsı (10 adet), üstüfe (10 adet)
Teşrifatçı	16 adet	Destar (1 adet), donluk şal (1 adet), zerli sevaî tâka (1 adet), gezî tâka (1 adet), çitari tâka (2 adet), dibâ (10 adet)
Teşrifatçı halifesi	16 adet	Destar (1 adet), çarşaf (1 adet), çitari tâka (1 adet), gezî (1 adet), telli hataî (10 adet), çuka (5 adet)
Teşrifatçı kesedarı	1 adet	Bohça (1 adet destar, 1 adet çarşaf şal, 1 adet çitari tâka, 1 adet gezî, 1 adet telli hataî, 5 adet çuka)
Karakulak kethüdası	15 adet	Kumaş (10 adet), çuka (5 adet)
Kılavuz çavuş	14 adet	Kumaş (10 adet), çuka (4 adet), ayrıca kılavuz çavuşa 15, hademesine 5 kuruş
Şeyhülislamın hademesi		100 kuruş
Darüssaade Ağası hademesi		100 kuruş
Eski Saray teberdarı		100 kuruş
Yazıcı Efendi baltacısı		25 kuruş
Kethüda bey çukadarı		50 kuruş
Asâfi ağaları		550 kuruş
Harbecebân neferatı		75 kuruş

Verilen Kişi	Miktar	Verilen Hediye
Muhzır kâtibi	25 kuruş	
Odabaşı	15 kuruş	
Aşçı	5 kuruş	
İbrikdar	5 kuruş	
Alay çavuşları	50 kuruş (Alay başçavuşuna 15 kuruş)	
Teşrifâtçı hademeleri	25 kuruş	
Teşrifâtçı kesedarı ve halifesi hademeleri	30 kuruş	
Dört kapıkethüdası	20 kuruş	
Haberci çavuş	10 Kuruş	
Mehteranbaşı kethüdası	15 kuruş	
Mehteran kethüdası	5 kuruş	
Kapıhasekisi hademesi	15 kuruş	

EK II

Damat Paşa Tarafından Esmâ Sultan'a Takdim Edilen Nişan Takımı

Verilen	Miktar
Padişah için donanmış eseb	1 re's
Mihr-i muaccel	6.000 kuruş
Elmas nişan yüzüğü maa mücevher kutu	1 kıt'a
Kelime-i Tevhid resmolunmuş serbend	1 kıt'a
Elmas sorguç	1 kıt'a
Alâ zümrüt habbe küpe	1 çift
Mücevher nikab	1 kıt'a
Mücevher ayna maa galaf	1 kıt'a
İnci, la'l ve zümrüt ile masnu' fular ve papuç	1 çift
İnci la'l ve zümrüt ile murassa' ve zîn ayakkabı	1 çift
Berây-ı pâ-y-ı endaz dibâ	1 top
Mücevherat konulması için sim tepsi	5 adet
Yirmi vikayye halis simden masnu' kebîr nahıl	1 kıt'a
Kebîr ve sagîr billurdan masnu' şeker bahçeleri	1 kıt'a
Nahıl-ı âdi sagîr	4 kıt'a
Fransız yapımı şukûfeden servi resminde sepet	4 kıt'a
Sim kaplama şeker kutuları (3 tanesi kebîr, 100 tanesi sagîr)	103 kıt'a
Zikrolunan kutular için münakkaş ve memlî tabla	33 adet
Mücevherat ve şeker kutuları için al boyama	44 adet
Meyve ve şukûfe tablaları	35 adet

EK III

Çeyiz Alayını Götürenlere Padişah Tarafından İhsan Edilen

Verilen Görevli	Verilen Atıyye	Miktarı (Zıra)
Nân-ı aziz götüren ağa babasına	Sakız işi telli hataî donluk	10
Barutçu Efendi	Sakız işi telli hataî donluk	12
Barutçu Efendi hademeleri (üç kişi)	Sade Sakız işi telli hataî donluk	28
(Belge yıpranmış)	Sade Sakız işi telli hataî donluk	402
Teberdar vekilharcına	Sakız işi telli hataî donluk	6
Hayme-i Hassa mehterbaşısı	Sakız işi telli hataî donluk	10
Katarları Odabaşılara	Sakız işi sade hataî donluk (10 kişi)	60
Harbende Başısı	Donluk (1 adet), Sakız işi sade hataî	10
Harbende katarları	Sakız işi sade hataî donluk (4 kişi)	24
Sandık konulan arabalara (5 adet)	Sade hataî donluk	30
Hassa arabacıbaşısı	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Teşrifatçı	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	150
Teşrifatçı hademeleri (3 kişi)	Sakız işi sade hataî donluk	18
Teşrifatçı başhalifesi	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Teşrifatçı başhalifesi hademeleri (3 kişi)	Sakız işi sade hataî donluk	12
Teşrifatçı kesedarı	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Teşrifatçı kesedar hademeleri (2 kişi)	Sakız işi sade hataî donluk	12
Kılavuz çavuşuna	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Kılavuz çavuşun kapıkethüdarları (6 kişi)	Sakız işi sade hataî donluk	26
Hasekibaşı	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	12
Kapıhasekisi	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	12
Hasekibaşı hademesi	Sakız işi sade hataî donluk	6
Kapıhasekisi hademesi	Sade hataî donluk	6
Haremeyn döşekçisine	Sade hataî donluk	6
Alay başçavuşuna	Sakız işi telli hataî donluk	10
Alay çavuşları (12 çavuş, 1 mülazım)	Sade hataî donluk	78
Mirialem çavuşu	Sakız işi telli hataî donluk	10
Mehterhane tabl-ı alem çavuşu	Sakız işi sade hataî donluk	10
Hayme-i sadr-ı âlî mehterbaşısı	Sakız işi telli hataî donluk	10
Oda lalası	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Oda lalası hademeleri (2 kişi)	Sakız işi sade hataî donluk	12
Teberdar kethüdası	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Teberdar kethüdası hademeleri (2 kişi)	Sakız işi sade hataî donluk	12
Alay-ı ümeradan memur çavuşlar (5 kişi)	Sakız işi sade hataî donluk	30
	Toplam	
	Sakız işi telli hataî (164 zıra)	574 kuruş
	Sakız işi sade hataî (782 zıra)	1.564 kuruş

EK IV

III. Selim Tarafından Esmâ Sultan İçin Hazırlatılan Çeyizlik

Yaptırılan Eşya	Miktar	Fiyat (Kuruş)
Kolbaşları yirmi adet hurda pırlanta elmas ile müzeyyen minakârî kebîr roza elmas yüzük	1 adet	5.000
Üç adet vasat üçyüz kırk dokuz adet vasatça ve hurda roza elmas ve iki yüz on iki hurda zümrüt ile müzeyyen iki başlı kuşak	1 çift	7.000
On altı adet vasat ve yüz yetmiş üç adet hurda roza ve bir adet pırlanta elmas ve bir adet vasat kırmızı yakut ile müzeyyen kapağı derunu saatli altın avd kutusu	1 adet	1.750
Ortalarında iki adet vasat ve etrafında kırk sekiz adet hurda roza almas ile müzeyyen habbe zümrüt küpe	1 çift	2.000
Ortası büyükçe roza elmas ve iki yüz seksen hurda ve hurdaca roza elmas ve üç küçük zümrüt ve bir adet yeni maden ile müzeyyen altın basma kaput saati maa köstek	1 adet	2.750
Nişaneleri tepesinde birer kebîr inci ve birer delikli hurda yakutlu kebîr inci subha	1 adet	3.000
Yirmi adet vasat ve dokuz yirmi altı adet vasatça ve hurda roza elmas ile müzeyyen saçlık	1 adet	4.500
Roza elmas ve yakut ile müzeyyen altın bükme	12 adet	5.000
Üç toplu kebîr sim nahıl	1 adet	6.500
Nuhas kapların pahası olmak üzere teslim olunan		5.000
Çeyiz pahası olmak üzere teslim olunan		15.000
Kabaralı şeritli pesend şal kaplı sırf samuru kürkü (1 adet samur nefası)	2 adet	
Kabaralı şeritli pesend şal kaplı altı çift murassa altın tekerli samur kuyruğu kürkü	1 adet	
Kabaralı şeritli pesend şal entari	3 adet	
Kabaralı şeritli çubuklu şal entari (1 adet çiçekli şal)	2 adet	
Kabaralı şeritli hindî telli bender-zemin entari (1 adet zincir paf, 1 adet beldar, 1 adet çiçekli)	4 adet	
Çiçekli şal şalvar (1 adet çubuklu)	2 adet	
Üstüfe bükme	2 adet	
Pesend Şal	342 zıra	2.397,5
Çubuklu donluk şal	1 adet	220
Çiçekli donluk şal	2 adet	220
Çiçekli donluk şal	2 adet	400
Hindî telli bender-rumî	1 top	400
Hindî telli zincir-i paf	1 top	200
Hindî telli beldar	1 top	200
Hindî telli çiçekli	1 top	190
Çiçekli donluk şal	1 adet	200
Kabaralı şerit		2.250
Sırf samuru tulum, bafa ve (?)		6.500
Samur nefası tulum, bafa ve (?)		3.500
Samur kuyruğu tulum, bafa ve (?)		4.500
Terzi ve gazzaz kürkü üstadiye ve şal		800

Esmâ Sultan'ın Divanyolu'nda Bulunan Sarayının Büyük Divanhanesi ve Sofalarına Yaptırılan Eşyalar

Yaptırılan Eşya	Miktar	Fiyat (Kuruş)
Basma çuka nihali (2 kebîr, 5 sagîr)	7 adet	
Telli hataî murakkamlı çuha pencere perdesi	32 adet	

Basma çuha	531 zıra	2.344,5
... Şalı çuha	118,5 çuha	622
Telli hataî	55,5 zıra	360,5
...?	32 top	418
Terzi ve gazzaz üstadiyesi		200

Esmâ Sultan'ın Divanyolu'nda Bulunan Harem ve Cihannüma Dairelerindeki Oda ve Sofalara Yaptırılan Eşyalar

Yaptırılan Eşya	Miktar	Fiyat
	(Adet)	(Kuruş)
Penbe memlû minder (41 adet minder)	82	
Penbe memlû yastık (42 sedir)	246	
Penbe memlû yüz yastığı	32	
Penbe-i Ham	5.539 kıyye	5.971,5
Bez-i çuha	338 top	674
(?) tülbent	104 top	490
Hallaç ve yorgancı yevmiyeleri		352
Saraya döşnen hasır		7.850

Sultan için müceddeden yaptırılıp teslim olunan

Seraser mefreş (4 adet astar, 4 adet sandık)	12 adet	
Seraser	15 top	1.125
Sarraç üstadiyesi		748

Esmâ Sultan'a ait olup üzerinde ismi yazılı olan gümüş eşyaları için kuyumcuya verilen üstadiye pahası 450

Esmâ Sultan'ın çeyiz alayı günü arabalara avizelik yapılmak için teslim olunan

Telli dibâ	200 top	1.500
Telli hataî	300 top	1.950
Sade hataî	700 top	2.800
Hil'at giydirilenlere ihsan edilen		1.270

Toplam
116.378,5

III. Selim Tarafından Esmâ Sultan İçin Hazırlanan Çeyizlik-II⁴⁰⁸

Verilen Eşya	Miktar (Adet)
Yüz altmış dört elmas ile murassa kırmızı ve rengâmez minalı üç paftalı elmas kuşak	1 çift
Fransız yapımı iki yüz kırk altı elmas ile murassa zemini ayna sürme kuşak	1 kıt'a
Yüz kırk iki elmas, on sekiz kırmızı yakut ve ortasında bir büyük zümrüt, zemini ayna rengâmez yazma minalı şemse kuşak	1 kıt'a
Ortasında bir la'l ve altmış dokuz elmas ile murassa kırmızı, yeşil ve mor minalı çiçek	1
Doksan altı elmas ile murassa kırmızı ve mor minalı bilezik	1
Yetmiş dört elmas ile murassa gerdanlık	1
Yirmişer elmas ile murassa gül resmi siyah ve beyaz minalıca titrek	1
Meryem ... resminde otuz dörder elmalı siyah ve beyaz minalıca titrek	2
Sekiz elmalı (?) elmas küpe	1 çift
Yedişer ayaklı tüfenkleri otuzar elmalı la'l (?) küpe	1
Elmas yüzük	1
La'l yüzük	1
Zümrüt yüzük	1
Zümrüt abdest küpesi	1
La'l abdest küpesi	1
On dört elmalı ...	1
Kebîr zümrüt titrek	2
Kebîr zümrüt iğne	2
Altın zincire merbut boyun altını	50
Yetmiş adet elmas ile murassa zemini mor minalı göğsü rakkaslı saat	1
Zümrüt imameli ve nişanelerinde yedi adet hubbe zümrütlü inci tesbih	1
Üçyüz üç kırmızı yakut ve yüz yetmiş sekiz zümrütlü, altınlı necef divan	1
Zümrüdf yeşil üzerine inci, zümrüt ve yarısına altınlı işleme cübbe sevb	1
Yüz sekiz adet elmas, dört la'l ve ortasında bir zümrüt ve sekiz renkli zümrüt, kırk dört incili, üç tabancalı sorguç	1 kıt'a
Büyük, orta ve küçük fakfori kase	31
Büyük ve orta fakfori tabak	88
Fakfori taşlıca buhûrdan, gülâbdan ve tabak	1
Sırma işleme yorgan (3 adet tel çekme, 4 adet işleme şal, 1 adet İstanbul çekmesi, 1 adet düz nişan kalemkarî, 6 adet işleme yemeni, 5 adet işleme ve sade yemeni)	25
Sırma işleme kaytanlık (?) puşidesi	4
İncili seccade (1 adet sırma seccade, 3 adet işleme seccade)	5
Sırma abdest sofrası (1 adet sırma işleme büzme)	2
İşleme abdest makraması	9
Abdest futası	3
İşleme dizlik	3
Şerbet makraması	1
Kalemkarî yorgan yüzü	2
Fransız yapımı bürümcük cibinlik	1

⁴⁰⁸ Belgenin başlığı "Esmâ Sultan'a ihsan-ı hümayûn olunan eşyanın defteri" şeklinde olduğu için padişah tarafından yaptırıldığı tahmin edilebilir.

Verilen Eşya	Miktar (Adet)
Revganî divan	1
Tûlbent top	4
Fitilli top	5
İşleme (?) top	1
Peşkûnî ? top	1
Bez top	2
Yemeni top	1
İşleme yağlık	70
Boyama	30
Koyun yemenisi	30
İşleme uçkur	18
Ev gömleği dikilmiş	6 kat
Zenne gömleği	14
Zenne donu maa bohça	4
Sırma işleme bohça	8
Sırma işleme yüz yastığı	2
Dibâ dohça	4
Sırma işleme çamaşırlık puşidesi	1
Yemek sofrası	5
İşleme havlu	8
İşleme aş makraması	8
Peşkir	1
Sandal pencere perdesi	15
Camekân mefruşatı takım (1 adet örtü, 3 adet oturma takımı, 10 adet minder)	14 takım
Mükemmel hamam takımı	1
Tüy yelpaze	1
Musaddak iskemle	1
Telli hataî ve işleme terzi alaca kaftanı	6
Telli hataî ve işleme şal terzi alaca entari	6
Telli hataî ve telli keremsud ve şal şalvar	6
Yirmi beş elmas, on kırmızı yakutlu, altın güldan maa çar ... kaytan?	1
Çift işli altın güldan maa fincan	2
Minakâri altın güldan (1 adet fincan)	1
Çift işi minalıca sim güldan (20 adet fincan)	20
Sim şeker kutusu	1
Kenarı kırk adet elmaslı altın gülşeker tabağı	1
Sim el sini	1
Cezayir ihramı	1

III. Selim Tarafından Esma Sultan İçin Hazine-i Hümayûn'a Hazırlatılan Çeyizlik Eşya-III

Yaptırılan Eşya	Miktar (Adet)
Avusturya dibâsına kaplı samur kantoşu	1
Acem dibâsına kaplı karsak kantoşu	1
Siyah suzenî şal kaplı kakum kantoşu	1
Sim pullu atlas cibinlik	1
Sim billur duvar perdesi	2
Sim pullu kapı perdesi	1
Sim pullu kadife esvab ? yaşmağı	1
Sırma işleme atlas oturma minderi	2
Sırma işleme atlas yastık	11
Sırma işleme atlas kebîr orta	1
Sim sahan	10
Sim sahan kapağı	10
Derunları yaldızlı sim tas maa kapak	3
Kebîr sim tepsi	1
Vasat sim tepsi	2
Sim kahve askısı	1
Sim kahve ibriği	1
Sim şerbet ibriği	2
Sim şeker kutusu maa kaşık	1
Sim nemekdân	1
Sim buhûrdan	2
Sim gülâbdan	2
Sim leğen maa kafes	2
Sim el ibriği	2
Sim şamdan	4
Sim mum makrası	1
Sim çubuk kanad	2
Sim kaplama arab perde bağı	1
Demir çubuk katar	2
Nuhas sahan maa kapak (40 adet büyükçe, 40 adet de küçük)	80
Nuhas tas maa kapak	9
Nuhas baklava börek tepsisi	6
Nuhas hoşaf maşrapası maa kapak	4
Nuhas yemek tepsisi	8
Nuhas hoşaf tepsisi	2
Nuhas güğüm maa kapak	6
Nuhas çamaşır leğeni	1
Nuhas kafesli leğen maa ibrik	5
Nuhas abdest leğeni	2
Nuhas hoşaf tası maa kapak	4
Nuhas buğudan tası maa kapak	2
Nuhas kebîr tencere maa kapak	10
Nuhas vasat ve sagîr tencere maa kapak	32
Nuhas kebîr ve sagîr tâbe	4
Nuhas çamaşır tâbesi	2
Nuhas kadayıf tepsisi	2
Nuhas kaymak lengeri	2
Nuhas kevgir	4

Yaptırılan Eşya	Miktar (Adet)
Nuhas kepçe	5
Nuhas süzğü	3
Nuhas satır	1
Tunç havan	1
Demir sac	2
Seraser mefraş	2
Kösele kaplı kebîr mefraş	2
Seraser kaplı sandık	4
Pirinç rahtlı çukalı meşin kaplı sandık	4
Derunu muşambalı meşin kaplı çuval	4

EK V

Gelin Alayını Götürenlere Padişahın İhsamı

Kime Verildiği	Verilen Atıyye	Miktar (Zıra)
Esmâ Sultan'ı arabasına	Dibâ donluk	30
Diğer Sultanların arabalarına Cariyelerin arabalarına	Donluk (9 adet), telli dibâ Donluk (31 adet), Venedik hataîsi (315 zıra) , donluk (5 adet), Sakız işi sade hataî (45 zıra)	90 360
Darüssaade Ağasının esblerine	Avizelik donluk (1 adet), telli dibâ	12
Darüssaade Ağasının kahvecibaşısı, başçukadarı ve maiyetindekilere Mimarbaşı maiyetindeki mimar kalfalar (10 kişi) ve nerdibanlara	Donluk (3 adet), Sakız işi telli hataî Nerdibanlara donluk (2 adet) Sakız işi telli hataî (12 zıra), mimar kalfalara donluk (10 adet), sade hataî (60 zıra)	30 72
Tersane başçavuşu	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	6
Tersane çavuşları (12 kişi)	Donluk (12 adet), Sade hataî	72
Kaptan Paşa, kethüdası, ocaklık sandalı ve reisleri (3 kişi)	Sade hataî	18
Sim kebîr nahıla	Avizelik donluk (1 adet), telli dibâ	10
Diğer iki adet kebir nahıla	Donluk (2 adet), Sakız işi telli hataî	20
Dört adet orta nahıla	Donluk (4 adet), Sakız işi telli hataî	24
Teşrifatçıya	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	12
Teşrifatçı başhalifesi	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Teşrifatçı kesedarı	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Mimar Ağa	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	12
Kılavuz çavuşu	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Alay başçavuşu	Donluk (1 adet), Sakız işi telli hataî	10
Alay çavuşları (12 kişi) ve mülazım	Sade hataî	78
Mimar Ağa kethüdası	Donluk (1 adet), sade hataî	10
Mimar Ağa başhalifesi	Donluk (1 adet), sade hataî	10
Kürklü zuemâ mehterleri (2 kişi)	Sade hataî	12
Alay geçişine memur divan-ı hümayûn çavuşları (4 kişi)	Sade hataî	24
Divan-ı hümayûn çavuşları mehteri	Sade hataî	6
Çavuşbaşı şâtırı	Donluk (1 adet), sade hataî	6
Hasekibaşı ve kapıhasekisi	Donluk (2 adet), Sakız işi telli hataî	20
Kur'an ve rahle götürün ağa babasına ve taberdar kethüdası	Donluk (2 adet), Sakız işi sade hataî	12
Toplam		
	Telli dibâ (141,5 zıra)	1.027,5 kuruş
	Venedik hataîsi (31 zıra)	1.705 kuruş
	Sakız işi telli hataî (176 zıra)	616 kuruş
	Sakız işi sade hataî (353 zıra)	706 kuruş

EK VI

Esmâ Sultan'ın Tereke Defteri

Cennet-mekân Esmâ Sultan aliyetü'ş-şân hazretlerinin muhallefât defteridir ki bervech-i âti beyan olunur. Fi 22 Receb sene 264.

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı
		Kuruş
1	Yaldızlı sagîr sandalye	66
1 çift	Yaldızlı kebîr sandalye	105
1 çift	Güvez kadife kaplı yaldızlı sandalye	160
1 çift	Yaldızlı kebîr sandalye	220
1 çift	Kadife kaplı yaldızlı sandalye	151
1 çift	Yaldızlı kadife kaplı sandalye	127
2	Kadife kaplı yaldızlı kanepeler (1 koltuk, 1 kanepeler)	491
2	Kadife kaplı yaldızlı kanepeler (1 koltuk, 1 kanepeler)	480
14	Kadife kaplı maun sandalyeler (10 sandalye, 4 koltuk)	481
4	Kıl kaplı maun kanepeler (1 kanepeler, 3 koltuk)	246
3	Yaldızlı sandalyeler (1 kebîr, 1 sagîr sandalye, 1 sehpa)	63
1 çift	Çerçeveli ayna	440
1 çift	Pervazlı ayna	569
1 çift	Siyah pervazlı ayine	710
1 çift	Yaldızlı ayna	316
1	Yaldızlı vasat ayine	300
1 çift	Pervazlı ayna	250
1 çift	Pervazlı ayna	230
1 çift	Pervazlı ayna	300
1 çift	Pervazlı ayna	131
1 çift	Pervazlı ayna	251
1 çift	Yaldızlı ayna	160
1 çift	Pervazlı ayna	280
1	Ayine pervazlı ayine	81
1	Siyah pervazlı yaldızlı ayna	110
1	Pervazlı ayna	130
1	Siyah pervazlı ayna	200
1 çift	Maun konsol	100
1	Pervazlı ayna	150
2	Yaldızlı pervazlı ayna	503
12	Tahta kanepeler (3 tahta sehpa, 1 anbar, 2 kerevet, 2 çar-pa iskemle, 1 tahta dolap, 2 meşin kaplı kebir kutu)	281
1 çift	Maun çiçeklik	396
4	Camlı dolap (1 anbar, 2 çar-pa iskemle)	52
2	Tahta anbar maa köhne avize	63
3	Tahta ayna	40
1	Maun kasa	80
6	Levha	301
6	Levha maa hilye-i şerife	150
6	Levha	171
6	Levha	228

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
6	Levha	101
6	Levha	86
6	Levha	850
6	Levha	81
6	Levha	455
6	Levha	42
1	Sabun memlû anbar	350
Yarım çuval	Sabun	190
6	Levha	70
1	Aynalı çekmece	185
1	Aynalı çekmece	160
1	Aynalı çekmece	164
1 çift	Fanuslu vazı	170
1 çift	Fanuslu vazı	200
1 çift	Fanuslu vazı	160
1 çift	Fanuslu vazı	100
1 çift	Fanuslu vazı	200
1 çift	Fanuslu vazı	130
1 çift	Fanuslu vazı	172
6	Levha	275
1	Fars-kârî mermerli saat	651
1	Prinç donanmalı Fars-kârî çekmeceli saat	880
1	Fars-kârî ...? Kandil	281
1 çift	Doru araba bargiri	2.000
9	Camlı fanus ve fenar	81
1 çift	Prinçli kırpızı fanus (2 kandil)	165
1 çift	Fanuslu maun şamdan	235
1	Fanuslu billur şamdan	91
1 çift	Sürme maun şamdan fanuslu	107
1 çift	Sürmeli fanuslu maun şamdan	121
1	Müzikalı çınar tahtalı sehpa trebze	352
5	Çar-pa iskemle (1 ceviz, 1 yaldızlı, 1 tahta)	117
2	Kemik saplı mükesserat (1 saz) ?	120
2	Üç kollu maun şamdan	56
1	Dört kollu maun şamdan	25
7	Mütenev'a müskirat	42
4	Tahta anbar ve dolap	45
6	Prinç şamdan	106
4	Beş mumlu revganî prinç şamdan	179
5	Beş mumlu maun şamdan (2'si üç mumlu)	150
5	Dört mumlu revganî prinç şamdan (1'i tek mumlu)	139
6	İki mumlu revganî prinç şamdan (4)	137
4	Dört mumlu prinç duvar şamdanı	401
4	Revganî prinç lanba	451
2	Habbeli billur oturtma	271
3	Prinç çenberli billur fanus	221
2	Elmas taş billur asma fanus	340
2	Prinç çenberli asma lanba	301
1	Köhne kebîrce saat hurdası	200
18	Mai dimaska kaplı kanepe (4 koltuk, 12 sandalye)	3.215

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
18	Güvezli beyazlı dimaska kaplı kanepeler (4 koltuk, 12 sandalye)	3.350
18	Güvezli sarılı tomar kaplı kanepeler (2 koltuk, 12 sandalye)	4.269
9	Mâili beyazlı tomar kaplı kanepeler (2 koltuk, 6 sandalye)	2.501
8	Kıl kaplı ceviz kanepeler (6 sandalye)	1.100
7	Sarı kadife kaplı sandalyeler (2 koltuk)	255
5	Güvezli beyazlı tomar kaplı kanepeler (4 koltuk)	1.601
1	Furta piyâne (piyano)	5.230
2	Revganî yataklar	809
1 çift	Zeytun küfeki taşlı konsol	266
1	Yaldızlı pervazlı ayna	3.650
1	Maun taşlı masa	501
4	Yeşilli beyazlı tomar kaplı kanepeler (2 koltuk)	1.670
3	Revganî trebze	200
2	Revganî trebze	270
2	Revganî taşlı konsol	390
2	Revganî taşlı konsol	410
2	Revganî taşlı konsol	500
2	Revganî taşlı konsol	491
3	Revganî köhne konsol (1 adet trebze)	200
2	Revganî taşlı konsol	415
1	Avize takım	420
2	Yaldızlı pervazlı kebîr ayna	3.050
2	Yaldızlı beyaz zeminli kebîr ayna	4.001
2	Yaldızlı oyun direği (1 adet bez perde)	111
1	Prinç mangal maa tahta tabe	889
25	Vasat ve sağır İngiliz-kârî tabaklar	93
1	Kebîr fakfori tabak	261
3	Pirinç mangal maa tahta ve tâbe (1 kapak, 1 adet üstüvan)	1.020
3	Pirinç mangal maa tahta ve tâbe (1 kapak, 1 adet üstüvan)	2.901
3	Pirinç mangal maa tahta ve tâbe (1 kapak, 1 adet üstüvan)	729
3	Prinç mangal maa tahta ve tâbe (1 kapak, 1 adet üstüvan)	903
3	Pirinç mangal maa tahta ve tâbe (1 kapak, 1 adet üstüvan)	701
3	Pirinç mangal maa tahta ve tâbe (1 kapak, 1 adet üstüvan)	841
3	Pirinç mangal maa tahta ve tâbe (1 kapak, 1 adet üstüvan)	1.100
1	Nuhas mangal maa tahta kapak	216
1	Nuhas mangal maa kapak	281
1	Nuhas köhne mangal maa kapak	65
1	Nuhas köhne mangal	151
1	Kebîr pirinç tepsi	650
1	Kebîr pirinç tepsi	751
1	Vasat pirinç tepsi	360
1	Vasat pirinç tepsi	981
9	Yün memlû yastıklar (2 koltuk, 2 yüz)	91
8	Yün basma yastıklar (3 koltuk)	60
8	Yün memlû yastıklar (2 koltuk, 1 makat)	211
8	Yün memlû yastıklar (2 koltuk, 1 makat)	300
6	Yün memlû yastıklar (1 koltuk)	200
7	Yün memlû yastıklar (1 koltuk)	42
12	Yün memlû sofralar bezi şilte (10 yastık)	155
4	Kıl kaplı koltuk sandalyeler (2 tahta iskemle)	350
9	Yün memlû yastıklar (2 şilte)	208

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
5	Penbe memlû sagîr basma şilte	260
4	Penbe memlû basma şalı şilte	500
3	Penbe memlû şilte (1 adet çubuklu canfes, 1 tomar, 1 dülbend basma)	222
3	Kılabdan pesend işleme dülbend yüz yastığı	312
3	Penbe memlû kılabdan suzenî işleme yüz yastığı	401
3	Penbe memlû kılabdan suzenî işleme yüz yastığı	240
5	Billur fanuslu vazo (1 fanus)	281
1 çift	Fanuslu vazo (2 fanus maa paye)	240
1	Rehavili kabarahı merkadiyed saat (1 adet peş tahta)	2.800
1	Rehavili kabarahı merkadiyed saat	2.226
1	Rehavili kabarahı merkadiyed saat	2.505
1	Bağa mahfazalı merkadiyed çekmece saati	2.499
1	Bağa mahfazalı merkadiyed çekmece saati	2.261
1	Bağa mahfaza merkadiyed çekmece saati	3.150
1 çift	Fanuslu şile ? vazo	301
1	Furta piyane	4.601
1	Kılabdan saçaklı ve nuklu şeritli al ihram	631
1	Kılabdan saçaklı ve şeritli al ihram	850
1	Kılabdan saçaklı pul ve tırtıl işleme müsta'mel nefî nuklu ihram	1.033
1	Kılabdan saçaklı ve şeritli nuklu siyah ihram	480
1	Kılabdan saçaklı ve şeritli siyah nuklu İhram	162
2	Müsta'mel fermâyiş tandır yorganı (1 örtü)	780
1	Kılabdan ve ipek işleme dülbend yorgan	801
1	Fars-kârî pirinç donanmalı lanbalı pirinç avize	3.501
1	Yaldızlı billur leğen maa ibrik	205
11	Penbe memlû yüz yastığı kılıfı	123
3	Penbe memlû dimaska şilte	701
3	Penbe memlû dokuma şilte (1 basma şalı)	281
6	Penbe memlû kalem-kârî sarı yüz yastığı	186
6	Penbe memlû kalem-kârî yüz yastığı	224
	Kılabdan işleme dülbend yüz yastığı	750
2	Taşlı konsol	675
3	Elvan ipek işleme dülbend yüz yastığı	161
3	İpek işleme dülbend yüz yastığı	255
2	Elvan ipek işleme dülbend yüz yastığı	140
3	Elvan ipek işleme dülbend yüz yastığı	176
3	Elvan ipek işleme dülbend yüz yastığı	268
3	Elvan ipek işleme dülbend yüz yastığı	161
3	Elvan ipek işlemeli dülbend yüz yastığı	200
3	Elvan ipek işleme dülbend yüz yastığı (1 kalem-kârî)	132
4	Penbe memlû basma sagîr erkân şiltesi	221
4	Dokuma dülbend yatak şiltesi	400
4	Penbe memlû dimaska erkân şiltesi (1 yastık)	202
3	Tomar sagîr erkân şiltesi	290
4	Kalem-kârî sagîr erkân (1 basma şalakî, 1 fanila)	140
3	Penbe memlû marinoz sagîr erkân şiltesi	60
13	Billûr kase maa tabak (2 billur keşkûl, 4 fanus, 4 tabak)	291
4	Penbe memlû basma şalı sagîr erkân şiltesi	211
4	Penbe memlû fanila sagîr erkân şiltesi	182
4	Penbe memlû yün basma sagîr erkân şiltesi	150
3	Penbe memlû yün basma sagîr erkân şiltesi	169

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
3	Penbe memlû basma şalakî sagîr erkân şiltesi	140
6	Penbe memlû basma marinoz sagîr erkân şiltesi (2 şalakî)	250
4	Penbe memlû yün basma sagîr erkân şiltesi	195
3	Tahta sandık (1 güderi kaplı)	90
10	Penbeli köhne şemsiye	70
	Tabla derunu müteneva hırdavat	210
1	Nuhas kebîr tepsi	532
1	Nuhas kebîr tepsi	275
1	Nuhas vasat tepsi	170
1	Nuhas vasat tepsi	353
1	Nuhas vasat tepsi	210
2	Nuklu kîse	72
1	Nuhas hamam kazganı	781
12	Saksonya sahan maa kapak (1 kâse maa kapak)	1.370
1	Asma çalar saat	401
7	Saksonya sahan maa kapak	550
13	Saksonya sahan maa kapak	1.301
1	Nuhas vasat tepsi	206
7	Saksonya sahan maa kapak (1 kâse maa kapak)	723
10	Saksonya sahan maa kapak	921
1	Köhne tabak nihâlî	100
1	Tabak nihâlî	800
4	Saksonya mütenev'a kâse (1 tabak)	50
1	Tabak nihâlî	611
1	Tabak nihâlî	250
1	Frengî nihâlî	2.700
1	Frengî nihâlî	599
11	Saksonya tabak maa kapak	1.013
9	Saksonya tabak maa kapak	870
10	Saksonya tabak maa kapak	889
9	Fars-kârî Saksonya sahan maa kapak	906
11	Saksonya sahan maa kapak	1351
7	Saksonya tabak maa kapak (2 beckâri)	520
10	Saksonya tabak maa kapak	1.006
11	Saksonya sahan maa kapak	1.001
1	Frengî nihâlî	3.250
1	Frengî nihâlî	1.300
1	Frengî nihâlî	550
1	Yaldızlı nuhas meşrupe	221
1	Sade ipek süzenî işleme mai şalakî yorgan	321
1	Sade ipek süzenî işleme tirşe şalakî yorgan	380
2	Nur ü tâb yorgan maa çarşaf	350
1	Fermayış şal yorgan	880
1	Sade ipak süzenî işleme al marinoz yorgan	526
1	Fermayış şal yorgan	1.259
1	Sade süzenî işleme canfes yorgan	300
1	Fermayış şal yorgan	360
13	Lacivert tomar yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 oturma minderi)	4.015
13	Lacivertli sarılı tomar yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 oturma minderi)	3.000
13	Sade iskakî yastık (2 sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 oturma minderi)	1.600
16	Yeşil, sarılı pembe zeminli kılbadanlı müsta'mel çatma yastık (3 adet sedir, 3 adet yüz, 1 oturma minderi)	3.551

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
12	Müsta'mel telli iskakî yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 oturma minderi)	3.181
16	Morlu sarılı tomar yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 2 adet şilte, 2 oturma minderi)	5.850
10	Müsta'mel halebî telli yastık (1 adet sedir, 1 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	2.000
11	Müsta'mel halebî telli yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	1.920
15	Sade iskakî yastık (2 sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 oturma minderi, 1 adet erkân)	700
	Bohça derunu köhne şal başlıklar	100
	Bohça derunu köhne şal başlıklar	310
	Bohça derunu köhne şal başlıklar	310
	Bohça derunu köhne şal başlıklar	200
	Bohça derunu köhne şal başlıklar	560
	Bohça derunu yün basma başlık ve sair	263
	Basma düz şal başlıklar	101
	Basma şal köhne başlıklar	150
10	Basma ve düz şal başlıklar	4.000
	Basma şal köhne başlıklar	253
	Köhne şal başlıklar	130
1	Telli atlas yorgan	300
1	Telli atlas yorgan	300
1	Telli atlas yorgan	910
1	Habbeli billur avize	1.220
1	Habbeli billur kebîr avize	680
1	Habbeli billur avize	765
1	Habbeli billur avize	750
1	Yün memlû sepet	50
5	Kebîr tahta kutu	62
1	Yün şerit bükme al çuka zâr	2.205
3	İpek bükme penbe çuka zâr parça	1.225
6	Penbe memlû müsta'mel basma şilte (3 adet yüz yastığı)	202
8	Yün şerid işleme al çuka pencere parçası	782
4	Yün şerid işleme çuka parça	220
15	Mai çuka parça	1.500
2	Mai çuka zâr parça	250
1	Şayak Nihale	900
	Bohça derunu	320
10	Kurdeleli elvan çuka parça	455
9	Müsta'mel pembeli şemsiye (3 adet basma şal)	260
6	Müsta'mel çuka parça	250
4	Yün şerid bükme çuka parça	500
6	Çuka parça	400
16	Dimaska yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 5 adet erkân)	452
4	Müsta'mel dimaska yastık (3 adet erkân)	601
9	Çiçekli atlas erkân (3 adet yastık, 1 adet yüz, 1 adet sedir, 3 adet erkân)	1.001
11	Al dimaska yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	602
10	Müsta'mel al çuka parça (5 adet el şalı)	400
5	İpek işleme leylakî marinoz erkân	251
3	Müsta'mel çuka parça	225
29	Köhne dülbend parça (2 adet basma şal oturma minderi, 5 yastık, 1 şilte yüzü, 11 basma yastık)	240
6	Müsta'mel çuka parça	606
	Bohça derunu basma şal	159
1	Kılabdan ve pul ve tırtıl işleme kat' olmuş al, şalakî entari	1.011
1	Pul ve tırtıl ve sırma işleme kat' olunmuş leylakî, şalakî entari	1.751

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
1	Pul ve tırtıl ve sırma işleme kat' olunmuş mai, şalakî entari	1.751
1	Pul ve tırtıl ve kılabledan işleme kat' olunmuş kısa şarâbî entari	510
1	Pul ve tırtıl ve kılabledan işleme kat' olunmuş kısa erguvanî şalakî entari	500
1	Fars-kârî kat' olunmuş entari	350
3	Fars-kârî pirinç donanmalı müzikli, fanuslu saat (2 adet vazo)	3.300
3	Fars-kârî müzikli, fanuslu saat (2 adet fanuslu vazo)	601
2	Fanuslu vazo	385
1	Fanuslu müzikli saat	801
3	Fanuslu Fasn-kârî müzikli saat (2 adet vazo)	1.100
3	Fars-kârî müzikli fanuslu saat (2 adet fanuslu vazo)	1.700
3	Fanuslu müzikli Fars-kârî saat (2 adet fanuslu vazo)	1.410
3	Fars-kârî müzikli fanuslu saat (2 adet fanuslu vazo)	900
3	Fars-kârî müzikli fanuslu saat (2 adet fanuslu vazo)	1.280
13	Çuka parça	801
2	Yün şerid işleme al çuka zar parça	2.500
2	Yüün şerid işlemeli lacivert çuka zar parça	3.810
2	Yün şerid işlemeli al çuka zar parça	1.150
10	Siyah çuka parça	570
9	Müsta'mel çuka parça	960
14	Müsta'mel al çuka parça	1.300
6	Müsta'mel al çuka parça	650
6	Müsta'mel çuka parça	600
28	Nuhas helvahan tenceresi (10 sahan, 1 şorba tası, 1 pilav tenceresi, 4 sagîr tepsi, 1 lenger)	1.120
25	Nuhas sagîr sahan (10 adet kapak)	301
14	Nuhas sahan (9 adet meşrube)	232
10	Nuhas sahan maa kapak	190
20	Nuhas sahan maa kapak	261
15	Nuhas sahan maa kapak	382
1	Nuhas kebîr tepsi	300
1	Nuhas tepsi	400
1	Nuhas tepsi	270
13	Nuhas baklava tepsisi (7 adet sagîr)	661
20	Nuhas sagîr tencere	410
2	Nuhas sagîr tencere	384
26	Nuhas şorba tası	430
11	Nuhas sahan maa kapak (1 adet pilav tenceresi)	203
11	Nuhas sahan maa kapak (1 adet pilav tenceresi)	251
20	Nuhas sahan maa kapak	301
34	Nuhas sagîr tencere (14 adet kapak)	371
13	Nuhas sahan maa kapak (3 adet lenger, 2 adet şorba tası, 1 pilav tenceresi)	415
6	Nuhas lenger maa kapak	400
21	Nuhas sagîr tencere (1 kapak, 3 adet şorba tası)	250
42	Nuhas badya (4 tencere, 2 adet kulplu tas, 2 adet fırın kapağı, 25 kepçe maa kevgir, 1 adet kapaksız tencere, 1 adet pilav tenceresi)	970
6	Nuhas sahan maa kapak (1 sagîr tepsi)	250
7	Nuhas köhne mangal (1 leğen ibrik, 1 ibrik, 1 kahve güğümü, 2 burun tası)	301
4	Nuhas kazan (1 pilav tenceresi, 3 tabe)	503
5	Nuhas helvahane tenceresi	400
46	Nuhas süzğü (41 köhne tencere ve sahan kapağı)	351
5	Nuhas helvahane tenceresi	1.065
8	Nuhas helvahane tenceresi (3 kapak)	801

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
30	Nuhas sagır tencere (12 kapak)	1.800
	Nuhas köhne tencere ve kebab şişleri ve satır ve ızgara ve sair	83
2	Yıldızlı pirinç memşâ ibriği	220
11	Nuhas sahan maa kapak (1 adet çorba tası)	286
13	Penbe memlû marpolan şemsiye	122
16	Pembeli, sarılı astar şemsiye	229
1	Müsta`mel al çuka taam nihalisi	361
10	Müsta`mel Amerikan bezi şemsiye	71
9	Sim kabaralı tabak kapağı	511
2	Sim kabaralı müsta`mel meşin tabla kapağı	570
1	Sim kabaralı müsta`mel meşin mefreşi	1.555
1	Sim kabaralı güvez kadife kaplı iskemle	1.575
1	Meşin sim kaplama revganî iskemle	2.000
1	Meşin sim kaplama para çekmecesi	2.400
1	Sim kabaralı güvez kadife kaplı iskemle	400
1	Sim kabaralı güvez kadife kaplı iskemle	710
21	Beyaz telli zeminli el havlu çatma yastık (3 sedir, 3 adet yüz, 1 adet oturma minderi, 1 telli fermayış şilte yüzü, 1 adet telli diba erkân	6.000
13	Ceviz rehavili mai zeminli kılabdanlı çatma yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet oturma minderi)	1.870
18	Bayz telli zeminli al havlu çatma yastık(3 adet sedir, 3 adet yüz, 1 adet oturma minderi)	6.501
12	Telli üstüfe yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	3.010
14	Telli üstüfe yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	6.500
11	Telli iskakî yastık (1 adet sedir, 1 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	3.060
14	Telli iskakî yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet çiçekli atlas şilte yüzü, 1 adet oturma minderi)	4.020
13	Telli iskakî yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet çiçekli atlas şilte yüzü, 1 adet oturma minderi)	3.000
12	Tomar yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 şilte yüzü, 1 oturma minderi)	2.300
10	Tomar yastık (1 adet sedir, 1 adet yüz, 1 adet şilte, 1 oturma minderi)	2.015
1	Kılabdani saçaklı ve kılabdani pul işlemeli erguvanî şalakî kahve puşidesi	1.001
9	Sim kabaralı sahtiyani kahvaltı lengeri kapağı	1.510
1	Tabak derunu sim prag donanmalı ve Saksonya çiçekli rikdan safı tepe ve etrafı roza elmas ile müzeyyen yazı takımı	2.380
1	Sim kabaralı leylakî atlas torba	1.880
1	Yıldızlı sim kabaralı yeşil kadife kaplı cüzdan	899
1	Yıldızlı yaprak ve gül donanmalı sim bardak maa tabak	2.269
1	Yıldızlı sim kabaralı siyah kadife kaplı cüzdan	830
1	Kılabdani saçaklı siyah çuka masa puşidesi	62
31	Yıldızlı sim zarf (15 fincan, 1 ipek bükme işleme çanta)	1.100
1	Kılabdani saçaklı pul işlemeli pembe canfes kahve puşidesi	900
1	Kılabdani saçaklı güvez atlas araba başlığı	1.970
1	Tepesi elvan mine çiçekli roza elmaslıca alsatraş bardak maa tabak	850
1	Tepesi bir adet delikli zümrüt roza elmaslıca yıldızlı sim kapaklı gergedan boynuzu bardak	1.210
1	Altun pafta üzere la'l donanmalı yeşim divan	1.500
1	Sim kabaralı ve sim kınılı bıçak	400
1	Sim çenberli sagır sandık	1.400
1	...? Böcek kabuğu	260
1	Ortası mai bağa üzere elmas ile müzeyyen ve etrafı inci ve sırma işleme yeşim kabaralı	7.000
1	Roza elmaslıca yeşim kabzalı mirûha	2.770
1	Yıldızlı sim güneş simli yıldızlı pervazlı tahta	1.000
5	Yün şerid işlemeli lacivert çuka zar parça (3 parça)	3.370
1	İpek bükme işleme mor çuka zar parça	1.010

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
1	Sırça zihli üç boğumlu sim dürbin	272
1	Sırma ve tırtıl işlemeli yeşil tel kaplı sırt samuru yol kürkü	7.100
1	Sırma ve tırtıl işleme yeşil tel kaplı kakum kürk	1.800
1	Sırma ve tırtıl işleme mai tel kaplı İspanyol kakum kürkü	2.550
1	Sırma ve tırtıl işleme tirşe şalakî kaplı kakum kürk	1.100
2	Altın ayaklı sim sagîr tabak (1 keşkül tası)	400
1	Altın kakmalı oyma kemik divan	142
9	Kılabdanlı yeşil havlu müsta'mel çatma yastık (1 adet sedir, 1 adet yüz, 1 çubuklu canfes şilte yüzü, 1 adet oturma minderi)	1.401
13	Tomar yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	2.500
2	İpek bükme işlemeli şalakî marinoz araba şiltesi (1 yastık)	926
3	Müsta'mel tomar araba şiltesi (2 yastık)	280
12	Sim saçaklı araba parçası (4 siyah, 3 adet de yeşil parça)	200
7	Kılabdan saçaklı ve kılabdan bükmeli mavi canfes araba parçası	570
1	Altın çenberli ...? Keşkül	1.339
100	Basma şal başlıklar (Beher zıra'ı 10 kuruş)	1.000
5	Müsta'mel çuka parça	306
4	Müsta'mel çuka parça	320
1	Yün şerid işleme kurşunî çuka zar parça	1.701
5	Müsta'mel şal parça	200
6	Tahta mahfaza (3 adet na'lin)	170
3	Müsta'mel çuka parça (1 adet çeyyit, 1 adet çuka puşide)	171
	Bohça derunu incili fular ve sair hırdavat	101
4	Ham iskakî yastık (1 adet şilte yüzü, 1 adet oturma minderi)	300
5	Penbeli şalakî kanep e şiltesi (1 koltuk, 1 adet basma şalakî parça, 1 adet yün memlû dimaska yastık)	205
12	Basma şal parça (6 adet tire işleme)	200
22	Basma şal parça (11 dallı tülbend)	400
6	Dallı dülbend parça	140
5 çift	Müsta'mel hümayun parça çatma	61
10 çift	Basma şal kapı parçası	550
13 çift	Müsta'mel pullu dülbend parça	480
13	Müsta'mel basma şla parça (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	205
1	Sim çenberli siyah kadife kaplı sandık	2.449
1	Sim çenberli siyah kadife kaplı sandık	2.350
1	Sim çenber güvez kadife kaplı sandık	2.801
	Bohça derunu puşideler ve sair	155
	Bohça derunu puşideler ve sair	76
1	Sim çenberli ve sim paftalı sagîr sandık	2.551
	Bohça derunu puşideler ve sair	95
1 çift	Yaldızlı piriñ şamdan maa paye	980
1 çift	Yaldızlı piriñ şamdan	755
1	Yeşim üzere altın kakmalı sagîr tepsi	293
1	Küre resimli sagîr sim devat	550
	Sepet derununda lavta ve avize habbeleri	220
	Sepet derununda hırdavat	52
	Müsta'mel basma şal kırpıntıları	101
1	Çubuklu tül cibinlik	500
14 parça	Basma şal	453
11	Müsta'mel basma şal yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	300
16 parça	Müsta'mel basma şal (8 parça beze işleme)	300

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
8 parça	Müsta'mel basma şal parça (4 parça beze işleme)	320
9 parça	Tire işleme dülbend	460
16 parça	Müsta'mel basma şal (8 adet dülbend)	400
18 parça	Müsta'mel basma şal (9 beze işleme)	601
22 parça	Müsta'mel basma şal (11 tire işleme)	600
8 parça	Müsta'mel basma şal (4 tire işleme)	210
18 çift	Dallı dülbend parça	284
4 çift	Müsta'mel basma şal parça	470
14 çift	Müsta'mel dallı dülbend parça	320
1	Muzikalı altın müdevver saplı ayna	8.050
5 çift	Dallı dülbend perde	139
8 çift	Basma şal müsta'mel parça	364
1	Üç boğumlu köhne minali altın dürbin	1.860
9	Müsta'mel basma şal erkan (5 yastık)	301
9	Güvez tomar erkan (3 yastık, 1 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet sagır erkan, 1 adet vasat erkan)	1.400
14	Yeşil tomar yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	1.085
9	Güvezli beyazlı tomar yastık (1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	1.280
1	Mavili beyazlı tomar şilte yüzü	326
12	Güvez tomar yastık (2 adet sedir, 2 adet yüz, 1 adet şilte, 1 adet oturma minderi)	1.500
	Bohça derunu hırdavat	40
8	Pullu canfes yastık (1 adet sedir, 1 adet yüz)	301
15	Hümayun şemsiye	120
21	Hümayun şemsiye (4 adet dallı dülbend)	51
8	Basma şal tavanlık (1 adet sagır erkan, 2 adet başlık, 2 adet ...?)	240
4 parça	Pullu tül	270
4	Basma şal başlık	73
	Kılabdanlı püsküllü saçak	901
1	Mavi Frengi nihali	2.299
1	Frengi nihali	1.475
1	Frengi nihali	1.580
1	Frengi nihali	1.610
3 parça	Frengi nihali	700
1	Frengi nihali	482
1	Frengi nihali	511
	Oyun direği ? ve tabla ve sair	700
1	Frengi nihali	480
1	Frengi nihali	180
1	Frengi nihali	89
1	Frengi nihali	901
1	Frengi nihali	1.460
1	Frengi nihali	1.000
1	Frengi nihali	2.301
1	Frengi nihali	1.600
	Bohça derunu	150
1	İpek bükme işlemeli leylakî marinoz araba şiltesi	210

Müteveffiyye-i mümaileyhanın Cıgal Sarayı kurbunda vaki saray-ı âliyelerinde mevcut olan

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı
46	Yerli limon ağaçları (Tanesi 60 kuruştan)	2.520
63	Kebîr limon ağacı saksıları (Tanesi 100 kuruştan)	6.300
11	Sagîr limon ağacı saksıları (Tanesi 15 kuruştan)	165
5	Mermer saksıları (Tanesi 50 kuruştan)	250
1	Malta saksısı	15
	Karanfil, ıtır ve sardalya saksıları bahası	500
200	Müteveffa-yı mümaileyhanın sahilhane-i âliyelerinde mevcut bulunub Valide Sultan hazretlerinin kasr-ı âliyelerine naklolunan limon saksıları (Tanesi 50 kuruştan)	10.000

Kuruçesme'de vaki Tırnakçı sahil saray-ı âliyelerinde mevcut olup fûruht olunan

50	Sagîr limon saksısı (240 kuruş malta saksısı, boş saksı 350 kuruş)	1.300
	Malta ve Çiçek saksısı	256
78	Malta saksısı (70 çiçek saksısı)	204
	Koyun, keçi ve kuzu	420

İstanbul'da Cıgal Sarayı civarında vaki saray-ı âliyelerinde mevcut bulunup karz olunan

3	Taşlı maun konsol (1 adet platin)	900
5	Revganî ceviz konsol (3 adet taşlı, 2 adet platin)	700
1	Müdevver yaldızlıca sepa	250
6	Sarı lacivertli tomar kaplı kanepeler (4 koltuk)	2.000
8	Sarı güvezli tomar kaplı kanepeler (2 koltuk, 4 sandalye)	1.500
1	Sarı lacivertli tomar kaplı kanepeler	300
5	Morlu beyazlı tomar kaplı kanepeler (4 koltuk)	600
3	Kıl kaplı kanepeler (2 koltuk)	250
4	İnus pervazlı yaldızlı ayna	2.000
2	Yaldızlı beyaz pervazlı ayna	700
4	Som yaldızlı kebîr ayna	6.000
2	Pembe mineli kebîr ayna	2.500
4	Yaldızlı maun pervazlı ayna	2.400
1	Ayaklı yaldızlıca ayine	1.500
9 çift	Fanuslu vazolar	5.400
2	Beş mumlu billur şamdan	400
1	Sekiz fanuslu billur avize	1.000
1	Revganî direkli yatak	400
1	Billur asma fanus	60
	Mütenev'â yastık yüzleri	195
6	Frengî nihali (4 adet şayak)	350
	Mütenev'â köhne oturma takımları	200
7	Mütenev'â köhne pencere parçası	30
4	Tahta anbar	80
2	Taş kurna (1 adet memşa taş)	250
22 kıyye	Penbe memlû oturma minderi	7.520
30 kıyye	Penbe memlû şilte	2.468
98 kıyye	Penbe memlû yastık	2.528
21 kıyye	Penbe memlû yüz yastığı	152
17 kıyye	Yün memlû minder	2.686

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı
		(Kuruş)
68 kıyye	Yün memlû yastık	1.284
3.000 kıyye	Kömür	200
7	Yaldızlı nuhas çâşnigir tası (1 maun kabza, 1 sim kaplama kurşun seccade topu, 1 taş fincan, 1 nuhas zarf, 1 sim saçak bir miktar)	481
2	Doru araba bargiri	5.000
1	Kebîr dürbin (Mabeyn-i Hümayûna teslim)	
1	Koçulu araba	500
1	Sim kebîr tepsi	17.080
1	Sim vasat tepsi	15.120
1	Sim sagîr tepsi	4.042,5
1	Yaldızlı sim sagîr tepsi	7140
1	Sim mangal maa tahta	33.250
1	Sim abdest leğeni maa ibrik	7.297,5
1	Yaldızlı sim kaplama altı ayaklı iskemle	4.584
1	Sim kaplama altı ayaklı kebîr iskemle	3.850
1	Sim kaplama iskemle	2.100
1 çift	Ağaç resimli yaldızlı çelik donanmalı şamdan maa pâyeye (2 adet sim mum makrame maa tepsi)	26.600
1 çift	Vasat kıt'a Sim şamdan maa pâyeye (1 adet sim mum markası maa tepsi)	11.445
1 çift	Vasat sim şamdan maa sofra (1 adet sim mum makrası maa tepsi)	11.252,5
1 çift	Beş mumlu sim şamdan	8.172,5
2	Vasat elmastraş resimli sim şamdan (1 adet sofra)	4.777,5
1	Sim sagîr şamdan maa pâyeye	3.762,5
1	Kebîr sim meşrûbe	4.200
1	Vasat sim meşrûbe	2.065
1	Vasat sim meşrûbe	2.922,5
1	Yaldızlı sim meşrûbe	2.980
1	Yaldızlı sim meşrûbe	2.560
1	Vasat sim meşrûbe	1.645
1	Yaldızlı sim el leğeni maa ibrik	5.236
1	Yaldızlı sagîr el leğeni maa ibrik	3.360
1	Yaldızlı sagîr sim el leğeni maa ibrik (1 adet sabunluk)	3.508
1	Sagîr sim el leğeni maa ibrik (1 adet sabunluk)	2.660
1	Sagîr sim el leğeni maa ibrik (1 adet sabunluk)	2.800
1	Yaldızlı sim kahve askısı maa ibrik	2.880
1	Sim kahve askısı maa ibrik	2.625
1	Sim kahve askısı maa ibrik	2.957,5
1	Sim kahve askısı maa ibrik	2.590
1	Sim sandığı	1.427,5
1	Sim faraş	1.645
1	Sim çâşnigir tası	560
1	Sim burun tası (4 süzğü)	1.890
1	Yaldızlı kale resimli müzikli gülâbdan maa buhurdan	5.380
1	Yaldızlı sim gülâbdan maa buhurdan	1.520
1	La'l işleme sim gülâbdan maa buhurdan	1.225
13	Sim kahvaltı lengeri	2.975
1	Sim beldevâni	752,5
1	Sim beldevâni	840
1	Sim beldevâni	910

Adet	Eşyanın İsmi	Fiyatı (Kuruş)
73	Yıldızlı sim zarf (13 adet sim)	4.100
1	Sim sagır tepsi	1.662,5
1	Sim sagır tepsi	1.522,5
3	Yıldızlı sim şeker kutusu	1.260
1	Sim kahve ibriği	402,5
1	Sim nemekdân	367,5
1	Sim musluk	2.152,50
12	Roza elmas ile mezeyyen meşin altın zarf	63.000
2	Kapak tepesi bir adet delikli zümrüt ve roza elmas ile mezeyyen altın tatlı hokkası ? (1 adet kaşık)	30.000

Hazine içinde bi'l-muvazene naim olunan

53	Minder	4.283
27	Şilteler	702
184	Duvar yastığı	1.188
32	Yüz yastığı	58
Toplam		24.924

Cennet-mekan müteveffiyeye-i mümaileyhannın sahilhanesinde bulunan

10 (çeki)	Odun	11.000
20 (çeki)	Kömür	4.000
1 çift	Sim paftalı telâtin hinto koşumu	5.000
2	Yıldızlı hinto (Has ahıra teslim)	
1	Tavus resimli öküz arabası (Has ahıra teslim)	
1	Yıldızlı koçu (Has ahıra teslim)	
	Öküz arabasından sökülüp darphaneye satılan sim parçalar	10.754,5

Müteveffa-yı mümaileyhannın düyûn-ı mütesebbitesi 3.595.150 kuruş/189 kese (Sim-i hakim) 378 kuruş

855.422,50

Hazine-i Şerife Hademesi Haşim Ağa'nın kaleminden tenzil olunan	1.200,0
Dellaliye olarak ihsan-ı şahane buyrulan	12.381
Kalemiyesi olarak ihsan-ı şahane buyrulan	12.381
Kuruçeşme ve Eyüb ve Cağaloğlu'nda kain saraylarından eşyası naklinde hamaliye ve araba ve kayık ücretleri ve mesarifat-ı sairesi olarak verilen	4.387
Mayıs mahiyesinden kethüdası Süleyman Efendi kulunun zimmetinde baki kalmış olduğundan bu defa ahz olunub zam olunan nakdi	9.327
Öküz arabasından sökülüp darphane-i amireye fûruht olunan sim parçaların bahası olmak üzere zam olunan	10.754,5

845.155

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Vesikalar

a. İrade Tasnifi

— Dahiliye (İ. DH)

b. Cevdet Tasnifi

— Saray

— Dâhiliye

— Bahriye

c. Hatt-ı Hümayun (HAT)

d. Bâb-ı Âsafî Amedî Kalemî (A. AMD)

2. Defterler

a. Kamil Kepeci, nr. 7259.

b. Bâb-ı Âsafî Mühimme Defteri (A.DVN.MHM) nr. 201.

B. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

1. Evrak (E).

2. Defter (D), nr. 5483, 2256, 413, 2234, 4408, 10119, 2270, 3176, 3219, 6728, 10067, 9830.

C. Dolmabahçe Sarayı Müzesi Arşivi

1. Darphane Defterleri (DRB.d, nr. 11, 63).

II. YAZMALAR

Vasıf Efendi, *Tarih*, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî kısmı, nr. 608.

Kiraz Hamdi Paşa, *Âl-i Osman ve yahud Hanedân-ı Osmanî Hazerâtı*, Süleymaniye

Ktb. Yazma Bağışlar Kısmı, nr. 2173.

III. KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri (İnsanlar, İnanışlar, Eğlence, Dil)*, haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. II, İstanbul 1995.

- Akyıldız, Ali, *Mü 'min ve Müsriif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İletifim Yayınları, İstanbul 1998.
- _____ *Para Pul Oldu*, İletifim Yayınları, İstanbul 2003.
- _____ "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 4, İstanbul 2001, s. 49–84.
- Altınay, Ahmet Refik, *Lâle Devri*, haz. Haydar Ali Diriöz, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Ankara 1973.
- And, Metin, "Eski Temařâ Oyuncularımızdan Çengiler ve Köçekler", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/6, Temmuz 1968, s. 25–29.
- Artan, Tülay, "Esmâ Sultan Sahilsarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, X, 208–212.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, haz. Ali şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul 2001.
- Belge, Murat, *Boğaziçi Yalıları*, İletifim Yayınları, İstanbul 1997.
- Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, V, IX.
- Dünden Bugüne Beşiktaş*, ed. Nuri Akbayar, Beşiktaş Belediyesi Beltaş Yayınları, İstanbul 1998.
- Erdenen, Orhan, *Boğaziçi Sahilhaneleri (Yeniköy-Ortaköy)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, c. IV, İstanbul 1994.
- Eldem, Sedad Hakkı, *I. Boğaziçi Yalıları Rumeli Yakası (The Yalıs of the Bosphorus European Side)*, Vekbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- _____ *Boğaziçi Anıları: Reminiscences of the Bosphorus*, Aletaş Alarko Eğitim Tesisi, İstanbul 1979.
- Flandin, Eugene, *L'Orient*, (1852'de Paris'te yayınlanan kitabın tıpkıbasımı), Karakuşak Basın ve Yayın Limited şirketi, İstanbul 1984.
- Göyünç, Nejat, "Kapudân-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, II/3–4, s. 35–79.
- Haskan, Mehmed Nermi, *Eyüp Tarihi*, Türk Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- _____ *Yüzyıllar Boyu Üsküdar*, c. III, Üsküdar Belediyesi, Temmuz 2001.
- İnciciyan, G. V. , *Boğaziçi Sayfiyeleri*, Eren Yayınları, İstanbul 2000.
- İpşirli, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Harem", *DİA*, XVI, 135-138.
- Kayalı, Fethi, Çubuk, Vahit, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri (Deeds of trust of the sultans womenfolk: actes de fondation de*

- sultane hanım*, terc. Robert Branger, Tarihi Araştırmaları ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul 1990.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. V, Ankara 1999.
- _____ *III. Selim'in Hatt-ı Hümayûnları: Nizâm-ı Cedid 1789-1807*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1942.
- Koçu, Reşat Ekrem, "Esmâ Sultan Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul 1971, X, 5307–5311.
- Melek Hanım, *Harem'den Mahrem Hatıralar*, çev. İsmail Yerguz, Oğlak Yayınları, İstanbul 1996.
- Miss Julia Pardoe, *Yabancı Gözü İle 125 Yıl Önce İstanbul (Sultanın Şehri ve Türklerin Aile Hayatındaki Gelenekleri)*, çev. Bedriye Şanda, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1967.
- Necdet Sakaoğlu, "Esmâ Sultan (Küçük)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, 208.
- Oğlukyan, Georg *1806–1810 İsyânları III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, (tercüme ve notlar Hrand D. Andreasyan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972.
- Ongun, Zarif, "Kapudân-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa", *Tarih Vesikaları Dergisi*, İstanbul Maarif Vekâleti, 1941-1961, II, 136-140.
- Osmanoğlu, Şadiye, *Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1966.
- Önal, Ertan, "İstanbul Tarihinde Taşıt: 2 Tarihe Geçen Arabalar", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/6 (Temmuz 1968), s. 20–27.
- Örik, Nahid Sırrı, *Eski Zaman Kadınları Arasında*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1958.
- Öz, Tahsin, "Selim III., Mustafa IV. ve Mahmud II. Zamanlarına Ait Birkaç Vesîka", *Tarih Vesikaları Dergisi*, İstanbul Maarif Vekâleti, 1941-1961, I, 20-29.
- Özcan, Abdülkadir, "Lâle Devri", *DİA*, XXVII, 81-84.
- Özen, Mine Esiner, "Türkçe'de Kumaş Adları", *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1982, sayı 33, 291–340.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, I, 301.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, I-II-III.
- Sakaoğlu, Necdet; Akbayar, Nuri, *Binbir Gün Birbir Gece: Osmanlı'dan*

- Günüümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı*, Creative Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Sarıcaoğlu, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.
- Sezer Feyzioğlu, Hamiyet, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma", *Belleten*, LXII/233, Ankara 1998, s. 75–107.
- _____ "Tepedelenli Ali Paşa'nın Oğulları", A.Ü.D.T.C.F. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28, Ankara 1996, 155–156.
- Sultan II. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları (Photographes of İstanbul From the Arshives of Sultan Abdülhamid II)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İrcıca, İstanbul 2007.
- Şehsuvaroğlu, Haluk Y., *İstanbul Sarayları*, DoğanKardeş Yayınları, İstanbul 1954.
- _____ *Boğaziçine Dair*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1986.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağ Yayınları, İstanbul 1999.
- Tanışik, İ. Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri: Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*, Maarif Vekâleti, Ankara 1945.
- Tezcan, Hülya, *Osmanlı Sarayının Çocukları*, Aygaz, İstanbul 2001.
- Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi (GuideBook of the Seals Section of Topkapı Sarayı Museum)*, haz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul 1959.
- Uluçay, Çağatay, *Harem*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1971.
- _____ *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1980.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı", *Belleten*, XLI/161, Ocak 1977, s. 79–114.
- III. *Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, haz. V. Sema Arıkan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.

IV. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

www.devletarsivleri.gov.tr

www.osmanlicaturkce.com.

Esmâ Sultan'ın mührü (T SMA, D. 2270, vr. 5b).

Esmâ Sultan'ın başka bir mührü (T SMA, E. 247/51).

شکره مهتابه قدرتو کز صواب سزایم و طالع عالم شهنشاه آغوش و طاعت بختم اقدار
 عهدها جبارک خاکبای طابو بزرگ بودم و کوه سوره جبار ربستان حضرتک سیاست جهان
 رفقه عیون عالیان اولاد باریک وجود حکام الود ملوکا لری الود والداره به عفو و عفو
 ایلدی ببالحت و العافی ایلدی عود شوکتی بوقا و قیوما افزود ایلیک و عبادت ساینه ذیل الخایه
 مناره بیگکان و علی الحدیث خود عاجزه مع ساینه ایلیه آینه نجه سزایم اتره اجم و لایق
 بختم ملک اقدار حضرتک بودف لطف و کرم غایت و هسانه بیوریلدی جبارک عذر طابو بزرگی
 منوره و معلوم بناری اولاد جبارک اهرارده شاهانه طابو بزرگی بولمش کجه ابتیان و نقاط بیرون
 اولدی و عذر ادره جبارک تزیین طابو بزرگی نجه اولد بختم ملک اقدار حضرتک عذر خد حضرت
 جهان جهان قمار عشق و سرور اولدم زکوناهن و سرور اولد بختم عظیم ان نقاط اعیان ایلدی
 معلوم و کدر بونجه کز نهاد اعیان بزرگ ایه جبارت اولد بزرگ حضرتک جبارت کتوب ملک
 اقدار حضرتک و بجا نجه و بجا سرور ایلیه عشق و سرور ایلیه صبه تم امه نجه یا عت افتخارم
 بختم ملک اقدار حضرتک ابتیان و نقاط جبارک تزیین اینه طابو بزرگی اینه بونجه تا کار لری
 عشق و سرور بولستیز و بجا نیازی بند کاعده حضرتک خد اعلم و عار و بختم بونجه کدر
 مقدم بودف طابو جبار حضرتک و جلالین جبارک صبره جبارک ساینه طابو بزرگی ملوکا لری
 بونجه کدر و جمیع بنیا کاترین ادره مزه و نجه و تمام ایلیه اعیان طابو جبار حضرتک عذر بزرگی
 و در لایق اهانت اولد کجه اعیان تم امه

نجه
 شهنشاه

Esma Sultan'ın, II. Mahmud'un kendisini ziyaretinden duyacağı memnuniyeti belirtir mektubu (TSM, E. 11842/2).

دو قلوه عاقلو زلفو میر عاقلو حضرت
 حضرت خدیجه سوسه ناله اولوب همان رتیم قعاله ونقدس حضرت بر صوم الیم واسفان
 مامون و ایام عمر دونکنر شوکتنا بوج نعت بختی از من حضرت بر ایدر بر به برهان
 باقی اولدجه باقی ابدی امان تجویر عصمانه باعث بود که بزم در نشان عاتق
 جاریه مزوسه عمر طبعی و اب دانه سی بودر ایش دو کئی صالحی کیچکسی و فانی
 ایدوب کندرسدن هسند و رضی اولدیم معلوم دونکن اولوب ملک هوق
 اسفی ایدیم جناب و جب قعاله باقی عمری شوکتی قدرلو عظمو نورک عنیم اقدین
 حضرت ملک عمر شاهازدین کرم احسان بیوردوب اریکه سلفت خسرند لر نه ثابت
 قدیم بیوردوب امور شاهازدین جناب دونکنر دخی ابقا ابدی امان ثم امان
 مره مدیه کهن سنه شوکتنا ب اقدین حضرت عاتق و احسان بیوردوب بشیوه عروش
 ماهید احسان شاهازدین بیورمش ایدیم اور معاش کندی غلامن جوب خدمه مزاملد
 و احسان شاهازدین سزور ذبیح ضرورتی بر کمال هم اخیار نورالدین قولدین احسان
 هویون بیورلر اید ذیام سیر محظوظ اولدیم انکار دیر یعنی ذوق سمان شهاده
 در یادن قطره کبی اولدنی حاله ملک محظوظ اولوب سزور دخی هفت بیورمکن
 مامول عصمانه هوان خدی امانت اولدین امان

عصمان
 اسفان

Esma Sultan'ın vefat eden bir cariyesinin maaşının başka bir hademesine bağlanması için yazdığı mektubu (T SMA, E. 11842/3).

مرافق

حضرتارینیک

سعادتانو ساحتلو مرقطلو

حضور لرینه سلام اولور کتخد امر بینه لرینیک وقفناه دایر
وکرک سعادتانو در رشیح قادینیک چشمه سنه متعلق ^{حضرت}
ایله دفتری بر نرن خلی مؤقر شوکلومها بتلو افر حضرت لرینه کور
البته طرف سعادتاه کلمدر شمدی یه رشیح طرفه بر خباری
کلمی تعجب اولنیور هر کسک علی کل حال مصاحق کور لیور همان
نزه کلنج اولمز التماس بر حصوله کلنز بلع حکمدر الحرام
بونج جانب میدری یه ذره قره بر غدر اولمز حجر خید لور
دنیا و آخرت اجر جزیلدر اکه بناء مخصوص رجا ایلمشد
ناصیل رابطه بولدی طرفه بلدر مکز ایچون تخر اولندی
ذیرا بنی اول کاغدری شوکلومها بتلو افرینه کوندره ^{حضرت}
وقت اولدی البته جنا بکره جقوب بر رابطه بوللوی
شمیه رشیح طرفه بر خبار کلیم البته بونج جوی ایست

عصمتلو غمتلو
ایم سلطان عالیجناب
حضرتار

البتة عظيمة
 في رتبة السلطنة
 في رتبة السلطنة

سرد اعظم
 حضرت صاحب
 حضوره

سعادت تلو سعادتو مکتوبو
 سعادت اول نور ساطع سؤالا اول نور بلكا اول نور منک سلطنتی قیود باغ ایلیم
 اور فایله سکی قاریه ب بصله کور سوج دیو کتخدر سولایس جنوز سعادت
 بر مغزور خانه سق اصراف اولو سکی کتخدر او مع او تور قیله سم بر او تور سب
 کرا ورمیه قاریه دکالر بو قدار دیونف دخی وار کتخدر بو ابرام اولنان
 خزمنده کتله خرجه رایق تقدر کور موصل دیدیکر مسافه بعید معلوم کور
 اکا بو خن متقا وریاله بکس سکان کیه آنه یوله خرجه سوت ایسقا
 بور جینده ی و کور سقا قونا غنی سق ایدرسق و الله بو خن متقا سق ای
 کوندریم یوق بورده ایاغنه سق ای کیه ویره لم یلیکز آنه استم
 مکره ای خدمت الی اولور الیغینه در دینه در مان اولم جقدر
 ایک دفعه مع یازرم وه کتخدر ایله یسانم قاج دفعه سب کوندریم
 سعاده بر ایوج خدمت دیو من رقت الی کیز بی انی بک ایوخن متقا
 کوندریم دیوخن متقارن اعلا سقا ادنا سقا وریاله بکس معالوم کور دیو دیدیکر
 خدمت بو میدر سبحان الله

Esma Sultan'ın, eşi Hüseyin Paşa'nın silahtarına iyi bir iş verilmesine dair sadrazama mektubu (T SMA, E. 11842/5).

حساب دوزی اولیاد و اولاد و اولاد

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

حساب دوزی اولیاد و اولاد و اولاد

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

اسکرت بازار کات

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

اسکرت بازار کات

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

Handwritten entries in Ottoman Turkish script at the top of the left page.

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

بایکم دیناره و مسعودی و قشبه نوزاد

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

هرمسای و بیه و نغیده انکی عدد اوله به با بون زانو

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

بازار کات

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

بازار کات

Handwritten entries in Ottoman Turkish script, including a circular seal and various numerical figures.

Esma Sultan'dan alacağı olan esnafın alacaklarını gösterir defter (T SMA, D. 3219, vr. 3b-4a).

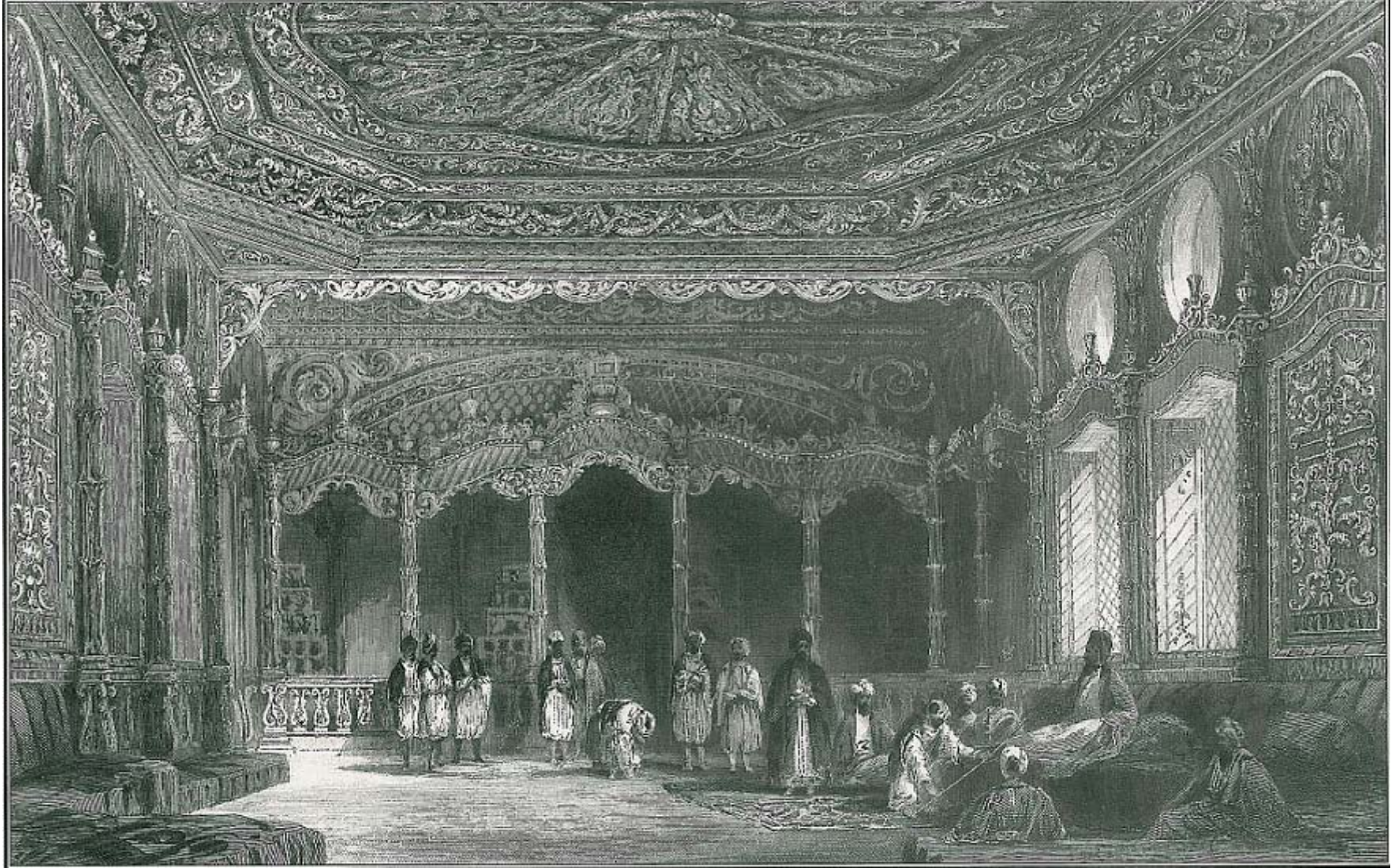

Esmâ Sultan'ın eşi Kapudan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir tablosu (Zarif Ongun, *Tarih Vesikaları Dergisi*, İstanbul Maarif Vekâleti, 1941-1966, II, 138).

Esmâ Sultan'ın Eyüp Sarayı'nı gösterir Eugene Flandin'in gravürü (*L'Orient*, (1852'de Paris'te yayınlanan kitabın tıpkıbasımı) Karakuşak Basın ve Yayın Limited Şirketi, İstanbul, 1984, s.33).

Esma Sultan'ın Eyüp Sarayı'nın divanhanesini gösterir Thomas Alkom'un gravürü (*Gravürlerle Türkiye [In Gravures] İstanbul*, [Haz. Mustafa Sevim], Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, II, 210).

Esma Sultan'ın Tırnakçı Yalısı'nın gösterir William Henry Bartlett'in gravürü (*Gravürlerle Türkiye [In Gravures] İstanbul*, [Haz. Mustafa Sevim], Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, I, 17)

Tırnakçı Yalısı (*Sultan II. Abdülhamit Arşivi İstanbul Fotoğrafları [Photographs of İstanbul From the Archives of Sultan Abdülhamit II], İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., IRCICA, İstanbul 2007, s.222*).

Esmâ Sultan'ın Tırnakçı Yalısı (Sedad Hakkı Eldem, *Boğaziçi Anıları: Reminiscences of the Bosphorus*, Aletaş Alarko Eğitim Tesisi, İstanbul 1979, s. 71).